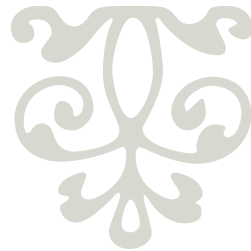

Martyria

Revistă de teologie și spiritualitate ortodoxă

*Martyria. Revistă de teologie
și spiritualitate ortodoxă* editată de
Arhiepiscopia Râmnicului

Redacția str. Arhiepiscopiei nr. 1
240178 Râmnicu-Vâlcea
telefon 0722 691 506
e-mail editurapraxis@gmail.com

Colegiul Director
ÎPS Varsanufie,
Arhiepiscopul Râmnicului
– Președinte fondator,
Pr. Ștefan Zară
Consilier cultural – Director

Colegiul de redacție
(în ordine alfabetică)
Constantin Bălăceanu Stolnici,
Dan Berindei, Bogdan Tătaru-Cazaban,
Dan Ciachir, Nae Georgescu,
Octavian Gordon, Constantin Necula,
Mihaela Palade, Ioan Pinteia,
Dinu Săraru, Ioan Scurtu,
Dan Zamfirescu.

Fotografii
Laurențiu Tătulescu

Corectură
Pr. Constantin Olariu
Concept grafic, tehnoredactare
Atelierul de grafică

Litera
Calluna, Alegreya Sans

Tipar
Pro Editură și Tipografie

Nr. 2 iulie–decembrie 2016

Sumar

STUDIA THEOLOGICA

Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, **5**
mărturisitor al dreptei credințe și reper
al culturii românești
ÎPS Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului

Iconologia Ethosului moral în opera **9**
Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul
– despre profetism cultural
Pr. Conf. Univ. Dr. Constantin Necula

Sfântul Mitropolit Antim Ivireanul **15**
– ctitor al Mănăstirii „Tuturor Sfinților”,
ctitor de artă românească
Prof. Univ. Dr. Mihaela Palade

STUDIA HUMANITATIS

Sfântul Antim Ivireanul și Episcopia Râmnicului **23**
în apogeul culturii române vechi
și în renașterea națională modernă
Dan Zamfirescu

Domnitorii noștri și Credința **44**
Academician Dan Berindei

Un document antologic **46**
Dinu Săraru

Noblețea smereniei **48**
Dan Ciachir

Aspecte din activitatea clerului râmnicean **53**
în secolul al XVIII-lea:
pastorala episcopului Climent din 1743
Oana-Mădălina Popescu

SCRISOAREA III **74**
Tipare arhaice ale conflictului (II)
Nae Georgescu

VERBA PATRUM

Cateheza a noua a Sfântului **95**
Părintelui nostru și Mărturisitorului Teodor,
Starețul de la Studion, către ucenicii lui
Sfântul Teodor Studitul

COLLOQUIUM

Interviu cu Arhimandritul Nikodim, **101**
starețul Sfintei Mănăstiri Filoteu
din Muntele Athos
Interviu realizat de Arhim. Dr. Policarp Chițulescu

THEATRUM

Antim, Piesă de teatru în patru acte **107**
de Codruț Dumitru Scurtu

POEMATA

Poeme de Episcopul Vartolomeu Stănescu **139**

† VARSANUFIE
Arhiepiscopul Râmnicului

Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, mărturisitor al dreptei credințe și reper al culturii românești

Mărturisirea de credință nu este nicidecum un aspect teoretic al teologiei ortodoxe, ci, pe de o parte, reprezintă norma de viațuire întru Hristos, iar pe de alta, este cea care asigură unitatea eclezială a creștinilor. Mărturisirea de credință – dreapta mărturisire, reprezintă condiția esențială a mântuirii, după cuvintele Mântuitorului Hristos: „Oricine va mărturisi pentru Mine înaintea oamenilor, și Eu voi mărturisi pentru el înaintea Tatălui Meu, Care este în ceruri. Iar de cel ce se va lepăda de Mine înaintea oamenilor și Eu Mă voi lepăda de el înaintea Tatălui Meu, Care este în ceruri” (Matei x, 32-33). Puterea mărturisirii este dată de Hristos Care sălășluiește în noi; Îl mărturisim pe Hristos ca Adevăr, și rămânem în adevăr cât timp rămânem în Hristos. Creștinul este dator să se deschidă către lume, să se facă transparent pentru lume, ca aceasta să Îl vadă pe Hristos prin el: „Cu dragoste să ne încredințăm că, de vom iubi pe vecinii noștri, după porunca lui Dumnezeu, ca înșine pre noi și le vom face bine, vom fi și noi dumnezei și fiii Celui de sus, după cum zice David”¹. Această mărturisire se poate face doar într-un cadru special. Ascultarea desăvârșită față de Mântuitorul Hristos și față de cei care au primit de la El porunca de a lumina, de a învăța Evanghelia Sa, ascultare care trebuie însușită de toți cei care poartă numele de ucenici ai Săi: „Și dumneavoastră încă aveți o datorie, cele ce veți cunoaște că vă învăț, fără de fățarie și fără de vicleșug, Vă îndemn să le primiți și să le faceți. Pentru folosul cel sufletesc al dumneavoastră și să vă supuneți ascultării; că acea ascultare ce o faceți mie, o faceți lui Hristos”². Aceste coordonate ale teologiei sunt aprofundate de către Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul în scrierile sale.

Sfântul Antim Ivireanul a fost una dintre cele mai complexe personalități pe care le-a avut Biserica noastră strămoșească în cursul istoriei ei. El a fost Mitropolit al Țării Românești, dar și episcop al Râmnicului, timp de

¹ Cuvânt de învățătură la Duminica Lăsatului sec de brânză, I, în Sfântul Antim Ivireanul, *Didahii*, ediție îngrijită de Arhim. Mihail Stanciu și Prof. Dr. Gabriel Ștrempel, Ed. Basilica, București, 2016, p. 195.

² Aceasta o am zis când m-am făcut mitropolit, în Sfântul Antim Ivireanul, *Didahii*, p. 97.

doi ani și opt luni, între anii 1705 și 1708. Întreaga sa activitate ca ierarh al Bisericii Ortodoxe se poate rezuma la lucrarea de rescriere a Cuvântului lui Dumnezeu în inimile credincioșilor, străduindu-se, cu timp și fără timp, să-l înalțe pe om la Dumnezeu. Spre aceasta s-a folosit atât de cuvântul rostit în predicile sale insuflate de Dumnezeu, de cuvântul scris în cărțile sale, tipărite prin propriul efort, dar și de cuvântul zugrăvit în culoare, fiind un iscusit pictor de icoane. Moartea sa mucenicească, îndurată pentru că s-a ridicat împotriva stăpânirii turcești și a primului domn fanariot, a desăvârșit lucrarea sa mărturisitoare, dovedind că ceea ce a învățat el prin cuvinte nu a fost o simplă glăsuire, ci cuvinte izvorâte din harul lui Dumnezeu care sălășluia în inima lui.

Domnia Sfântului Martir Constantin Brâncoveanu (1688-1714) a reprezentat una dintre cele mai înfloritoare perioade în ceea ce privește dezvoltarea culturală a Țării Românești. În această atmosferă prielnică dezvoltării culturii

românești, în care luase ființă Academia Domnească de la Sfântul Sava în 1694, cu predare în limba greacă, Sfântul Ierarh Martir Antim ajunge din simplu ieromonah, episcop al Râmnicului și apoi mitropolit al Țării Românești.

Sfântul Antim Ivireanul, ca episcop al Râmnicului, a fost cel care a ridicat cultura râmniciană la o înflorire pe care nu o mai cunoscuse până atunci, prin aducerea tipografiei la Râmnic, ce va face din orașul Râmnicu-Vâlcea *capitala cărții tipărite*.

Cât a păstorit Eparhia Râmnicului, Sfântul Antim a tipărit 9 cărți, cea mai importantă fiind *Tomul bucuriei*, volum de sute de pagini, cuprinzând cinci lucrări polemice îndreptate împotriva apusenilor. Tipărirea cărților în limba română sau a indicațiilor tipiconale a celor cu text slavon este considerată de Gabriel Ștrempel un adevărat manifest îndreptat împotriva ideii limbilor sacre, care a ținut neamul nostru în ignoranță spirituală sute de ani și primul atac al lui Antim îndreptat contra străinilor ce doreau grecizarea formelor noastre liturgice.

De asemenea, ierarhul sfânt s-a îngrijit de restaurarea multor biserici și mănăstiri din Eparhia Râmnicului, precum: Surpatele, Fedeleșoiu, Cozia și Govora.

El a fost cel care a pus bazele curentului cultural al școlii râmnicene, prin aducerea tipografiei la Râmnic, curent ce va lucra pentru afirmarea culturală și spirituală, dar și pentru afirmarea identității naționale românești.

Una dintre preocupările de o importanță covârșitoare ale mitropolitului Antim Ivireanul a fost zidirea sufletească a credincioșilor prin cuvânt. Vestitele sale *Didahii* sunt foarte valoroase prin conținutul lor. Este vorba despre 28 de predici rostite în cursul arhipăstoririi sale, la diferite sărbă-

Creștinul este dator să se deschidă
către lume, să se facă transparent
pentru lume, ca aceasta să îl vadă
pe Hristos prin el. ✠

tori bisericești, ale Maicii Domnului și ale unor sfinți, la care se adaugă șapte cuvântări ocazionale.

Scrierile sale subliniază, la modul cel mai concret, datoria noastră, a slujitorilor Bisericii, dar și a tuturor credincioșilor de a mărturisi Cuvântul lui Dumnezeu, de a da mărturie lumii despre iubirea lui Dumnezeu. „De n-ați știut până acum și de n-a fost nimeni să vă învețe, iată că de acum veți ști că am treabă cu toți oamenii, câți sunt în Țara Românească, de la mic până la mare și până la un copil de țâță, afară din păgâni și din ceia ce nu sunt de o lege cu noi. Căci în seama mea v-au dat stăpânul Hristos să vă pasc sufletește, ca pre niște oi cuvântătoare și de gâtul meu spânzură su-

Această înțelegere corectă a
cuvântului lui Dumnezeu, pe care a
avut-o Sfântul Ierarh Martir
Antim Ivireanul, l-a făcut să fie
un martor viu și fără teamă al
lui Hristos Domnul, punându-și
toată viața sa în slujba Bisericii și a
neamului românesc. ✠

fletele voastre și de la mine va să vă ceară pre toți, iar nu de la alții, până când voi fi păstor [...]. Precum nu pot oile fără de păstor, așa nici norodul fără de arhiereu și orice va păsa cui-va la cele sufletești alerge la mine ca la un părinte, că-l voi vindeca, cu ajutorul lui Hristos. Încă și poate să zică fieștecine din voi gândul său: dar noi avem nevoi grele asupra noastră și nu putem să facem acestea ce ne zici, ci eu încă zic că este așa și crez. Numai la greul acela sunt și eu părtaș și într-acel jug ce trageți voi,

trag și eu”³. Împărtășirea cuvântului lui Dumnezeu celui ce este în necaz sau ispită este o faptă a milei sufletești: „Că de vei îndemna pre cineva să facă vreun bine, milostenie iaste; de vei sfătui pre cineva la lucrurile cele sufletești, milostenie iaste; de vei mângâia inima vreunui scârbit cu cuvinte, milostenie iaste”⁴. Lucrarea de vestire a cuvântului lui Dumnezeu este strâns legată de păzirea poruncilor, doar omul schimbat în Duhul Sfânt, care face ascultare de Cuvântul Său, poate să-L facă cunoscut lumii pe Hristos: „Dobândesc pe Dumnezeu oamenii aceia, care cred drept în El și păzesc cu scumpătate sfintele Lui porunci. Dar, sfințitele Lui porunci se cuprind în aceste două și singure: din iubirea către Dumnezeu și către aproapele. Atunci se realizează și se cunoaște iubirea către Dumnezeu, când păzim, cum am zis, cu scumpătate sfintele Lui porunci, după cum o spune și Domnul în Evanghelii: căci zice că, *dacă Mă iubiți pe Mine, păziți poruncile Mele* [...]. Căci atunci realizăm o astfel de iubire, când ne îndemnăm și ne ajutăm între noi la cele bune și de folos, și la cele trupești, dar mai ales la cele sufletești și mântuitoare, fiecare după putința lui și după capacitatea lui”⁵.

³ La Duminica Vameșului. Cuvânt de învățătură, în Sfântul Antim Ivireanul, *Didahii*, pp. 178-179.

⁴ Cuvânt de învățătură la Duminica Lăsatului sec de brânză, II, în Sfântul Antim Ivireanul, *Didahii*, p. 204.

⁵ Dedicatie la cartea lui Sevastos Chimenitul, *Eortologhion*, în Sfântul Antim Ivireanul, *Scrieri*, ediție îngrijită de Arhim. Mihail Stanciu și Prof. Dr. Gabriel Ștrempel, Ed. Basilica, București, 2016, p. 238.

Păzirea poruncilor lui Dumnezeu îl și menține pe om în comuniune cu El: „Să nu socotiți că-i va fi milă lui Dumnezeu de noi, să ne iarte pentru căci avem nevoi, deacă nu vom face după puțință și poruncile Lui”⁶. Astfel, observăm că în învățătura Sfântului Ierarh Antim Ivireanul, cunoașterea și ținerea poruncilor reprezintă un fundament prioritar în dreapta mărturisire a Cuvântului.

Această înțelegere corectă a cuvântului lui Dumnezeu, pe care a avut-o Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, l-a făcut să fie un martor viu și fără teamă al lui Hristos Domnul, punându-și toată viața sa în slujba Bisericii și a neamului românesc, după cum el însuși afirma în cuvântarea sa de la înscăunarea ca mitropolit al Țării Românești: „dimpreună să pătimească la toate câte va aduce ceasul și vremea”⁷.

Nu întâmplător, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a declarat anul 2016 ca *An comemorativ al Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul și al tipografilor bisericești*, în acest an împlinindu-se 300 de ani de la trecerea în Împărăția cea veșnică a lui Dumnezeu, prin moarte martirică, a bineplăcutului Său ierarh, tipograf fără odihnă al Bisericii noastre și mărturisitor prin slovă și cuvânt al Evangheliei mântuitoare a Domnului nostru Iisus Hristos.

El a fost cel care a pus bazele curentului cultural al școlii râmnicene, prin aducerea tipografiei la Râmnic, curent ce va lucra pentru afirmarea culturală și spirituală, dar și pentru afirmarea identității naționale românești. ✠

⁶ La Duminica Vameșului. Cuvânt de învățătură, în Sfântul Antim Ivireanul, *Didahii*, p. 183.

⁷ La Duminica Vameșului. Cuvânt de învățătură, în Sfântul Antim Ivireanul, *Didahii*, pp. 178-179.

Pr. Conf. Univ. Dr.
Constantin Necula

Iconologia Ethosului moral în opera Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul – despre profetism cultural

Un an dedicat unui sfânt de talia culturală a Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul a suscitât o serie de cercetări de amploare. Riscul epuizării sale, ca subiect de analiză, e departe. Moral îi suntem datori și nu ne poate fi indiferent în ce direcție ne vom dezvolta cunoașterea teologică a faptelor sale. Teolog mistic și arhiereu dinamic, Antim Ivireanul e din neamul marilor predicatori ai vremii, depășindu-i prin proiecte și construcții ale unei arhitecturi cerești. Despre această complexă moștenire duhovnicească¹ scria Părintele Vasile Gordon atunci când consemna aspectele legate de Mitropolitul Antim ca educator prin opera sa. El prezintă numai câteva aspecte, selectiv: „Unele sunt de factură administrativă (ca, de pildă, ctitoriile și alte lucrări din vremurile în care a exercitat funcțiile de răspundere – egumen, stareț, episcop și mitropolit), altele țin de preocupările culturale, cu implicații pastoral-misionare (în special tipăriturile, dar și *Didahiile*, dimpreună cu toate celelalte cuvântări, păstrate sau nu). Despre toate s-a scris foarte mult, bine și frumos, încât nu ne revine decât să observăm *caracterul lor educativ* (s.VG), pe de o parte, ale operelor Sfântului Mitropolit, pe de alta, ale celor care le-au studiat și au scris despre ele. Între cele mai „vizibile” se înscriu cele 64 de cărți tipărite și Locașul Sfânt al Mănăstirii Antim. Li se adaugă, desigur, *Didahiile*, apărute postum. Mai puțin cunoscut, de pildă, este faptul că între piesele așezământului mănăstiresc Antim, mitropolitul-ctitor a întemeiat și prima bibliotecă publică de împrumut din Țara Românească”². Apoi el consemnează un nou element important în descrierea modului în care personalitatea sa a fost legată de ethosul vremii sale: „Prin întreg felul său de a fi, Sfântul Antim ni se dezvăluie ca personalitate foarte aten-

¹ O prezentare pe scurt a vieții Mitropolitului Antim Ivireanul și a bibliografiei aferente cunoașterii operei sale în *Enciclopedia Ortodoxiei Românești* (coord. Acad. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu), București, 2010, pp. 30-31 (art. semnat M[ircea] P[ăcurariu]).

² Pr. prof. univ. dr. Vasile Gordon, *Sf. Ier. Mc. Antim Ivireanul – Educatorul* în vol. *Slujirea catehetică și omiletică a Sfintei Biserici în vederea educării religioase a tineretului orthodox – istoric și actualitate. Sf. Mc. Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești model al educației prin cultură. Simpozionul profesorilor universitari de catehetică și omiletică din România (30 octombrie - 1 noiembrie 2016)*, Ed. Bibliotheca, Târgoviște, 2016, p. 90.

tă nu doar la chestiunile „mari”, în sensul de vizibilitate sporită, ci și la „detalii”, atât în plan administrativ, cât și cultural, ori pastoral – misionar în genere. Și, așa cum se știe, detaliile dau valoare lucrurilor și lucrărilor „mari” (...)³. Efortul educațional al Mitropolitului Antim pare să fie, arc peste timp, reconstruit în cuvinte simple de un alt mare și sfânt arhiepiscop, Sfântul Nectarie al Eghinei, care, într-un cuvânt despre formarea tinerilor pentru societate, scria: „... științele fără o bună educație, fără cunoașterea de sine, mai mult vatamă decât folosesc. Iar despre faptul că buna educație este de trebuință, iată ce spune filosoful Antichității, adevăratul înțelept, Platon: „Nu există o mai cumplită și mai puternică lipsă de experiență în toate, nici un rău mai mare, decât experiența în multe domenii și multa învățătură unită cu o educație rea, fiindcă aceea aduce o pagubă mult mai mare” (Kratylos). Acest adevăr l-a mărturisit fiecare epocă prin multe exemple, care nici în epoca noastră, din păcate, nu sunt ușor de numărat. Câți oameni de știință, chiar și astăzi, datorită lipsei educației religioase, a cunoașterii de sine, datorită necunoașterii lucrurilor dumnezeiești și omenești, învață învățături stricătoare de suflet și pline de toată rătăcirea? Câți oare, zdruncinați ei înșiși datorită lipsei convingerilor religioase sănatoase, caută să zguduie din temelie convingerile celor mai simpli și mai nepricepuți, făcându-se vinovați de mii de rele? Câți oare și astăzi, punând ca măsură în acțiunile și sfaturile lor, nu omul în întregime, după cum zicea Socrate, cel ce s-a primejduit pentru adevăr, ci propria lor persoană, și folosind ca măsură propria judecată, nu reiau cu emfază zisa lui Protagoras: „Orice ar crede despre un lucru, aceea și este. Ceea ce

i se pare fiecăruia, aceea și este în mod sigur?” Aceștia definesc lucrurile nu așa cum sunt ele în ele însele și în conformitate cu natura lor, ci cum li se năzarește lor, răsturnându-le pe toate? Dar Socrate le răspunde acestora zicând: „Lucrurile însele au o anumită natură stabilă în ele însele, nu prin raportare la noi – astfel încât să fie târâte în sus și în jos de imaginația noastră” (*Kratylos*). Astfel, lucrurile nu sunt cum ni se par nouă, nici nu sunt aranjate de noi, pentru că acestea privesc esența. Prin urmare, măsura nu este omul, ci omul în întregime, nu ceea ce i se pare fiecăruia, aceea și este în mod sigur, ci ceea ce învață adevărul mărturisit de către toți, aceea este în mod sigur ceea ce este regula dreaptă, impusă de rațiune, comună tuturor, aceea este în mod sigur. Prin urmare, adevărul întreg, opinia generală, care izvorăște din observațiile generale, acesta este în mod sigur. Aceasta învață evlavie, dreptatea, adevărul și știința. Omul atotcuprinzător, adică omenirea, a primit și a păstrat adevărurile despre Dumnezeu și despre om, și doar ea poate să se exprime despre acestea și despre cele ce au legătură cu acestea. Știința, lepădându-se de învățătura despre omul privit ca întreg, ia totuși această învățătură ca temă de cercetare. Dar nu are întâietate cuvântul oamenilor de știință care se îndreaptă în mod adevărat spre o filosofie sănătoasă...”⁴. Din acest adevăr cu substanță patristică neperisabilă își va fi tras seva creatoare și gândirea pastorală și culturală a Mitropolitului Antim. Fie și asumarea statutelor sale diverse (transfug, rob, eliberat, tipograf, editor ori scriitor, propovăduitor și tâlcuitor al tainelor umane) au generat un ethos cultural bogat, irepetabil în

⁴ Sfântul Nectarie al Eghinei, *Cultura clasică greacă, pedagog spre Hristos*, Ed. Sfântul Nectarie, Arad, 2016, pp. 36-37. Cuvântul către tineri, intitulat *Formarea tinerilor pentru societate*, a fost publicat pentru întâia dată în 1894, fiind rostit la Gimnaziul din Lamia (cf. nota de subsol, pg. 21).

³ *Ibidem*, p. 90.

„...măsura nu este omul, ci omul în întregime, nu ceea ce i se pare fiecăruia, aceea și este în mod sigur, ci ceea ce învață adevărul mărturisit de către toți, aceea este în mod sigur ceea ce este regula dreaptă,...”

istoria noastră modernă. Cu el începe un profetism cultural care deschide calea unui alt fel de iluminism decât cel propus prin filiera umanismului masonic ori al iluminărilor democrate de mai târziu.

Pentru a înregistra în pleroma Bisericii o atare forță duhovnicească, Mitropolitul Antim avea nevoie de un fundament eliberat de contextualități și atent la istoria imediată. Fenomenologia socială propusă de el este identificabilă în întreg efortul său ctitoricesc și în mentalitatea sa de profetism cultural. E suficient să amintim de *Testamentul* alcătuit la vremea temeluirii Mănăstirii Antim (1713) – structurat în 32 de capete a căror plinire era obligatorie an de an, crug al unei gândiri iconomice ample ori de prefețele ori postfețele lucrărilor tipărite în care sunt surprinse ecouri ale unei gândiri culturale aplicate în paradigma unei contemporaneități fără sfârșit.

Pentru a înțelege importanța ethosului în puterea evocatoare a Evangheliei întru convertirea lumii merită amintit un predicator american, John Shaw:

„Este adevărat că Dumnezeu poate lucra prin orice mijloace dorește, chiar și printr-un predicator scandalos, îngâmfat și egoist, însă nu aceasta este metoda Sa obișnuită. Vulpile și lupii nu sunt folosiți de natură ca să dea naștere la oi. Cine a auzit să se fi făcut mult bine sufletelor de către predicatori care nu predică și trăiesc în puterea dragostei, care nu lucrează cu o lumină clară și convingătoare și care nu sunt marcați de seriozitate sfântă și vie? Focul se aprinde cu foc”⁵. Surprindem același pathos edificator de metaforă mântuitoare și în ceea ce este consemnat ca fiind text antimian. Un foarte bun teoretician al omileticii moderne, tradus în limba română, Bryan Chapell, ne ajută să înțelegem relația dintre elementele ce alcătuiesc mesajul retoric și modul în care acesta se regăsește în propovăduirea creștină: „Distincțiile retorice clasice făcute de Aristotel, deși nu sunt de inspirație divină, ne pot ajuta să înțelegem elementele fundamentale ale oricărui mesaj pe care îl predicăm, astfel încât să nu-i mai facem pe alții să se împiedice inutil de conținutul sau de forma mesajului nostru. În retorica clasică, orice mesaj cu tentă persuasivă conține trei elemente:

⁵ John Shaw, *The Character of a Pastor according to God's Heart*, Soli Deo Gloria Publications, Ligonier, Pa, 1992, pp. 3-4.

– *Logos*: conținutul verbal al mesajului, inclusiv structura și logica lui;

– *Pathos*: elementele emoționale ale mesajului, inclusiv pasiunea, fervoarea și sentimentul pe care vorbitorul le transmite, iar ascultătorii le experimentează;

– *Ethos*: caracterul aparent al vorbitorului, conturat în primul rând pe baza preocupării sale mărturisite pentru beneficiul ascultătorilor. Aristotel credea (lucru confirmat de numeroase studii moderne) că ethosul este elementul cel mai puternic al mesajului persuasiv.

(...) „În adevăr, Evanghelia noastră v-a fost propovăduită nu numai cu vorbe (logos) și cu puterea, cu Duhul Sfânt și cu o mare îndrăzneală (pathos). Căci știți că din dragoste pentru voi am fost așa (ethos) printre voi (I Tesaloniceni 1,5)”. Pavel exemplifică importanța fiecăruia dintre aceste elemente de persuasiune în prima sa epistolă către tesaloniceni. Deși cuvintele sale nu sunt cele folosite de Aristotel, ele fac trimiteri la anumite elemente din categoriile oratorului clasic și ne reamintesc de faptul că abilitatea nu poate conferi putere mesajului dacă inima și caracterul vorbitorului nu validează adevărurile rostite. (...) Semnificativ este faptul că (Sf.) Pavel descrie viața sa ca fiind un factor de influență asupra modului în care este recepționat mesajul, oferind astfel confirmarea biblică a ideii că ethosul este o forță deosebit de puternică în procesul obișnuit al convingerii spirituale. Pavel face referire la comportamentul și compasiunea lui nu doar ca dovezi ale „mării îndrăznești” pe care a avut-o ci și ca surse ale „puterii” mesajului său. Deși această carte (a lui Chapell, n. NC) de metodă omiletică se concentrează în mod necesar pe elementele logosului și ale pathosului în predicare, accentul pus de Biblie ne amintește că la baza

lucrării unui păstor stă caracterul său. Chiar dacă elocvența este gloria pământească a predicării ei, esența ei veșnică este credincioșia⁶. Cred că și în cazul propovăduirii lui Antim, mitropolitul sfânt, predica lui este adevărul turnat în personalitatea sa (cf. definiții date de Philips Brooks⁷, de nenumărate ori în textele sale, *Didahiile* cele dintâi, obligând predicatorul modern la reflectare asupra propriei creșteri duhovnicești. Mitropolitul isihast, care stăpânea cu ușurință și duhul filocalic și verbul propedeuticii oratorice, propune nu doar un logos remarcabil⁸ și un pathos ziditor – pe care-l putem cel mult intuit, ci și un model de viață, o iconologie de trăire, un ethos care merită identificat.

Desigur că nu este în intenția acestui articol să epuizeze istoria epocii brâncovenești și segmentul iconologic al prezenței Mitropolitului Antim în context. Fundamentală pentru a înțelege duhul epocii rămâne, din punctul nostru de vedere, volumul editat de Academia Română și Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului (coordonator Drd. Anca Beatrice Todireanu), *Civilizația epocii Brâncovenești*⁹. Printre studiile care ne ajută la înțelegerea istoriei ethosului personal al lui Antim rămân de referință *Lectura ca desfătare intelectuală și lumină spre mântuirea sufletului în epoca brâncovenească* a Arhimandritului Dr. Policarp Chițulescu¹⁰, *Activitatea tipografică în timpul lui Constantin Brâncoveanu* realizat de Dr. Doru Bădără¹¹, „Arhitectura brâncovenească”, studiu propus de Prof. Univ. Dr. arh.

⁶ Bryan Chapell, *Predicarea cristocentrică. Răscumpărarea Predicii expositive*, (ed. 2), Ed. Făclia, Oradea, 2008, pp. 35-37.

⁷ *Ibidem*, p. 37.

⁸ Excelent analizat de Eugen Negrici în lucrarea *Antim Ivireanul - Logos și personalitate*, ed. III-a, îngrijită de Pr. Ștefan Zară, Ed. Praxis a Arhiepiscopiei Râmnicului, Râmnicu-Vâlcea, 2016, 228 p.

⁹ Monitorul Oficial, Editură și Tipografie, București, 2014, 387 p.

¹⁰ Vol. cit., pp. 48-68.

¹¹ *Ibidem*, pp. 100-128.

Sorin Vasilescu¹², precum și studiul „Aspecte de viață bisericească din vremea domniei Sfântului Voievod Constantin Brâncoveanu în cronica logofătului Radu Greceanu” a Părintelui Dr. Florin Șerbănescu¹³, fără ca prin aceste remarci să diminuăm cu ceva celelalte studii care relevă arta, cultura ori viața politico-socială a vremii. Toate sunt un panaceu de vindecare a clișeele lansate pe seama minunatului ivirean care avea să se dovedească ca una dintre personalitățile-priză la cultura românească și, prin el, universală. Mă refer, de exemplu, la încercarea disperată a minunatului G. Ștrempel care conferă epocii brâncovenești o imagologie apocaliptică în cheie comunistă, probabil și în disperata dorință de a publica predicile lui Antim Ivireanul la leatul 1962 după Hristos și 17 ani după instaurarea comunismului¹⁴. Paginile vor fi reluate și în ediția de *Opere*¹⁵ dar o ediție ulterioară va elucida astfel de „compromisuri”, Gabriel Ștrempel scriind: „când mă gândesc la câte greutăți am întâmpinat ca să străbat prin fioroasa cenzură texte îmbibate total de ideologie religioasă, îmi vine să cred că numai duhul lui Antim m-a ajutat, aruncând citate asupra ochilor și minții păzitorilor comuniști. Trecând prin sita foarte deasă lucrurile mari, contribuțiile mărunte n-au mai împiedicat piedici. Iar când a apărut ediția *Opere* în 1972, nimeni n-a făcut opoziție. Drept este că și lucrurile s-au mai domolit, problemele religioase părăsind treptat scena preocupărilor politice și ideologice ale partidului comunist”¹⁶. De aici nevoia unei reevaluări negrăbite și pertinente a ethosului prin care Mitropolitul Antim Ivireanul, sfântul propovăduitor, a marcat oamenii vremii sale prin mărturisirea sa.

Suntem oare dispuși să admitem că propovăduirea Mitropolitului Antim Ivireanul ne poate ajuta la identificarea unei iconologii legate de profetismul său cultural? Putem să luăm câteva exemple, așa cum le identificăm pe scurt în textele sale:

- viața morală dezordonată a multor creștini
- lipsa convingerii în Spovedanie
- mereu lipsa de timp în împlinirea vieții duhovnicești
- recomandări pentru îmbunătățirea vieții de creștin
- sporirea credinței în Dumnezeu
- postirea și cercetarea bisericii, pocăința și spovedania

¹² *Ibidem*, pp. 130-162.

¹³ *Ibidem*, pp. 322-364.

¹⁴ Ediția *Predicilor*, apărută la Editura Academiei Republicii Populare Române în 1962 (322 pg.) are în paginile sale, pp. 6-8 din Introducere, de exemplu, o interpretare în cheia istoriei în viziunea învingătorului, care nu reduce însă din calitatea textului ulterior ori din abnegația lui Ștrempel pentru textul românesc vechi și cultura Bisericii Ortodoxe.

¹⁵ Ed. Minerva, 1972, 472 p.

¹⁶ În *Cuvânt înainte* la vol. *Didahii*, Ed. Minerva, București 1997, p. VI.

– cinstirea preoților de către laici și implicarea lor în viața credincioșilor¹⁷.

Desigur că o mai atentă surprindere a tematicii antimiene¹⁸ aduce o mai atentă identificare a modului în care personalitatea Vlădicului a influențat conținutul vieții cetății ori eclesiei brâncovenești. E un efort care merită să fie făcut? Fără îndoială. Pentru că este vremea redescoperirii modelelor prin care Evanghelia a rodit în pleroma Bisericii din miezul istoriei țării noastre.

¹⁷ Am subliniat numai câteva aspecte revelate de studiul Pr. Miron Erdei, „Actualitatea tematicilor abordate de Mitropolitul Antim Ivireanul în opera sa omiletică”, în vol. *Slujirea catehetică și omiletică a Sfintei Biserici...*, ed. cit., pp. 115-122. În același volum, Pr. lect. univ. dr. Nicușor Beldiman dezvoltă o cercetare pe tema: „Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul – contemporanul nostru. Valențe actuale ale educației religioase”, pp. 123-137.

¹⁸ Detalii pot fi urmărite în drd. Petru Rădășanu, *Tematica Didahiilor Mitropolitului Antim Ivireanul*, în „Studii Teologice”, nr. 5-8/1977, pp. 552-569, iar pentru problematica privind cultura sa dogmatică, Pr. dr. Nicolae Alexe, *Învățăături dogmatice în Didahiile lui Antim Ivireanul*, în „Studii Teologice”, nr. 10/1977, pp. 708-719.

Prof. Univ. Dr.
Mihaela Palade

Sfântul Mitropolit Antim Ivireanul – ctitor al Mănăstirii „Tuturor Sfinților”, ctitor de artă românească

Începuturile vieții sale n-au lăsat să se ghicească drumul pe care pașii vieții aveau să-l poarte, un drum sinuos, cu suișuri și coborâșuri, unele dintre ele chiar neașteptate. Ajuns în Țara Românească, i s-au încredințat multe și pline de responsabilități sarcini, pe care el le-a îndeplinit lucrând „ca pentru Domnul”, implicându-se și remarcându-se îndeosebi în munca de tipărire a cărților, aceste medicamente călătore, destinate să tămăduiască sufletele multor creștini, de pe la noi, dar și de pe meleagurile ocupate de păgâni. Finalul activității sale a fost încununat de realizarea unei ctitorii mărețe, undeva în centrul Bucureștiului, una rămasă în memoria locuitorilor ca purtătoare a numelui său.

Despre minunata ctitorie s-a scris și se va mai scrie, particularitățile sale arhitecturale și statura sa stilistică înrudind-o îndeaproape cu ctitoriile domnești și boierești ale vremii și constituind un monument imposibil de trecut cu vederea. Pe de altă parte, nu a fost nici prima și nici ultima ctitorie a unui mitropolit. Însă, ctitoria de față, nu poartă doar pecetea artei brâncovenești, ci și pe cea a ctitorului ei, Mitropolitul Antim, care s-a implicat în mod cu totul deosebit în definirea și structurarea profilului estetic al mănăstirii – aspect care va fi schițat în studiul de față.

Există o sumedenie de mărturii și opinii care presupun sau chiar afirmă faptul că această biserică – surprinzător de mare pentru o ctitorie mitropolitană și deosebit de încăpătoare – atât ca structură planimetrică, cât și ca execuție arhitectonică, a fost făcută după modelul dat de însuși Mitropolitul Antim care, nu s-a mărginit doar să ajute cu bani la ridicarea sfântului locaș, ci s-a ocupat și „cu desemnarea planului, supraveghind de aproape și cu priceperea unui om de gust decorarea exterioară și interioară a bisericii ce urma să-i poarte numele”¹.

Implicarea ierarhului în configurarea unui anume profil arhitectural al ctitoririi sale este argumentată și de reprezentarea bisericii pe Fila 6 a

---

¹ Dorica Voinescu, *Biserica Antim*, în revista „Boabe de grâu”, IV (1933), nr. 9, p. 541.

Așezământului din 24 aprilie 1713. Deși se afirmă că ea cuprinde imaginea Mănăstirii Antim², în realitate, aici apare desenată doar biserica – într-o reprezentare reluată și pe Hrisovul din 20 iulie 1715 –, fapt ce constituie un argument puternic în favoarea celor care consideră că Sfântul Antim este cel care a întocmit, „cu mâna lui, planurile de execuție ale întregului ansamblu mănăstiresc”³. Alți istorici însă, sunt ceva mai reținuți în a-i atribui ierarhului implicarea directă în structurarea estetică a bisericii, subliniind doar ridicarea ei, „cu cheltuiala și sub supravegherea mitropolitului Antim Ivireanu...”⁴.

Indiferent dacă așa s-au petrecut lucrurile, interesantă este desenarea, chiar de către ctitor personal, a bisericii pe care o dorea a o vedea ridicată în acel loc. Dubla ei reprezentare, o dată pe actul emis înainte de construirea ansamblului monahal și, a doua oară, pe cel apărut după finalizarea lor, ar putea fi o subliniere a dorinței Sfântului Antim de a evidenția un anume model arhitectural pe care el l-a avut, de la bun început, bine conturat în minte, aspect care este lesne de asociat cu acele condiții cu totul speciale ale ridicării cortului Vechiului Testament.

Din studierea modului în care s-au derulat respectivele lucrări, se constată faptul că tot ceea ce ținea de cortul sfânt – alcătuirea proprie, vasele sfinte, veșmintele și celelalte – trebuia să fie realizate strict numai după *modelul* pe care l-a văzut Moise. Înainte de a i se arăta, Dumnezeu îl atenționează pe Moise asupra respectării acestui model: „Cortul și toate vasele și obiectele lui să le faci după modelul *ce-ți voi arăta Eu* (s.n.); așa să le faci!” (Ieș. 25,9), iar în final, îi atrage atenția lui Moise ca să respecte întocmai modelul ce îl văzuse în Muntele Sinai: „Vezi să faci acestea toate după modelul ce ți s-a arătat în munte” (Ieș. 25,40), iar aceasta nu o singură dată, ci de două ori: „Și așa să înjghebezi cortul după modelul *care ți s-a arătat* (s.n.) în acest munte” (Ieș. 26,30). Iar după ce i-a precizat lui Moise că au fost aleși până și meșterii ce urmau a realiza toate cele necesare, Dumnezeu i-a atras încă o dată atenția lui Moise ca toți aceștia să aibă grijă ca *toate să le facă ei așa*, „cum ți-am poruncit *Eu ție*” (Ieș. 31,11) Tot în același chip, și Sfântul Antim a subliniat începutul și sfârșitul ctitoriei sale, intenția și concreti-

Mitropolitul Antim nu este doar fondatorul uneia dintre cele mai frumoase mănăstiri ale capitalei, ci și una dintre „cele mai interesante figuri ale artei religioase românești”, precum și un „caligraf neîntrecut, ale cărui manuscrise fac admirația noastră. Pe lângă acest talent, el posedă pe acel al xilografului, al desenatorului...” ✂

² Antim Ivireanu, *Opere*, Ediție critică și studiu introductiv G. Ștrempel, Ed. Minerva, București, 1972, pp. 325-346; Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. III, B.A.R. 3101-4413, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1987, vol. III, p. 93.

³ Acad. Dr. Gabriel Ștrempel, „Frumosul așezământ de închinăciune al Sfântului Antim”, în vol. *Sfânta Mănăstire Antim, Istorie, spiritualitate și cultură, 1713-2013*, Basilica, 2013, p. 32.

⁴ Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Ed. Academiei RSR, București, 1981, p. 397.

zarea, prin pictarea bisericii pe cele două documente care încadrau oficial actul de ctitorire, *Așezământul și Hrisovul*.

Dacă, în ceea ce privește alcătuirea bisericii, cele două miniaturi realizate de chiar mitropolitul-ctitor însuși ne conving cu privire la directsa intervenție asupra profilului stilistic arhitectural, în privința celorlalte minunății de la Mănăstirea Antim s-ar putea naște, firesc, întrebarea dacă nu cumva ctitorul s-a implicat direct și în cazul lor. Într-un articol, publicat în „Revista Română”, Alexandru Odobescu afirma faptul că „artist luminat și industrios, Antim lasă în țară multe urme de talentele și activitatea sa. În mănăstirea Antimului, ce este clădită de dânsul, se zice că ușile de intrare ale bisericii, sculptate în lemn cu multă măiestrie, sunt lucrate de dânsul”⁵, idee ce a avut ceva mai mulți adepți, unii afirmând faptul că „sculptura de la coloane și, mai ales, admirabilul chenar al ușii de la intrare, este executată după modelele date de Antim”⁶, alții amintind tradiția care „mărturisește faptul că cele două canaturi ale bisericii sunt în întregime sculptate de mâna sa”⁷.

Însuși celebrul arhitect Grigore Ionescu, cu toate rezervele sale cu privire la abilitățile arhitecturale ale ctitorului, nu s-a putut abține să nu remarce faptul că, dintre elementele păstrate „remarcabile din punct de vedere artistic sunt cele două canaturi de stejar ale ușii principale, împodobite cu minuțioase sculpturi pe care tradiția le atribuie mâinii maestre a însuși mitropolitului Antim; ramele de piatră împodobite cu frumoase sculpturi din jurul ferestrelor”⁸.

Astfel, Mitropolitul Antim nu este doar fondatorul uneia dintre cele mai frumoase mănăstiri ale capitalei, ci și una dintre „cele mai interesante figuri ale artei religioase românești”⁹, precum și un „caligraf neîntrecut, ale cărui manuscrise fac admirația noastră. Pe lângă acest talent, el posedă pe acel al xilografului, al desenatorului...”¹⁰, fiind recunoscut ca fiind un „om luminat și înzestrat cu aptitudini în înțelegere a Artelor Frumoase”¹¹. Întrucât de la Sfântul Antim au rămas multe mărturii ale calităților sale artistice care s-au manifestat pe varii planuri, ele au justificat astfel acest gen de aprecieri, prin care i se recunoșteau meritele, unele care curgeau din altele, asemenea unui șirag de mărgăritare la gâtul artei vremii sale: „muzician, scriitor, orator, pictor, tipograf, sculptor,

⁵ D. Voinescu, *Biserica Antim*, p. 545.

⁶ D. Voinescu, *Biserica Antim*, p. 545.

⁷ Olga Greceanu, *Bucarest et ses environs*, Bucarest, 1928, p. 156.

⁸ Grigore Ionescu, *București, Ghid istoric și artistic*, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, București, 1938, p. 220.

⁹ Olga Greceanu, *Bucarest et ses environs*, p. 155.

¹⁰ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești*, Vol. II, De la 1688 la 1780, Ed. Librăriei Pavel Suru, București, 1926, p. 465.

¹¹ D. Voinescu, *Biserica Antim*, p. 539.

gravor, și mai mult, venit în Țara Românească din Persia, de unde a adus influențe artistice arabe și persane. Inspirându-se din vechea artă georgiană și studiind arta bizantină românească, el reuși să fuzioneze cele două arte, creând o notă caracteristică a ornamentelor, care au devenit faimoase”¹².

Referitor la un epitaf de la Biserica Olari, datat în 7226 (1717-18) și care poartă semnătura lui Kir Mitrofan, Nicolae Iorga considera că, având în vedere că Mitrofan a fost urmașul lui Antim, „desigur că acest mare meșter în cele bisericești a făcut desenul antimiselor”¹³. Mizând pe calitățile sale artistice, marele istoric a plusat ceva mai mult, presupunând că Mitropolitul Antim ar fi fost și pictor, motiv pentru care i-a atribuit și pictarea paraclisului din Râmnic¹⁴ – ipoteză ce nu poate fi susținută însă decât de o „pioasă tradiție păstrată de călugări”. Dacă pictura respectivă nu poate fi atribuită marelui mitropolit, decât cu foarte mari rezerve, în schimb, lucrările păstrate până în zilele noastre „vădesc marele talent artistic al vrednicului ierarh, manifestat în neîntrecute miniaturi, desene și sculpturi”¹⁵.

De pildă, un manuscris dăruit în 1709 voievodului Constantin Brâncoveanu, cuprinzând genealogia lui Iisus Hristos dimpreună cu 515 chipuri lucrate în medalion, vine cu o mărturie evidentă cu privire la măiestria Sfântului Antim, precum și cu faptul că el era familiarizat și pasionat de meșteșugul zugrăvirii, „întocmind îndrumări și modele de chipuri de sfinți pentru zugravi”¹⁶. Aceasta ar

putea constitui un argument puternic în favoarea opiniei conform căreia Sfântul Antim nu s-ar fi mulțumit doar cu alegerea și aplicarea unor anume modele, ci ar fi intervenit și în mod direct, prin realizarea lor practică.

O mare admiratoare a sa, Olga Greceanu, implicată direct în actul de împodobire al bisericii Mănăstirii Antim prin realizarea a două mari mozaicuri de o parte și de alta a portalului, remarca faptul că, odată cu Antim și Mihail Cantacuzino, operele au devenit exuberante în detalii, așa cum se poate vedea la logiile palatelor brâncovenești, în decorația mobilierului, „peste tot se regăsesc fastul, luxul, bogăția, pompa, strălucirea, somptuozitatea, luminozitatea. Prin largile și solemnele arabescuri regăsim acantul (la biserica Mănăstirii Antim), amplu și maiestos, în toate combinațiile posibile...”, dar „întotdeauna de o savantă eleganță și de o mare expresivitate”¹⁷.

Sub influența Mitropolitului Antim, apar și se înmulțesc învolburările georgiene, arabescurile care nu cunosc regularitatea acelor „rincaux” antice, dar care compun variate curbe, acolade, se amplifică, formând modele bogate și diversificate, motive născute dintr-o inspirație plină de fantezie. Acest principiu decorativ nu excludea o ordonare metodică a compoziției, în general bazată pe un principiu al simetriei: axa care genera, la stânga și la dreapta, delicatele învolburări, se termina în capete de îngeri, de animale, himere, păsări, flori – situație prezentă la toate minunatele portaluri ale bisericilor¹⁸, îndeosebi cele ale ierarhului și marelui spătar, mai sus amintiți.

În micul, dar destul de cuprinzător, *Ghid istoric și artistic*, Grigore Ionescu consemna faptul că, la biserica Mănăstirii Antim „remarcabile din punct de vedere artistic sunt:

¹² Olga Greceanu, *Bucarest et ses environs*, p. 155.

¹³ Nicolae Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol.1, partea 1, nr. 1-764, Institutul de arte grafice și editură „MINERVA”, București, 1905, p. 288.

¹⁴ „Se pare că avea și pe acela de pictor, și lui îi atribuie tradiția zugrăveala capei din Râmnic, unde a fost, un timp, episcop”, Nicolae Iorga, p. 465.

¹⁵ V. Brătulescu, *Antim Ivireanul, miniaturist și sculptor*, în „BOR”, an LXXIV (1956), nr. 8-9, p. 767.

¹⁶ V. Brătulescu, *Antim Ivireanul, miniaturist și sculptor*, p. 768.

¹⁷ Olga Greceanu, *Bucarest et ses environs*, p. 66.

¹⁸ Olga Greceanu, *Bucarest et ses environs*, p. 66.

rama de piatră sculptată cu motive florale care înconjoară ușa și inscripția – scrisă cu versuri grecești¹⁹. Tot ce se poate ca broderia în piatră respectivă să fi fost realizată tot de către ctitor personal sau, dacă nu, măcar să fi fost rodul unei implicări maxime. Un argument în susținerea acestei ipoteze ar putea fi faptul că, în cazul manuscrisului „Chipurile Vechiului și Noului Testament”, fila care cuprinde dedicația către domnitorul țării este considerată a fi „un model de punere în pagină: un chenar marginal împodobit cu un ornament floral, care se repetă și în jurul medalionului central aflat în partea de sus a filei...”²⁰. Or, dacă Sfântul Antim a fost capabil să realizeze așa ceva, adică tocmai ceva care, din punct de vedere compozițional și estetic, trimite către ancadramentul de la intrarea în bisericile ortodoxe, este posibil ca tot el să fi realizat și modelul portalului de la biserica sa, unul care iese din tiparele vremii prin îndrăzneala și lejeritatea elementelor ce țin de o morfologie aparte a vocabularului artistic și, mai ales, de sintaxa lor complexă.

Mai mult, s-a constatat faptul că în sculpturile realizate de către Mitropolitul Antim se observă „melcul său culbecul” la tot pasul, inclusiv pe fierăria broaștei de la ușa principală a bisericii²¹, fapt care ne determină să credem că „melcul pentru Antim era un fel de emblemă, al cărui sens se explică cu viața lui”²². Astfel, am putea considera că melcul ar putea fi, într-un anume sens, autoportretul său implicit, așa cum apar, în mod explicit, portretele meșterilor de la Hurezi, la vedere, în pridvor, sau cele ale lui Pârvu Mutu, mai discrete dar nu mai puțin clare. Sau, dacă nu autoportretul, atunci măcar semnătura sa.

Ca o explicație a acestei alegeri, în *Așezământul* din 24 aprilie 1713, considerat a fi Testamentul Mitropolitului Antim, celor 32 de capete, redactate cu atâta grijă, le premerge versurile:

„Toată suflarea, zice prorocul,
Cânte pre Domnul, peste tot locul,
Și melcul încă corne înalță,
Ca să-L laudăm pre toți ne învață”²³.

Astfel, chiar sub schița bisericii pe care dorea să o ridice, apare desenat de mâna ctitorului melcul care, interpretat ca simbol al smereniei, are coarnele, scoase pentru a percepe lumina și căldura soarelui, asemenea brațelor omului aflat în rugăciune²⁴.

¹⁹ Grigore Ionescu, *București, Ghid istoric și artistic*, p. 220.

²⁰ Victor Brătulescu, *Antim Ivireanul, miniaturist și sculptor*, p. 768.

²¹ Prima cheie a ușii bisericii, despre care se spune că ar fi fost sculptată de ctitor însuși, are tot forma melcului.

²² Ghenadie Craiovenu, *Testamentul Mitropolitului Antim Iverenu*, în „B.O.R.”, nr. 3, martie, 1885, p. 229.

²³ Ștefan Dinulescu, *Vieața și activitatea Mitropolitului Țerei Românești, Antimu Ivireanul (1708-1716)*, în „Candela V” (1886), 12, p. 733.

²⁴ Protos. Vicențiu Oboroceanu, *Așezământul Sfântul Antim și faptele iubirii milostive*, în vol. *Sfânta Mănăstire Antim, Istorie, spiritualitate și cultură, 1713-2013*, Basilica, 2013, p. 38.

Viețuitor al unei epoci de „strălucitoare cultură și rafinată artă”, cum a fost considerată cea brâncovenească, una cu totul excepțională în cursul artei românești, Sfântul Antim „a izbutit prin talentele sale multiple și abilitatea sa neîntrecută să joace primul rol în viața Țării Românești fără ca cineva dintre contemporani sau urmași să poată gândi în mod serios, că n-a meritat întregul curs al onorurilor prin care a străbătut”²⁵ sau că ceva din laudele aduse ar fi fost nemeritate sau exagerate. Antim este considerat a fi „un om de geniu, a cărui biografie rămâne încă de făcut cu colorile pe care le merită mai covârșitor decât oricare”²⁶.

Dacă nu am avea mărturia *Didahiilor* și a altor scrieri ale sale și ne-am mulțumi doar cu bogata sa contribuție de tipograf și traducător, și tot nu ne-am putea reține admirația în fața talentului lingvistic cu care fusese înzestrat. Din compararea mai multor texte liturgice, primele din timpul Sfântului Antim Ivireanul și ultimele din anii 1930, „reiese că, în majoritatea cazurilor, deosebirea de limbă, după trecere de două veacuri și jumătate, sunt foarte mici. Și aceasta pentru că Mitropolitul Antim a prins sensul corect al limbii noastre...”²⁷. Motiv pentru care, afirmarea faptului că „unul din obiectivele majore ale activității sale a fost continuarea într-un ritm susținut a acțiunii de impunere a limbii române ca limbă liturgică”²⁸ trebuie îmbogățită de aceea că ierarhul a fost la fel de preocupat, atât de aspectul estetic al limbii române, și nu doar al limbii²⁹, cât și de tot ce ținea de segmentul artistic al culturii.

²⁵ G. Ștrempel, *Introducere*, p. V.

²⁶ G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucurescilor*, Stabilimentul grafic I. V. Socecu, București, 1899, p. 172.

²⁷ N. Șerbănescu, *Antim Ivireanu tipograf*, în „BOR”, an LXXIV (1956), nr. 8-9, p. 766.

²⁸ Doru Bădărcă, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Muzeul Brăilei, Ed. Istros, Brăila, 1998, p. 82.

²⁹ De pildă, a fost remarcat „scrisul atât de elegant, caracteristic al lui Antim”, de pe „Cartea lui Ștefan-Vodă Cantacuzino pentru ca să fie băcanul și cârciumarul în pace de toate nevoile”, cf. C. C. Giurescu, *Istoria*, p. 301.

În acest sens, grăitoare este remarca lui Nicolae Iorga care, după ce a precizat faptul că Domnitorul Brâncoveanu a fost cel care a dat „ultima formă strălucită a stilului muntean, în care se unesc atâtea elemente”, considera că inspiratorul domnului „poate să fi fost acel călugăr din Ivir, meșter în toate meșteșugurile, zugrav, sculptor, de bună seamă cântăreț, turnător, săpător în lemn, tipograf, scriitor, cuvântător, acel Antim care a înălțat Mitropolia țării suind treptele jețului archieresc”³⁰. Iar în altă parte îl numea „un om de multe arte, un politehnic al timpului său, care a reunit cunoștințele tuturor meșteșugurilor și le-a însușit cu același sentiment pentru frumusețe”³¹, adunându-le pe toate, ca într-o grădină regăsită a raiului, în remarcabila sa ctitorie, una care a reușit să străpungă norii acelei epoci destul de tensionate și înfrigurate de o permanentă amenințare a dușmanilor, atât ai țării, cât și ai credinței sale, într-o statornică rugă exprimată în piatră și mărturisită în și prin viața și activitatea ctitorului ei.

În anul în care a finalizat lucrările, ctitorul și-a întărit dispozițiile prin Hrisovul Arhieresc al Sfântului Antim, mitropolitul Țării Românești, emis la 20 iulie 1715, unde menționează că, din moment ce și proorocul David ne poruncește ca „în biserici bine să cuvântăm pre Dumnezeu și să iubim podoba casei Lui. Drept aceea și smerenia noastră, de vreme ce din mila lui Dumnezeu ne-am înălțat la treapta cea înaltă a archieriei și am primit grija a păstori oile cele cuventătoare, știind aceste două datorii ce sunt asupra noastră, n’am lipsit până acum după putința noastră a înveța turma cea cuventătoare cele

³⁰ Nicolae Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Ed. Ramuri, Craiova, 1921, p. 115.

³¹ Nicolae Iorga, *Un antimis al mitropolitului Luca*, în „BOR”, LIII (1935), p. 837.

de folos și mântore și cu laptele cel dulce al cuventului a o hrăni. Așijderea și spre ridicarea, adaosul și podoba sfintelor lăcașuri, multă pohtă și râvnă dumnezeiască am avut; care râvnă cu năstavul și cu ajutoriul dătătorului de bine Dumnezeu s'au lucratu și la săvârșire bună au venit. Că dintru ostenelele mele cele multe, din tipăritul cărților și din milosteniile îndurătorilor creștini, ne-am învrednicit de am înălțat din temelie biserică frumoasă aici în București, întru slava și mulțămită însuși celui ce întru Troiță se proslăvește Dumnezeu și întru cinstea și lauda tuturor sfinților dinpreună... Încă și biserica am împodobit-o și am înfrumusețat-o cu ajutoriul lui Dumnezeu pe din afară și pe din lăuntru cu multe odore de argint și cu veșminte scumpe..."³².

Micuțul melc, amplasat atât de discret dar destul de vizibil undeva, aproape de temelia bisericii proiectate de Sfântul Antim din Așezământul din 24 aprilie 1713, act considerat a fi Testamentul Mitropolitului, poate fi citit ca o mărturisire a evlaviei ctitorului, cele două cornițe ale sale înălțându-se asemenea celor două turle ale bisericii, ridicate în rugă către Creatorul și Artistul lumii întregi, Cel Care-i purtase pașii în mijlocul acestei spiritualități românești, pe care a iubit-o și cunoscut-o îndeajuns încât să se adapteze complexelor situații pe care le-a avut de străbătut.

Cel care, în lucrările sale, și-a indicat cât se poate de explicit originea sa georgiană (numindu-se Antim Ivireanul, Antim georgian de neam sau Antim ieromonahul, tipograful din Iviria) ne-a lăsat nouă, neamu-

lui românesc, nu doar o operă catehetică cu certe valențe literare (*Didahiile* sale câștigându-și un binemeritat loc de frunte în istoria literaturii române), ci și o ctitorie în București (pe care o dorea a fi și un centru cultural, cu tipografie și bibliotecă), în mijlocul căreia domnește o biserică mai degrabă domnească decât ierarhicească și care propovăduiește prin intermediul limbajului artistic talentul incontestabil al Sfântului Mitropolit Antim Ivireanul – ctitor al Mănăstirii „Tuturor Sfinților”, ctitor de artă românească.

³² Ștefan Dinulescu, *Vieața și activitatea Mitropolitului Țerei Românești, Antimu Ivireanul (1708-1716)*, în: „Candela V” (1886), 12, pp. 736-737; Arhimandrit Sofian Boghiu, *Sfântul Antim Ivireanul și Mănăstirea Tuturor Sfinților*, Ed. Bizantină, București, 2005, p. 166.

Dan
Zamfirescu

Sfântul Antim Ivireanul și Episcopia Râmnicului în apogeul culturii române vechi și în renașterea națională modernă

În toamna acestui an s-au împlinit trei secole de la moartea martirică pentru neamul românesc a celui care a făcut din Biserica, în calitate de episcop al Râmnicului și de mitropolit al Țării Românești, instituția supremă consacrată dăinuirii acestui neam mult încercat pe pământ, și mântuirii lui după trecerea hotarului spre viața veșnică.

Simplul fapt al posibilității acestei comemorări de trei secole ne pune în fața unei realități care măcar acolo sus, în ceata sfinților români în care se află și Sfântul Antim, este menită să provoace cutremurare atunci când se ia cunoștință de faptul că specialiștii zilelor noastre socotesc deja timpul rămas până la dispariția totală a acestui neam, ajuns să „dea înapoi ca racul” după ce reușise două milenii să treacă prin toate încercările la care a fost supus.

Suntem în ceasul în care trebuie să cerem ajutorul Celui de Sus și al sfinților Lui, și în mod deosebit al sfinților noștri, spre a face față asaltului, nu doar asupra noastră ci asupra lumii întregi, al celui ce vrea să schimbe în rugăciunea domnească pe „Vie împărăția Ta” cu venirea împărăției lui.

Prăznuirea sfinților trebuie să devină de aceea izvor de putere mai presus de toate puterile de pe pământ și de sub pământ pentru cei ce țin legătura cu Acela care ne-a adus din neființă în ființă. Iar pentru neamul nostru românesc cerul nu s-a golit, ca pentru Nietzsche sau pentru Umberto Eco, ordonatorul înmormântării sale laice ca demonstrație a stingerii în sufletul lui și într-ale celor de acolo, a credinței care dă omului puterea să poruncească muntelui să se arunce în mare.

Dar câtă vreme această putere, a credinței, rămâne vie în covârșitoarea majoritate a sufletelor românilor de azi, noi ne putem închina și-i putem prăznui pe sfinții noștri nu doar în virtutea unei tradiții de veacuri, ci cu îndrăzneala de a le cere să vină alături de noi în înclăștarea de azi a neamului românesc cu stihia disoluției universale care se vrea stăpână peste planetă, și în războiul cu „inamicul naturii umane” și „marele degradant”, cum l-au numit Ignațiu de Loyola și André Malraux pe diavol, și cu urdiile lui pământene.

Episcopia Râmnicului, din care Sfântul Antim Ivireanul a făcut un loc încărcat de puterea ce a sălășluit într-însul, putere pe care el însuși a sorbit-o de pe aceste meleaguri, este chemată să fie din nou, ca și acum trei secole și apoi pe vremea episcopilor Damaschin Dascălul, Clement și Chesarie, una din citadelele rezistenței ființei naționale și biruinței asupra potrivnicilor istoriei, cum s-a dovedit și prin faptul că aici s-a născut și de aici a pornit cel investit de Dumnezeu cu misiunea de a înfrunta, împreună cu poporul său, însuși „imperiuul răului” devenit pentru trei sferturi de veac o cumplită realitate istorică, dar învins și datorită neamului românesc rămas creștin și avându-l lider spiritual pe patriarhul Justinian.

Odată cu prăznuirea Sfântului Ierarh și Martir Antim Ivireanul este bine să ne amintim de toate acestea, legate de numele său.

Datorită hotărârii Preafericitului Părinte Patriarh Daniel de a se strânge și tipări întreaga operă a Sfântului Antim Ivireanul, cu concursul celui mai mare specialist al biografiei și operei sale, academicianul Gabriel Ștrempel, precum și al cuviosului arhimandrit Mihail Stanciu, în anul 2014 s-a tipărit pentru prima oară volumul închinat *corespondenței* și intitulat *Scrisori*. De data asta meritul principal aparține părintelui arhimandrit Mihail Stanciu. Ediția *Didahiilor* din primul volum fusese a douăsprezecea, și a patra după cel mai vechi și mai bun manuscris, descoperit și editat prima oară în 1962 de Gabriel Ștrempel. Volumul al doilea a fost reeditarea binevenită a ediției de *Opere*, îngrijită de același la Editura Minerva în 1972. Volumul al treilea, *Scrisorile*, este însă o premieră absolută și alături de monografia *Antim Ivireanul*, apărută în 1997 la Editura Academiei Române, el încununează o străduință de o jumătate de secol (exact 52 de ani) investită de

academicianul Gabriel Ștrempel în cunoașterea personalității Sfântului Antim Ivireanul și accesul la opera sa.

Cei de vârsta mea își mai amintesc modul cum această strădanie a debutat cu un răsunător scandal. Publicând în 1962 volumul Antim Ivireanul, *Predici*, Editura Academiei (pe atunci a „Republicii Populare Române”), a încălcat tabuurile epocii ca să dea la lumină, după 47 de ani de la ultima ediție (a lui Petre V. Haneș, apărută în anul 1915) și având la dispoziție manuscrisul cel mai vechi, acest monument de limbă și cultură românească. Dar pentru cei ce dictau atunci în această cultură nu a contat decât calitatea de „popă” a celui publicat, și s-a hotărât, în consecință, trimiterea la topit a întregului tiraj.

Cel care a venit cu soluția salvatoare a fost patriarhul Justinian, obținând de la Gheorghiu-Dej aprobarea ca Academia să vândă Patriarhiei întregul tiraj scos de editură, obligându-se să nu-l difuzeze decât în bibliotecile parohiale. Îmi amintesc cum cei interesați umblam să obținem această ediție prin bunăvoința preoților din parohiile cărora le aparțineam. Pe atunci țineam de Pitar Moș și mi-a dat-o cel de luminoasă amintire, părintele paroh Gregorian.

Zece ani mai târziu apărea, de data asta fără nicio problemă, prima ediție integrală (minus corespondența), a operelor Sfântului Antim, îngrijită de același Gabriel Ștrempel la Editura Minerva, demarcând prin însuși acest fapt două ere în istoria României postbelice.

Revelația adusă acum de prima ediție a *Scrisorilor* este conținută în ampla epistolă adresată de patriarhul Hrisant Notara al Ierusalimului lui Iannaki Văcărescu, paharnicul Țării Românești care va fi martirizat împreună cu Constantin Brâncoveanu și fiii săi în 1714. Datată în luna decembrie 1709, ea

venea la aproape doi ani după ce Sfântul Antim Ivireanul devenise mitropolit al Țării Românești la 22 februarie 1708.

Cel urcat în scaunul de patriarh al Ierusalimului în urma decesului la 9 februarie 1707 al celebrului și marelui său unchi Dositei Notara, a devenit un dușman al mitropolitului Țării Românești ca urmare a respingerii de către acesta a încercărilor sale de amestec în treburile Mitropoliei muntene. Scrisoarea dă expresie acestei adversități, dar pentru noi este important ce aflăm din ea.

Manuscrisul de șapte pagini, păstrat acum în dosarul cu titlul „Vechi scrisori ale diferiților patriarhi ai Ierusalimului de la vestitul Nectarie până la vestitul Chiril” din Arhiva de scrisori a metocului Sfântului Mormânt din Constantinopol, a fost descoperit în Biblioteca Națională din Atena și publicat de doamna Pinelopi Stahi în teza de doctorat *Hrisant Notara, patriarhul Ierusalimului – precursor al iluminismului neoelenic*, apărută la Atena în 1999, pp. 297-305. Dar abia acum doi ani a fost făcut cunoscut la noi de părintele arhimandrit Mihail Stanciu, mai întâi în studiul *Descoperiri recente referitoare la venirea Sfântului Antim Ivireanul în Țările Române*, în revista „Ortodoxia”, 2014, nr. I, pp. 132-142 și apoi în volumul *Scrisori*, unde este reprodus textul original însoțit pentru prima oară de traducerea lui în românește de către părintele arhimandrit Mihail Stanciu și de prețioasele note care-i aparțin.

Din acest text aflăm că Antim Ivireanul a fost răscumpărat de patriarhul Dositei cu banii Sfântului Mormânt „scriind noi scrisoarea sa de iertare”, deci Hrisant Notara, acum patriarh, era în cunoștință directă și exactă de cum s-au petrecut lucrurile. Aflăm apoi că a fost „egumen la Cetățuia, la Iași” deci a venit mai întâi în Moldova și era deja monah cu un prestigiu câștigat în măsura în care să fie pus în fruntea obștii ctitoriei lui Gheorghe Duca după moartea egumenului Macarie. Mai aflăm că Hrisant este cel care, din dispoziția patriarhului Dositei, l-a mutat la București și „prin voința răposatului stăpân am vorbit cu kyr Mitrofan, episcopul Buzăului [s.n. D. Z.], să-l învețe tipografia, târguindu-se să-i plătim și două sute de groși, și astfel datorită nouă, a venit acolo și a devenit cunoscut și a ajuns ceea ce este acum”.

Conform celei mai recente biografii a Sfântului Antim Ivireanul, publicată de părintele arhimandrit Mihail Stanciu în albumul *300 de ani de la moartea martirică a Sfântului ierarh Antim Ivireanul (1716 – 2016)*, București, Editura Basilica, 2016, Antim Ivireanul a fost răscumpărat de Dositei „pe la 1685”, și „în primăvara anului 1686, patriarhul Dositei l-a adus pe Antim în Mănăstirea Cetățuia de lângă Iași cu scopul de a lucra la tipografia grecească nou înființată și condusă de episcopul Mitrofan al Hușilor. Deși invazia polonezilor din septembrie 1686 în Iași l-a făcut pe ierarhul tipografic

graf Mitrofan să se refugieze în Țara Românească, ieromonahul Antim Ivireanul a rămas sub îndrumarea starețului Macarie ieromonahul, învățând limbile română și slavonă și aprofundând scrierile teologice și filosofice grecești, devenind chiar egumenul mănăstirii.

Pe la începutul anului 1690, la recomandarea patriarhului Dositei, ieromonahul Antim a venit în București ca să învețe meșteșugul tiparului ca ucenic al episcopului Mitrofan, acum conducătorul tipografiei domnești de la Mitropolia Țării Românești”.

Dacă, așa cum admit unii cercetători, Sfântul Antim Ivireanul s-a născut „în jurul anului 1650” sau după alții între 1640 și 1650, la venirea sa la noi el era un om în puterea vârstei. Avea în 1691, când prezența și începutul lucrării sale la noi ne sunt demonstrate categoric de apariția primei sale tipărituri în octombrie, cel puțin 41 de ani, dacă admitem ca dată a nașterii 1650, și 76 atunci când și-a încununat viața și lucrarea sa la noi cu moarte martirică, în toamna anului 1716.

Admițând datele avansate în albumul recent pentru eliberarea sa și pentru aducerea în Moldova, ar fi avut 45 de ani în 1685 dacă se născuse în 1640 sau 35 dacă admitem ca dată a nașterii 1650, și un an mai mult când ar fi venit la Cetățuia care din 1678 fusese închinată Patriarhiei Ierusalimului împreună cu Bistrița și Probota, și unde patriarhului Dositei îi plăcea să petreacă luni întregi dacă-l credem pe Emil Turdeanu (*vol. cit.*, pp. 294–295).

Dar dacă admitem că Antim Ivireanul a fost adus de patriarhul Dositei la Cetățuia în primăvara anului 1686, înseamnă că a mai apucat prezența în Iași a mitropolitului Dosoftei, plecat împreună cu oștile lui Sobieski în septembrie, și pe Mitrofan în tipografia de la Cetățuia. Acesta era și episcop de Huși de la 11 ianuarie 1683 (Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 123). În câteva luni, și aflat în incinta tipografiei însăși, Mitrofan putea să-i transmită mult mai bine această știință a tipografiei noului venit decât în București, sau ca episcop al Buzăului după 10 iunie 1691. Așa încât cele spuse de Hrisant în scrisoarea sa nu sunt de luat chiar literă de Evanghelie. Este mai credibil ca suma de care vorbește Hrisant să nu-i fi fost avansată lui Mitrofan când devenise episcop de Buzău, adică după 10 iunie 1691, ci la Cetățuia, fiindcă pentru aceasta fusese adus în Moldova Antim de către patriarhul Dositei și nu la București. Va fi „transferat” la București atunci când la Iași, după plecarea mitropolitului Dosoftei în exil și a lui Mitrofan la București în urma celor petrecute în toamnă (ultimul act în care mai apare episcopul de Huși este cel dat de Constantin Cantemir la 4 mai) lucrurile nu mai mergeau. Pe ieromonahul Antim Ivireanul îl mai găsim în Moldova atestat ca martor, în calitate de *egumen la Cetățuia*, într-un document din 18 iulie 1689 publicat de Ion Caproșu. Deci după această dată a venit la București.

Prezența tipografului Antim Ivireanul avea să determine cea mai categorică ascensiune a cărții grecești în spațiul ortodox necontrolat de eterodocși, fenomen ce a depășit hotarele culturii românești, înscriindu-se în istoria culturală a întregului răsărit și cu rezonanță în cultura europeană. ❧

Fără îndoială, Antim Ivireanul stăpânea deja la sosirea în Moldova o sumă de deprinderi și cunoștea mai multe limbi, în primul rând greaca veche și nouă, dar și araba, turca și natural georgiana sa, învățând slavona poate într-o deplasare la Kiev după cum presupune Teofil G. Rendiuk sau tot în Moldova, de unde cunoscătorii de slavonă nu dispăruseră. Se va adăuga foarte repede cunoașterea „uimitoare” (G. Călinescu) a limbii române.

„Autoportretul” pe care a fost silit să și-l facă în cele două scrisori – memorii adresate lui Constantin Brâncoveanu la 13 ianuarie și 3 februarie 1711 (vezi *Scrisori*, pp. 77 – 84) după ce i se ceruse demisia prin trimis domnesc – gest umilitor – este al unui om de mare demnitate și conștiință de sine, la înălțimea scaunului ierarhic de pe care vorbea și după ce servise două decenii pe domn, neamul românesc, Biserica și cultura lui.

Venirea sa în Moldova la Cetățuia a fost provocată de nevoia patriarhului Dositei al Ierusalimului de a avea omul său în tipografia a cărei creare și funcționare datau din 1682 și se datorau mitropolitului Dosoftei al Moldovei. Prezența tipografului Antim Ivireanul avea să determine cea mai categorică ascensiune a cărții grecești în spațiul ortodox necontrolat de eterodocși, fenomen ce a depășit hotarele culturii românești, înscriindu-se în istoria culturală a întregului răsărit și cu rezonanță în cultura europeană.

În două studii fundamentale publicate în 1950 și 1952, intitulate *Le livre grec en Russie: L'apport des presses de Moldavie et de Valachie* și *Les controverses des Jansénistes et la création de l'imprimerie grecque en Moldavie*, Emil Turdeanu a arătat cum marele patriarh ce continua lupta pentru apărarea Ortodoxiei a celor care se adunaseră în 1642 la Iași, înțelegând necesitatea absolută a unei tipografii sustrate controlului eterodocșilor, a încercat să o obțină în Rusia lui Petru cel Mare, dar a eșuat. I-a fost creată însă la Cetățuia de către tizul său, mitropolitul Dosoftei, fiind ajutat de monahul Mitrofan de la Bisericiani, tipograful cărților acestuia, cărți în care semna „meșterul tiparelor, smerenii ermonah Mitrofan de svânta mănăstire de Bisericiani” (*Molitvenicul de-nțele*) și „Eromnah Mitrofan făcătorul tiparelor” (*Viețile sfinților*, vol. I).

Cheia acestor formulări ne-o va da cel devenit episcop de Buzău în *Octoiul* din 1700, primul cu pagina de titlu în românește și cu tipicul în limba română, dar cu cântările în slavonă. În predoslovia adresată de Mitrofan lui Constantin Brâncoveanu citim:

„Iară eu smeritul rugătoriu al măriei tale, precum ai poruncit măria ta, am început lucrul cu pohtă, și cu al lui Dumnezeu ajutoriu la săvârșit l-am

adus, cu multă bucurie duhovnicescă. Una pentru bunătatea acestui bun lucru al măriei tale, care iaste pentru folosul obștesc. Și al doilea că meșterșugul acesta al tipografiei mele, care den tinerețile mele multe locuri umblând și cu multă osteneală câștigându-l, ești măriia ta pricina de s-au pus la bună toc-mire precum pohtiiam, și să dă și la ceilalți ai noștri frați, care aciastă osteneală a smereniei mele a tipografiei și a cărții aceștia ca o mică aducere și cu blagoslovenie iată o aduc slăvitei domniei măriei tale. Care tipografie, măcar că cu ajutorul lui Dumnezeu pren mâinile mele s-au făcut, iară de la măriia ta îi iaste însuflețirea și viața, și pentru aceia să cuvine să zică că iaste tot a măriei tale”.

Mărturia lui Mitrofan din 1700 este confirmată de patriarhul Dositei în cartea sa *Istoria patriarhilor Ierusalimului*, publicată postum la București de Hrisant Notara în 1715:

„Iar în anul 1680 fiind la Iași și văzând pe moldoveni că au tipografie, iar grecii nu, muream de necaz. Iar Dumnezeu, conducătorul și săvârșitorul celor bune, ne aduce pe un român ieromonah anume Mitrofan și i-am dat șese zeci de lei (εξακόσια γρόσια = 60 de groși) și ne-a construit o tipografie nouă; și deci îi dăm cheltuelile și hârtie, trimitem și cartea lui Nectarie în contra primatului papei, și, contra așteptării noster, se tipărește. De aceea am și distribuit-o tuturor gratis. Ni s-a părut lucru plăcut; și aflându-ne în anul 1683 la Adrianopol, am trimis hârtie la Iași și am dat spre imprimare și cartea lui Simeon din Tesalonic. Am scris și scrisori lui Duca-Voevod” (Traducerea din *Bibliografia românească veche*, I, p. 257).

Mitrofan nu era așadar un simplu tipograf ci deținea știința de creator de tipografii, ceea ce învățase prin „multe locuri umblând”, și l-a învățat la rândul său și pe Antim Ivireanul. El

a tipărit la Cetățuia în grecește primele trei cărți pe pământ ortodox: cele două amintite de Dositei în anii 1682 și 1683 și *Slujba Sfinților Martiri Sergiu și Bachus*, aceasta din urmă în martie 1685, semnată cu „episcopul Hușilor”.

Dar cele mai importante apariții în tipografia creată de Dositei în Moldova în regim de absolută libertate și menite a-i sprijini lupta sa împotriva catolicismului sunt fără îndoială cele două masive „tomuri” apărute după mutarea tipografiei în Iași, în Mănăstirea Sfântul Sava, închinată Sfântului Mormânt. Primul s-a intitulat *Tomul împăcării*, cu mențiunea: „s-a tipărit cartea de față în Iașii Moldovei, cu cheltuiala Sfântului Mormânt, în anul mântuirii 1694, în luna februarie” și „s-a tipărit de Dimitrie Pădure în Iașii Moldovei, în anul mântuirii 1694 în luna februarie”. Al doilea, cu titlul *Tomul dragostei asupra latinilor*, s-a tipărit în 1698, „cu halcotipia și cheltuiala Sfântului Mormânt, prin Dionisie monahul, fiind îndreptător preamăritul profesor Ieremia Cacavela”. Al treilea tom avea să fie publicat în 1705 la Râmnic, de Antim Ivireanul.

Următoarea și ultima carte în grecește tipărită de Mitrofan după cele trei de la Cetățuia va fi la București, în 1690, și va conține scrierile a doi autori: Meletie Sirigul și însuși patriarhul Dositei al Ierusalimului! Prin urmare, patriarhul își extinsese aria de acțiune cu ajutorul lui Constantin Brâncoveanu în Țara Românească, unde îl cultivă mai departe pe Mitrofan, care semnează acum „fost episcop al Hușilor”. Dar, de acum înainte, ștafeta cărții grecești în lumea ortodoxă va fi preluată de Antim Ivireanul pentru 25 de ani (octombrie 1691 – august 1716), și el se va impune imediat prin publicarea monumentului volum din 1693, *Sfânta și dumnezeiasca Evanghelie elinească și rumânească*, unde se văd multiplele sale îndemânări, ceea ce ne obligă

să presupunem că anii cât a stat la Cetățuia și ca egumen, dar fiind vecin cu atelierul tipografic până la mutarea lui în Iași, în Mănăstirea *Sfântul Sava*, închinată Sfântului Mormânt, i-au folosit și pentru a deprinde arta tipografică, mai întâi de la Mitrofan, pe care-l va regăsi la București în tipografia domnească și va lucra cu el în 1690 și 1691 fără să aștepte ca să-l plătească cu 200 de groși patriarhul Dositei după ce ajunsese *episcopul Buzăului* la 10 iunie 1691. Nu în doar câteva luni după această dată, putea să ajungă la măiestria dovedită o dată cu primele sale tipărituri și să învețe meșteșugul făuririi de noi tipografii.

El s-a impus drept cel mai activ și strălucit tipograf de carte grecească pe pământ ortodox. Între aparițiile monumentale care i se datorează vor fi *Antologhionul* grecesc de la Târgoviște din 1709, închinat patriarhului ecumenic Athanasie și reeditat de mai multe ori în Apus, și ediția princeps a *Panopliei dogmatice* a lui Euthimie Zigabenul, tot la Târgoviște, în 1710. Avem dreptul să presupunem că anii pe care monahul Antim i-a petrecut în Moldova, unde a găsit o țară, un popor și o civilizație care avea deja un sfert de mileniu și era ajunsă la apogeul ei în ceea ce numim „epoca veche”, i-au dat posibilitatea să devină el însuși un exponent de frunte al acestei civilizații. Acum a învățat desigur limba română, în care va continua să se desăvârșească după venirea la București, dar mai ales la Râmnic, unde va tipări primele lui traduceri capitale: *Liturghierul*, tipărit în 1706 de Mihail Iștvanovici împreună cu *Molitvenicul*, prin care le-a înlocuit pe cele două ale mitropolitului Dosoftei după un sfert de secol.

Este greu de crezut că nu există o legătură între similitudinea opțiunilor ieșene ale mitropolitului Dosoftei și alegerea acestor două cărți pentru ceea ce avea să realizeze la Râmnic acela care pentru cel puțin câteva luni l-a putut cunoaște personal pe întâiul promotor curajos al limbii române în cultul bisericesc, cel care făcuse din ea o „limbă sfântă” alături de greacă, latină și slavă. Cu două din cărțile scoase de Dosoftei la Iași va continua Antim Ivireanul, ca episcop al Râmnicului, lucrarea mitropolitului moldovean în slujba cărții românești.

În legătură cu aceste tipărituri moldovenești pe care Antim Ivireanul nu avea cum să le ignore, după cum se dovedește și că n-a rămas insensibil la modelul uman, ierarhic și cărturăresc reprezentat de Sfântul Mitropolit Dosoftei, din moment ce ne apare ca o adevărată reeditare a lui la sud de Carpați, o informație de ultimă oră, dobândită ca urmare a investigațiilor impuse de elaborarea acestui articol cerut de Înaltpreasfințitul Părinte Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului, privește cea de a doua ediție, din 1683, a *Liturghierului*. Despre ea, N.A. Ursu menționa în 1980 în ediția critică a *Dumnezeieștii Liturghii* din 1979 publicată la Iași cu studiul introductiv al celui de luminoasă memorie patriarhul Teoctist, atunci mitro-

politul Moldovei, că „din această ediție se cunosc numai două exemplare incomplete: unul se află la Biblioteca Academiei Române, iar celălalt la Biblioteca Centrală de Stat” (acum Biblioteca Națională a României). Exemplarul din Biblioteca Academiei Române cu cota CRV 77 este cel din care a reprodus în facsimil și transcriere paginile 46–72 în ediția din 1980 (paginile 206–313).

Sunt în măsură să sporesc numărul lor cu un al treilea exemplar, descoperit de către noi în Biblioteca Sfântului Sinod cu cota I 4087. El este legat în copertă de lemn înbrăcată în piele împreună cu cea mai mare parte din *Molitvelnic* (preluat de la *logodnă* până la *sfârșitul* cu însemnarea finală: „Tipăritu-s-au în casa Svintei Mitropolii, în Iaș, leat 7191, iunie 16. Tiparnicul Niculai”). Confruntând rând cu rând textul *Liturghierului* din ediția a doua cu cel din prima ediție, care a servit ca text de bază lui N.A. Ursu, am constatat că nu se verifică informația că exemplarul de la Biblioteca Academiei Române ar fi *incomplet* și nici cel din Biblioteca Sfântului Sinod. Numai dacă admitem cu N.A. Ursu că ar fi existat altă copertă și o prefață ca și în prima ediție, dispărute în cele două exemplare cunoscute de el, putem să le considerăm incomplete. Dar cum și acest al treilea exemplar este identic cu cele două, părerea lui N.A. Ursu nu se susține și avem toate exemplarele ajunse la noi întregi. Dar între cele două ediții sunt unele deosebiri (ceea ce l-a determinat și pe N.A. Ursu să reproducă în facsimil și transcriere filele 46–72), așa încât o viitoare ediție integrală după textul care oricum reprezintă ultima voință a autorului, nu va fi deloc de prisos. Pe de altă parte, semnalez existența acestui exemplar din *Molitvenic* aproape integral și excelent păstrat, ca și *Liturghierul*, pentru viitoarea ediție critică la care știm că se lucrează.

Ceea ce avea să impresioneze pe toți la Sfântul Antim Ivireanul este deplina lui identificare cu neamul românesc, cu nevoile lui, cu aspirațiile lui și cu cele bune și mai puțin bune din firea lui, pe care ca mitropolit a încercat să le îndrepte prin predicile sale. Sextil Pușcariu l-a declarat în istoria sa literară „un factor cultural de o importanță atât de covârșitoare”, iar pentru G. Călinescu „cunoașterea limbii române este uimitoare la Antim și de altfel din toate atitudinile, Ivireanul apare ca un perfect asimilat”. El este „un orator excelent și un stilist desăvârșit. *Didahiile* rămân și azi vii”. Este recunoscut drept cel mai mare mitropolit al Țării Românești de către toți cei ce s-au ocupat de el.

Dar pentru a avea deplina înțelegere a modului în care monahul adus de patriarhul Dositei la o vârstă care nu mai era a tinereții a crescut până la statura unei personalități capabile să hotărască întregul curs al unei culturi, așa cum au fost Dimitrie Cantemir, Ion Eliade Rădulescu, B.P. Hasdeu, Mihail Eminescu, Lucian Blaga și G. Călinescu însuși, trebuie să ne raportăm la ceea ce în biografia și evoluția sa a fost momentul crucial: *alegerea ca episcop al celei de a doua Episcopii istorice create de patriarhul Nifon al II-lea, împreună cu a Buzăului: aceea a Râmnicului, căreia îi aparținea întreaga românie de pe dreapta Oltului și al cărei șef spiritual ajunge*. Istoricul Ioan St. Lazăr a găsit o formulare fericită pentru ceea ce a însemnat acest moment: „Alegerea lui Antim Ivireanul ca episcop al Râmnicului a fost o lovitură de maestru a marelui domn Constantin Brâncoveanu ca și a mitropolitului său [născut în Râmnic: Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 126, n. D.Z.] Teodosie”. „Cei trei ani fără două luni cât a stat la Râmnic îi marchează o sporire hotărâtoare: omul de acțiune din domeniul cultural și tipografic devine și omul de acțiune în planul pastoral, ceea ce înseamnă amplifica-

rea cadrului de activitate, o nouă frământare a vieții proprii, valorificarea normelor interioare într-o «luptă» creștină. Numai astfel se explică înalta tensiune – din cuvântul său de la sfârșitul acestei perioade, adică de la întronizarea ca mitropolit”.

„Aici la Râmnic, neamul românesc nu mai era, pentru Antim, o entitate oarecum abstractă, ci o realitate vie, concretă; o realitate problematizantă cu atât mai mult cu cât spațiul de acțiune al ierarhului era într-o zonă de importanță strategică pentru ajutorarea românilor din Transilvania expuși ofensivei catolicismului și protestantismului”.

Fără Episcopia Râmnicului, singura care nu i-a creat probleme neplăcute precum egumenia de la Cetățuia și Snagov, iar după aceea Mitropolia, „Antim Ivireanul” al istoriei, hagiografiei și mai ales al literaturii n-ar fi existat, pur și simplu. Am fi vorbit de un harnic tipograf din vremea lui Constantin Brâncoveanu, cel mai harnic și cel mai strălucit din întreaga istorie a tiparului nostru de până atunci, dar nimic mai mult. Fiindcă ar fi lipsit tocmai treapta pe care a urcat la Mitropolie prin modul în care s-a afirmat aici, și i-ar fi lipsit acel „genius loci” sorbit de pe meleagurile oltene, care a făcut dintr-însul un luptător până la jertfa de sine pentru neamul de adopțiune.

Ce a însemnat păstoria lui de trei ani fără două luni la Râmnic, cu numărul de cărți tipărite și mănăstirile restaurate, a înfățișat magistral academicianul Gabriel Ștrempel în monografia sa, dar și alți autori. Cât de conștient a fost însă deținătorul căreia episcopale a Râmnicului de obligațiile dar și de posibilitățile ce i le crea această demnitate arhierască, se vede numai din modul cum a înțeles să pună în aplicare, din primul moment, un veritabil program.

Acest program era sinteza dintre cele două tradiții de până atunci: aceea din Moldova, reprezentată de marii ierarhi Varlaam și Dosoftei, și aceea din Țara Românească, reprezentată de voievozii care de la Radu cel Mare, Mihnea „cel Rău”, Vlad cel Tânăr și Neagoe Basarab, continuând cu Matei Basarab și ajungând la Șerban Cantacuzino, făcuse din șefii statului principalii promotori ai culturii, iar cu Neagoe Basarab chiar unul din creatorii ei.

Cel care a făcut politică de stat din promovarea limbii române în cult, nu numai în cazanii, a fost însuși deținătorul puterii statale: domnul Țării Românești Șerban Cantacuzino, fiul Elinei, fata cea mică a lui Radu Șerban, ostașul și urmașul lui Mihai Viteazul la tronul Țării Românești, figură luminoasă căreia boierii i-au trimis o scrisoare emoționantă și azi, publicată de N. Iorga în *Scrisori de domni*. Nepotul de fiică se revendica urmașul său chiar pe coperta *Sfintei și dumnezeieștii Evanghelii* în limba română, tipărită la București în 1682, trei ani după *Liturghierul lui Dosoftei* și pe a doua, *Apostolul* din 1683. Domnul însuși era autorul predosloviei

în care arăta cum i-a dat dispoziție fratelui său, Iordache, să așeze textul românesc după rânduiala celui grecesc spre a fi utilizat ca dintr-o carte de cult. Aceeași dispoziție a fost dată și pentru *Apostol*. Dar cu aceasta, acțiunea sa de introducere a limbii române în cultul bisericesc a luat sfârșit. Șase ani mai târziu va apărea însă celebra *Biblie a lui Șerban*, tipărită de cel care fusese tipograful de la Cetățuia și venise în Țara Românească după invazia poloneză din septembrie 1686, în ultimii ani de domnie ai lui Șerban Cantacuzino, spre a se realiza apoi pe deplin ca episcop al Buzăului în decurs de 11 ani.

Devenit episcop al Buzăului în vara anului 1691, Mitrofan va scoate un șir de cărți esențiale ale cultului până în vara anului 1702 când moare (vezi Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 171) predând ștafeta și scaunul episcopal lui Damaschin Dascălul. El a pus bazele unei tradiții care va face din această Episcopie și din tipografia cu care a înzestrat-o una din coloanele de susținere ale Bisericii și culturii române din secolul următor și până azi. Dar niciuna din tipăriturile sale, inclusiv cea mai impunătoare din tot ce ieșise până atunci afară de *Biblie*, adică cele douăsprezece *Minee de la Buzău*, nu a trecut de traducerea explicațiilor tipiconale, a textelor biblice și a sinaxarelor. Cântările – adică esențialul – au rămas tot în slavonă. Deși fusese tipograful lui Dosoftei, episcopul de Huși, devenit de Buzău, nu a trecut peste acest hotar, pe care Dosoftei și Șerban Cantacuzino îl depășiseră aproape concomitent. Dar se găsiseră alături numai pentru scurtă vreme, unul murind în 1688 – zice-se otrăvit chiar de fratele și de nepotul care-l va urma la tron, ambii fiind în dezacord cu politica sa externă – iar celălalt plecând din țară în toamna anului 1686. Locul deținut de cei doi a rămas gol, iar Mitrofan nu avea statura unui înlocuitor și continuator. Acesta va apărea numai în persoana lui Antim Ivireanul, care va fi impus în scaunul de la Râmnic de domnul cel nou (desigur cu sprijinul patriarhului Dositei și cu îndemnul lui Hrisant, prietenul apropiat al lui Constantin Brâncoveanu și atunci în bune relații cu Antim Ivireanul) în locul lui Ilarion. Oficial Ilarion a fost depus și trimis stareț la Snagov din cauza înclinării sale spre catolicism. Dar așa cum afirmă Gabriel Ștrempel, în monografia sa, a primat conflictul cu patriarhul Dositei Notara, care se amesteca în treburile Episcopiei, așa cum o va face și Hrisant, ca patriarh, cu Antim Ivireanul ca mitropolit al Țării Românești.

Alături de domn s-a aflat cu siguranță mitropolitul Teodosie, care va lăsa prin testament ca Antim Ivireanul să-i ia locul atunci când va pleca la Domnul. Ochiul său știuse să distingă în tipograful de la București și Snagov pe singura mare personalitate rămasă întregii Biserici Ortodoxe Române după plecarea lui Dosoftei.

Ceea ce se vede când urmărim în monografia academicianului Gabriel Ștrempel șirul aparițiilor de până atunci datorate lui Antim Ivireanul – tipograful de la București și Snagov – și-l raportăm la ceea ce avea să urmeze o dată cu urcarea sa în scaunul episcopal de la Râmnic și este determinat tocmai de prezența lui aici, este acest program care apare evident în viața

Bisericii noastre pentru prima oară și legat de o anumită personalitate, și este pus în aplicare imediat: impunerea limbii române în slujirea bisericească de toate felurile în locul slavonei, dar evitând totodată înlocuirea acesteia cu greaca promovată de reprezentanții acelei renașteri elene care și-a avut pe pământ românesc și în români principalii sprijinitori și finanțatori.

Gabriel Ștrempel a presupus că Antim Ivireanul avea deja traduse măcar parțial *Liturghierul* și *Molitvelnicul* atunci când a devenit episcop, dar că simplul monah, chiar stareț la Snagov, nu și-ar fi putut permite să le tipărească de capul lui, sfidând puternicul curent grecesc ce i-a făcut și pe fiii lui

Constantin Brâncoveanu să-și scrie compunerile tipărite de

Antim Ivireanul numai în neogreacă și nimic în românește. Dar aceasta înseamnă că numai la Râmnic, și în calitatea sa de ierarh, Antim Ivireanul a găsit locul și mediul spiritual care i-au permis să pună în aplicare planul său. „Liturghierul și Molitvelnicul erau traduse de către Antim Ivireanul cu cel puțin un an înaintea imprimării. Nu erau singurele cărți traduse și tipărite în românește de către Antim. Dar fiind înconjurat de lumea grecească de la curtea lui Brâncoveanu ce nu vedea cu ochi buni folosirea limbii românești în Biserică, a dus un război surd și lung ca să poată elimina treptat încercările de grecizare ale liturgicii ce ținea la înlocuirea limbii slavone. Brâncoveanu era de acord în general, cu tendințele de românizare ale lui Antim, dar trebuia să menajeze și susceptibilitățile puternicilor arhieriei de la Ierusalim”.

Am citat din studiul intitulat *Molitvelnicul Sfântului Antim Ivireanul – piatră de hotar în cultura bisericească în limba românească* apărut în volumul Șerban Cantacuzino, *Antim Ivireanul și Neofit Cretanul – promotori ai limbii române în cult*. Lucrare publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura *Cuvântul vieții* a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, 2013, p.176. În acest studiu, academicianul Gabriel Ștrempel afirma că „*Molitvelnicul* din 1706, tradus în totalitate de către Antim Ivireanul, este cel dintâi imprimat în românește [de fapt este al doilea, după al mitropolitului Dosoftei, notă D.Z.] și avea să rămână în vigoare până astăzi, natural cu adaosurile și

modificările impuse de trecerea timpului. Traducerea a fost făcută după cartea tipografiei lui Nicolae Glykis din Ianima, apărută la Veneția în anul 1691. Diortosirea, adică îngrijirea, corectarea, a fost făcută de ieromonahul Ioan Abramios. Acesta, devenit predicator la curtea domnească de la București și apropiatul lui Antim, va juca un rol central în anul pătimirii sale (1716). Cartea fusese concepută de Antim să includă la început și un *Liturghier*. Văzând dimensiunile volumului și grosimea cotorului, căci hârtia era consistentă, și gândindu-se probabil cât de incomod este de folosit un asemenea tom, a dispus separarea Liturghierului de Molitvenic și paginarea separată a fiecărei părți (sunt numerotate paginile, nu filele, așa cum procedau tipografiile din Apus). A rămas însă aceeași foaie de titlu: *Euhologhion* și pentru *Liturghier*, precum și paginile omagiale adresate lui Antim, la care ne vom referi în rândurile ce urmează” (pp. 176 – 177).

Mai departe, academicianul Gabriel Ștrempel transcrie și publică pentru prima oară integral predoslovيا cu care Mihail Iștvanovici tipograful a însoțit această tipăritură, din care pentru prima oară s-au reprodus doar câteva fragmente în *Bibliografia românească veche*, tomul I, 1903, pp. 541 – 542 (Secțiunea *Adaose și îndreptări*). Mai consemnează faptul că „în 1713 Antim dispune să se reediteze *Molitvenicul* tipărit de Mihail Ștefanovici la Râmnic în anul 1706, suportând singur cheltuielile de imprimare”. Reproduce și titlul acestei reeditări care nu a fost înregistrată în *Bibliografia românească veche*, unde la p. 487 a tomului întâi găsim la nr. 164 numai *Liturghii, Târgoviște*, 1713. Dar nu este înregistrată nici în tomul IV, *Adăugiri și îndreptări*, 1944.

Pentru prima oară, istoriografiei noastre literare i-a fost adusă la cunoștință existența unui *Liturghier* tradus și tipărit de Antim Ivireanul la Râmnic în 1706, abia în 1968, de

către doctorandul Dimitrie Coravu, în articolul *Precizări și contribuții la Bibliografia românească veche*, apărut în „Mitropolia Olteniei”, XX, 1968, nr. 9 – 10, septembrie – octombrie, pp. 722 – 731. În acest articol, autorul arată că „După cum va reieși din descrierea mai amănunțită a celor două tipărituri, la Râmnic în 1706 s-a tipărit un *Molitvenic* împreună cu Liturghia, alcătuind două volume, cu același titlu [s. D. Z.]: «Molitvenic», volumul I: *Liturghie* și volumul II: *Molitvenicul* propriu-zis”. Pentru a corespunde pe deplin realității trebuia spus că s-a tipărit nu o *Liturghie*, ci un *Liturghier* cu toate cele trei Liturghii: a Sfântului Ioan Hrisostom, a Sfântului Vasile cel Mare și a Sfântului Grigorie Dialogul. Acest articol din 1968 care a fost o lucrare de seminar la preotul profesor Alexandru I. Ciurea, a trecut neobservat timp de un deceniu, până când în 1979, împlinindu-se trei secole de la apariția *Liturghierului* mitropolitului Dosoftei, preotul profesor I. Ionescu a publicat articolul cu titlul *Trei sute de ani de la tipărirea Liturghierului de mitropolitul Dosoftei (1679 – 1979)* în „Glasul Bisericii”, XXXVIII, 1979, nr. 9 – 10 septembrie – octombrie, pp. 995 – 1015. În acest articol s-a ocupat și de a treia traducere a *Liturghierului*, realizată și tipărită de Antim Ivireanul la Râmnic în 1706. La paginile 1005 – 1007 din acest studiu citim: „*Evhologhionul* din 1706, cartea de cult cea mai folosită de preot este alcătuită din două volume, fiecare volum purtând același titlu [s. D. Z.]. Faptul care este foarte important și ne interesează pe noi aici, primul volum din *Evhologhion* cuprinde *Liturghierul*, cu cele trei liturghii, iar volumul II cuprinde *Molitvenicul* propriu-zis.

Deci pentru prima dată în Țara Românească, *Liturghierul* s-a tradus și s-a tipărit «prin osteneala și toată cheltuiala» lui Antim Ivireanul la 1706, în tipografia de la Râmnicu-

Vâlcea, care are același text, literă și aproape format de pagină, cu unele deosebiri de gravuri cu *Liturghierul* retipărit la Târgoviște în 1713, devenind «ctitorul limbii noastre liturgice». *Liturghierul* din 1706 fiind cuprins în *Evhologhion*, nepurtând titlul de *Liturghier*, cuprinsul lui fiind indicat în tabla de materii a primului volum, nu a fost reținut nici de *Bibliografia românească veche* și nici remarcat de cercetătorii operei lui Antim Ivireanul, nici în lucrările despre Antim Ivireanul, nici în tratatele de istoria limbii române sau de istoria Bisericii Române. Prima descriere a *Liturghierului* din 1706 a fost făcută în anul 1968.

Care a fost motivul neexplicat până acum, ce l-a determinat pe Antim Ivireanul să tipărească *Liturghierul* din 1706 sub numele de *Evhologhion*?

Considerăm că Antim Ivireanul, fiind episcop, a dus o acțiune de tact, ca să nu pară că iese de sub cuvântul mitropolitului său Teodosie, care nu acceptase să traducă Liturghia în limba română, decât indicațiile tipiconale. În felul acesta, *Liturghierul* din 1706 apărea deghizat, sub numele de *Evhologhion*, în primul său volum, având justificarea că Liturghia cuprinde Taina Euharistiei, făcând parte din cele 7 taine, ca prima din *Evhologhion*. Desigur și mitropolitul Teodosie a dovedit tact, înțelepciune și pogorământ și dragoste pentru limba românească, pentru că nu a făcut caz de lucrarea întreprinsă de Antim Ivireanul, ci din contră, i-a aprobat-o tacit, dovadă că îl recomandă ca succesor al său în ultimele clipe ale vieții sale. Mediul din Oltenia era mai favorabil unei asemenea lucrări considerată «revoluționară» decât mediul capitalei Țării Românești [s. D. Z.]. *Evhologhionul* cuprinzând partea I *Liturghierul*, va circula și în Transilvania, cum arată însemnele ce le poartă exemplarele (partea I și partea a II-a) la Biblioteca Academiei R.S. Române, CVR (cota I 150 A).

Ajuns mitropolit al Țării Românești (1708 – 1716), Antim Ivireanul va retipări în 1713 la Târgoviște atât *Evhologhionul* cât și *Liturghierul* din 1706 în volum aparte” [s.D.Z.].

Se dă însă numai titlul volumului ce conține *Liturghierul*, nu și pe cel al *Molitfelnicului*.

Și cele scrise mai sus în anul 1979, inclusiv ipoteza „deghizării” *Liturghierului* în *Molitvelnic*, și cele scrise recent de academicianul Gabriel Ștrempel în legătură cu presupusa dispoziție venită de la Sfântul Antim Ivireanul de a disjunge cele două părți ale *Evhologhionului* din cauza dimensiunilor pe care amenința să le ia tipăritura, au fost lămurite de părintele arhimandrit Policarp Chițulescu, directorul Bibliotecii Sfântului Sinod din București, în articolul *Evhologhionul de la Râmnic (1706) și primul Liturghier românesc tipărit de Sfântul Ierarh Antim Ivireanul*, apărut în „Tabor – revistă de cultură și spiritualitate românească”, Cluj, VII, 2013, nr. 9, septembrie, paginile 68 – 75.

Părintele arhimandrit Policarp Chițulescu a făcut demonstrația definitivă că la Râmnic s-au tipărit *Liturghierul* și *Molitvelnicul* împreună, existând un exemplar excepțional de bine păstrat, neuzat de o îndelungă folosință ca toate cele cunoscute până acum și neîmpărțit în două volume legate separat spre mai ușoară mânăuire, ca majoritatea celor ajunse până la noi. El are cota I 4637 și a provenit din biblioteca binecunoscutului istoric ardelean, părintele doctor Gheorghe Ciuhandu. A fost cumpărat de la moștenitori în anul 1961 de Patriarhia Română. Această tipăritură nu este alcătuită din două volume înfățișate ca atare, cum s-a spus, ci conține traducerea cărții tipărite de Mihai Glykis la Veneția în 1691, în care *Liturghierul* și *Molitvelnicul* apar tot împreună, carte la care trimite însuși Sfântul Antim Ivireanul pe ultima pagină a tipăriturii de la Râmnic.

Cartea de la Râmnic are o singură copertă, pe care scrie: *Evhologhion, adică M[o]l[i]tv[e]n[i]c acum întâi într-acesta chip tipărit și așezat după rânduiala celui grecesc, întru al 18 an a prea înălțatei domnii a prealuminatului oblăduitoriu a toată Țara Rumânească Ioan Constandin B[asarab] B[râncoveanu] V[oievod] fiind mitropolit țării, kir Teodosie, prin osteneala și toată cheltuiala, iubitoriului de Dumnezeu kir Antim Ivireanul episcopul Râmnicului. De Mihail Iștvanovici, ipodiatonul tipograful în Râmnic la anul de la H[ristos] 1706. În cuprinsul ei este inclus și *Liturghierul*, ca și în ediția grecească ce i-a servit de original.*

„Ediția grecească din 1691 imprimată la Veneția în Casa de editură a lui Nicolae Glykis – scrie părintele arhimandrit Policarp Chițulescu – era în acel moment printre cele mai noi și mai accesibile ediții grecești ale *Evhologhionului*, probabil și cea mai demnă de încredere, de vreme ce Sfântul Antim Ivireanul o utilizează, însă credem că a ales-

o pe aceasta și pentru că era diortosită de un renumit traducător de texte și îngrijitor de ediții, Ioan Avramie, cel care avea să-i devină un foarte devotat prieten” (p. 71).

„Numele grecesc de *Evhologhion* al tipăriturii de la Râmnic din 1706, urmat de varianta sa slavă, *Molitvenic*, i-a indus în eroare pe unii cercetători, făcându-i să nu observe *Liturghierul* din acest volum” mai scrie părintele Policarp Chițulescu, închizând ochii la metehnele unei științe autohtone pline de asemenea „hibe”. Căci era suficient ca în absența acestui volum rarissim, devenit accesibil abia în 1961, cei care au alcătuit *Bibliografia românească veche* să se uite dincolo de copertă la ce conține cartea respectivă spre a lua cunoștință de titlurile foarte clare și însoțite de paginile cu chipurile autorilor *Liturghierului* (nu este Sfântul Vasile ci doar Sfinții Ioan Hrisostom și Grigorie Dialogul). Cum scrie și părintele Policarp Chițulescu, „de la prima citire, titlul indică faptul că este pentru prima oară când apare un volum cu structura celui de față, preluat după greci. Adică, pentru întâia oară *Liturghierul* se publică împreună cu *Molitvenicul* într-un singur volum, sub numele vechi de *Evhologhion* [...]. La finalul *Evhologhionului* de la Râmnic se precizează și care ediție grecească a fost utilizată pentru traducerea (ca izvor) de către editorii râmniceni supravegheați de vlădica Antim” (pp. 70 – 71).

Părintele Policarp Chițulescu înlătură categoric ipoteza academicianului Gabriel Ștrempel: „Deci nu este întemeiată ideea că s-a renunțat în atelier la alcătuirea celor 2 lucrări și i s-a pus fiecareia câte o foaie de titlu separată și cuprins (care nu au mai corespuns realității). Aceasta arată încă o dată că *Liturghierul* de la Râmnic din 1706 nu a fost tipărit decât legat cu *Molitvenicul*, după modelul grecesc citat”, p. 72.

Episcopatul râmnicean al Sfântului Antim Ivireanul s-a aflat așadar la originea acestui autentic fenomen cultural care a fost biruința limbii române în Biserică. ❧

Insistența noastră asupra acestei chestiuni, aparent oțioasă, se datorează faptului că așa cum citim și în articolul din „Tabor” pe care ni s-a părut necesar să-l facem cunoscut tuturor celor ce ne va citi, „*Evhologhionul* imprimat la Râmnic în 1706 a constituit pasul definitiv pentru românizarea slujbei în biserică [s. D. Z.] prin introducerea în circuitul limbii române a celor mai importante și mai utilizate texte liturgice” (pp. 72–73).

Părintele director al Bibliotecii Sfântului Sinod a depus o enormă muncă spre a pune în lumină pentru prima oară „faptul că *Evhologhionul* din 1706 s-a bucurat de o deosebită receptare în rândul preoțimii române. Exemplarele păstrate indică o pregnantă prezență și utilizare a acestora în Transilvania și Banat, iar gradul de uzură a filelor confirmă cele spuse”. În nota 13, autorul articolului a comasat informațiile despre această excepțională circulație în spațiul transilvan a cărții de la Râmnic, un mod de a proiecta o puternică lumină și asupra chipului vlădiciei Antim Ivireanul din punctul de vedere al impactului său asupra românimii ardelenene și a ceea ce a însemnat capacitatea sa de a selecta cărțile cu cele mai mari șanse de a servi interesele neamului românesc. Se poate spune – cum citim și în articol – că „răspândirea fulger a acestor două cărți coligat în toate Țările Române datorită deosebitei primiri avută în rândurile preoțimii, va grăbi o a doua ediție a acestora, astfel *Liturghierul* și *Molitvenicul* vor apărea în volume distincte la Târgoviște în 1713” (p. 70).

Episcopatul râmnicean al Sfântului Antim Ivireanul s-a aflat așadar la originea acestui autentic fenomen cultural care a fost biruința limbii române în Biserică. A demonstrat-o și faptul admis de părintele arhimandrit, că „de bună seamă că Sfântul Antim a început lucrul la traducerea *Liturghiei* și a *Molitvenicului* înainte de a fi episcop la Râmnic, dar fiind volumul mare de texte, el și ajutoarele sale s-au slujit probabil și de manuscrise românești existente, dar cel mai sigur de tipăriturile slavo-române și grecești din epocă” (p. 73).

Fără pământul vâlcean care a acționat precum magnetul așezat sub pilitura de fier spre a produce „spectrul magnetic”, nu am fi înregistrat însă acest episod glorios din apogeul culturii noastre vechi. Apogeu pândit din umbră de catastrofa politică ce-i va răpune și pe Constantin Brâncoveanu și pe mitropolitul său, și va institui pentru aproape un secol regimul turco-fanariot.

Că episcopul Râmnicului a pornit de la primul pas la așezarea, prin Biserică, a culturii românești pe temelia limbii vorbite de acest neam, după ce trei secole se folosiseră de slavona universală pe care amenința să o înlocuiască cu greaca, ne-o dovedește tocmai modul cum a înțeles să

înnoade firul rupt odată cu plecarea în exil a mitropolitului Dosoftei.

Puterea sufletească și intelectuală, tăria de caracter a fostului rob la turci care va pieri în cele din urmă din cauza unei iluzii politice, așa cum vor pieri peste un sfert de mileniu atâția alții, au fost atât de mari, încât el și-a asumat de unul singur destinul unei culturi întregi, într-un moment când mulți erau dispuși să o împingă în umbră în favoarea alteia devenită „modă”, dar care amenința să devină dominantă în conjunctura politică ce se pregătea.

Că Antim Ivireanul s-a simțit lucrând de unul singur, și nu va împărți cu nimeni nu gloria, ci răspunderea a ceea ce pornea să facă de pe malurile Oltului păstoriei sale, ne-o dovedește tocmai titlul acestor două tipărituri râmnicene adunate într-una singură, dar numerotate separat. În acest titlu, domnul Țării Românești nu mai apare decât în chip de reper cronologic: „Întru al 18-lea an a înălțatei domnii a prealuminatului etc”. El nu este menționat cu nicio contribuție, nici cu porunca și nici cu banii ca în alte cazuri. Numele superiorului ierarhic apare și el doar ca „fiind mitropolit țărâi kir Theodosie”. Atât osteneala cât și toată cheltuiala sunt ale iubitorului de Dumnezeu kir Antim Ivireanul, episcopul Râmnicului. Sub acest nume apare numele tipografului: „Mihail Iștvanovici ipodiatonul tipograful”, și locul unde s-a lucrat: „În Râmnic, în anul de la Hristos 1706”.

Predoslovia tipografului, pentru întâia oară făcută integral accesibilă în anul 2013 de către academicianul Gabriel Ștrempel, conține primul și ultimul omagiu adus ierarhului, și avem în el o aluzie la condiția sa de rob, comparată cu a lui Iosif din Biblie, cel vândut de ai săi dar ajuns mare la curtea lui faraon, așa cum și el a urcat în scaunul acesta. Este unicul elogiu autentic ce i-a fost închi-

nat (comparația cu predoslovia lui Gheorghe Radovici la *Octoiul* din 1712 este semnificativă) și pe care el însuși l-a putut cunoaște. Dar la reeditarea separată a celor două cărți, ca mitropolit, în 1713 (tipograful fiind acum celălalt ucenic, Gheorghe Radovici), acest unic omagiu, primit la Râmnicul Vâlcii, va dispărea. În rest, cu excepția înlocuirii numelui mitropolitului Teodosie cu al său, conform protocolului, nimic nu se va schimba. El rămâne mai departe unicul făuritor și unicul ostenitor al cursului pe care-l imprima culturii române cu aceste cărți cărora li se va adăuga în 1712 și primul *Octoih* integral românesc, proiectat și început de mitropolitul Dosoftei, dar nerealizat. (În 1706, la Râmnic cântările au rămas în slavonă și se pare că au fost preluate din *Octoiul* lui Mitrofan de la Buzău, apărut în 1700).

S-a amintit faptul că Episcopia Râmnicului era cea mai apropiată și a stat în cele mai strânse legături cu spațiul transilvan, în special cu Sibiu, dar și cu cetatea unirii și a Mitropoliei: Alba Iulia. La ceea ce ne-a revelat recentul articol al părintelui arhimandrit Policarp Chițulescu să adăugăm că episcopul Râmnicului a fost amestecat în mod direct în ceea ce se petrecea peste munți, unde se încerca ruperea neamului românesc pe cale religioasă, și i-a sprijinit pe românii din Sibiu și din Brașov, aceștia din urmă concentrați în jurul Bisericii *Sfântul Nicolae* din Șcheii Brașovului, ctitoria lui Neagoe Basarab. Dar omul trimis de Constantin Brâncoveanu să întărească ortodoxia transilvană la Alba Iulia, capitala Principatului, cu o carte ce avea la bază cartea vlădicii Varlaam din 1643 cu unele intervenții și adaosuri, a fost cel mai valoros, cel mai important și cel mai devotat ucenic al Sfântului Antim Ivireanul de pe când era egumen la Snagov: Mihail Ștefanovici sau Iștvanovici. Misiunea lui transilvană, așa cum

scria în monografia sa academicianul Gabriel Ștrempel, nu a fost doar de tipograf, ci în primul rând aceea de a constata ce se petrece acolo și cum se poate lupta. Ceea ce a reușit să facă efectiv a fost ca, în 1699, să dea pe lângă *Bucoavna* destinată creșterii noii generații, *Chiriadromionul* de la Alba Iulia, *cartea cu cea mai lungă viață și cea mai mare răspândire din întreaga cultură română*, a cărei a 13-a ediție după cea de la Alba Iulia s-a tipărit în 1929, după 240 de ani. Toate cele 13 ediții sunt din Transilvania și Țara Românească, unde s-a simțit mai mult nevoia de ea, trei fiind de la Râmnic (1748, 1792, 1798). Omul care și-a legat numele de această carte va deveni, după etapa de la Râmnic, ambasadorul cultural în Georgia și creatorul tiparului în patria învățătorului său. De acolo nu se va mai întoarce în țară și se pare că va ajunge în Olanda, unde i se va pierde urma. Statura lui intelectuală ni se revelează însă deplin din predoslovie cărții tipărite la Râmnic, și nu este de crezut că cel trimis de Constantin Brâncoveanu peste munți cu banii lui și cu instrucțiunile de rigoare, dar plecat de lângă teascul de la Snagov, spre a reveni apoi la Râmnic, nu purta în el tot ceea ce era în sufletul părintelui său spiritual, despre care, ca episcop, va scrie magnificul elogiu.

Tipărirea la Râmnic a ultimului din seria de „tomuri” pregătite de patriarhul Dositei, *Tomul bucuriei* – ediție ce l-a prins încă în viață – poate fi considerată și o datorie plătită celui care-l liberase din robie și căruia îi datora – după cuvintele lui Hrisant – ceea ce ajunsese a fi. „Cheltuiala și îngrijirea” a aparținut patriarhului Dositei al Ierusalimului, dar s-a tipărit de către „prea iubitul de Dumnezeu și prea învățatul episcop al Râmnicului domnul Antim din Ivir în anul 1705, în luna septembrie”. În schimb, tipărirea *Antologhionului* din 1705, iar anul următor a *Liturghierului* și a *Molitvenicului* românesc împreună, și a *Octoihului* deocamdată cu textul cântărilor rămas în slavonă, toate la un loc făceau dovada că pe scaunul de la Râmnic ajunsese un adevărat conducător de oameni, capabil să gândească și să acționeze pentru a face din instituția divină și umană pe care o conducea o reală putere. O putere în același timp spirituală și lumească, în stare de a servi un neam anume: cel românesc.

Putem vorbi fără a greși cu nimic de deplina angajare a episcopului în realitatea cu care se confruntau zi de zi credincioșii pe care-i păstora. Aceasta se va vedea și mai clar atunci când va deveni mitropolit și predicator de amvon și când partizanatul politic îl va costa conflictul cu Constantin Brâncoveanu, iar apoi extrema umilire și uciderea, în 1716, de către fanariotul pe care l-a înfruntat de o manieră sinucigașă.

„Blândul” Teodosie (N. Iorga) și l-a ales ca episcop de Râmnic și-l va recomanda ca urmaș al său în scaunul mitropolitan pe cel mai puternic spirit și, în același timp, pe cel înzestrat cu toate darurile meseriei de ti-

pograf, gravor, miniaturist și conducător. Nu l-a bănuț și pe cel de orator bisericesc, dar l-a stimulat prin alegerea sa!

Noul episcop al Râmnicului a publicat imediat și prima dintre broșurile sale menite a face din clerul vâlcean, și prin el din tot clerul românesc, cea mai mare putere capabilă a servi neamului românesc împreună cu slujirea lui Dumnezeu. Iar faptul că acest neam a mai prins trei secole de existență, deși atâția s-au nevoit să-l îngroape, este o dovadă că Sfântul Antim n-a lucrat și nu s-a jertfit degeaba.

Nu s-a insistat suficient asupra a ceea ce a ținut să dea episcopul Antim Ivireanul din primele luni de păstorie: *Antologhionul* monumental și ca prezentare grafică, adevărată emblema a noii păstorii. Este o carte de maximă importanță a Ortodoxiei post-bizantine, făcută posibilă de invenția tiparului: o sinteză a întregului cult, pe care încă din 1632 slavii din Ucraina au tradus-o și tipărit-o la Lvov în mai multe ediții cu sprijinul lui Chiril Lucaris, iar după ediția din 1638 a retipărit-o Matei Basarab în 1643 la Câmpulung, la îndemnul și cu prefața lui Udriște Năsturel. Dar ea a rămas fără urmări, adevărat „bloc eratic” timp de 62 de ani, până când Antim Ivireanul a retipărit-o personal („Prin osteneala iubitorului de Dumnezeu kir Antim Ivireanul episcopul Râmnicului”) cu toate indicațiile tipiconale traduse de el în românește, cu textele biblice – unele luate din *Mineele* lui Mitrofan – și pentru prima oară cu versiunea românească a sinaxarului sârbesc al Sfintei Cuvioase Parascheva, care va rămâne în minee până în 1892. Pe copertă citim că apare „Cu osârdia și cu toată cheltuiala preacinstului de bun și mare neam, a lui Mihai Cantacuzino vel spătar, spre cea de obște a Besearicilor lui Hristos trebuință, și al pravoslavnicilor folos”, ceea ce îl arată pe ierarhul de la Râmnic și în ipostaza de câștigător de „spon-

sori” pentru inițiativele sale editoriale. Toate cântările sunt rămase în slavonă și cine spune că Antim Ivireanul a tradus *Antologhionul* grecesc, tipărit tot de el la Snagov în 1697, dovedește că n-a deschis cartea!

Cartea aceasta, literalmente epocală pentru Ortodoxia post bizantină a fost suplimentată cu *Octoiul* din 1706, cu cântările rămase și ele în slavonă deocamdată, dar care aveau să fie traduse în românește și tipărite în 1712. *Octoiul* apare legat împreună cu *Antologhionul* în toate cele trei exemplare ajunse până la noi: cel de la Biblioteca Academiei Române fără foaia de titlu, prezintă însă în exemplarul de la Biblioteca Sfântului Sinod și în cel de la Cozia. Va fi preluată în 1726 în Moldova de Mitropolitul Gheorghe al IV-lea, care va tipări *Antologhionul* împreună cu *Octoiul* în același volum.

Antologhionul avea să fie tipărit în întregime în românește abia în 1737, de Climent, pe baza traducerii lui Damaschin Dascălul, cel care a fost în toate înțeleșurile urmașul lui Antim Ivireanul: și ca episcop de Râmnic, și ca împlinitor al misiunii ce și-o asumase acesta în slujba limbii române. Versiunea românească tipărită de Climent a fost preluată la rândul ei în Moldova de mitropolitul Iacob Putneanul. Pornită de la Râmnic, ea a străbătut timp de două secole tot pământul românesc, dovedind cât de inspirat a fost episcopul Râmnicului cu alegerea făcută în 1705. Dar faptul că el a fost omul unui program de importanță hotărâtoare pentru tot cursul culturii române de acum înainte, program pe care l-a servit personal și pentru care și-a creat colaboratori trebuitori spre a-i asigura o rapidă victorie prin tipar, a demonstrat-o mai ales prin cele două cărți tipărite împreună în 1706.

Când mitropolitul Teodosie a trecut pragul veșniciei și, conform voinței sale testamentare, i-a urmat episcopul Râmnicului, acesta va tipări în 1712 *Octoiul* pentru prima oară integral în românește la Târgoviște, ceea ce nu reușise să ducă la capăt mitropolitul Dosoftei la Iași. Va retipări tot la Târgoviște, în 1713, în volume aparte, *Liturgierul* și *Molitvenicul* – act cti-toricesc prin care consacra programul propriu cu autoritatea de mitropo-lit al țării, dar și propriul loc și rol hotărâtor în istoria culturii românești, cultură căreia i-a dat toate cărțile trebuitoare spre a face ireversibil dru-mul pe care o așezase.

Va rămâne în seama lui Damaschin Dascălul să-i continue și desăvârșească această operă. Dar și Damaschin Dascălul a căzut sub ghi-lotina istoriei, care pe Antim Ivireanul și pe Constantin Brâncoveanu i-au decapitat, dar lui doar i-a interzis să publice uriașa contribuție ca traducă-tor. Ea a rămas urmașilor în manuscris, la Râmnic, sub ocupația austriacă a Olteniei.

Damaschin l-a urmat în scaun pe Mitrofan la Buzău și apoi pe Antim Ivireanul la Râmnic, atunci când acesta a trecut pe scaunul mitropoli-tan. El a fost o veritabilă „clonă” a Ivireanului, și faptul că în fresca de la Govora – mănăstirea restaurată de primul – sunt reprezentați de o parte și de alta a ușii de la intrare, este o fericită inspirație a celor ce au dat această indicație pictorialor.

Ocupația austriacă a Olteniei, de aproape trei decenii (1718 – 1739), i-a interzis lui Damaschin să-și publice tezaurul de traduceri, printre care se afla și *Antologhionul* din 1705 și *Mineele* lui Mitrofan cu jumătatea esențială rămasă în slavonește. A fost un fel de repetiție la ceea ce avea să se petrea-că după 227 de ani! S-a păstrat suplica sa către noua stăpânire de a i se permite să tipărească aceste cărți, dar n-a primit răspuns pozitiv. Îi va ră-mâne sarcina urmașului Climent, un abil diplomat. Acesta va reuși să reia tradiția tipăriturilor monumentale ale Ivireanului în 1737, când va tipări pentru prima oară *Antologhionul* deplin românesc sub ocupație străină, fiind reeditat apoi de numeroase ori în Țara Românească, în Moldova și peste munți.

Damaschin a murit căzând din picioare la ieșirea de la liturghie, do-borât de un atac cerebral sau de unul de cord, poate nu fără legătură cu zbaterea sa zadarnică. Dar i-a urmat Climent, din satul Pietrarii de Jos, județul Vâlcea, pe care nimeni și nimic nu l-a mai putut opri.

După revenirea Olteniei în trupul Țării Românești și schimbările adu-se de pacea din 1774 între Rusia și Imperiul Otoman, episcopul Chesarie va fi cel care va reuși să așeze cupola pe catedrala ce se clădea de la Coresi, tipărind *Mineele* de la Râmnic. Dar fiind oprit după șase volume (octombrie – martie) de o moarte suspectă, și lăsând restul de șase luni succesorului său

grec, obligat să termine cele lăsate la jumătate de predecesorul său.

O lucrare fundamentală închinată „Școlii râmnicene” de Alexandru Duțu a dezvoltat ceea ce enunțase în esență Nicolae Iorga în geniala lui sinteză tipărită în 1901: zorii renașterii naționale moderne au răsărit în această parte de țară și au fost vestiți în prefețele lui Chesarie. Puțin după aceea, în 1786, ierarhia moldovenească în frunte cu Iacob Stamati va lichida fanariotismul bisericesc cu 35 de ani înaintea celui politic, impunând ca mitropolit pe Leon Gheucă împotriva voinței domnului fanariot și Patriarhiei ecumenice, care doriseră tot un grec în urma morții lui Gavriil Callimachi.

Ceea ce impresionează mai mult ca orice în biografia și în opera împlinită de episcopul Antim la Râmnic este capacitatea sa de a crea o tradiție, adică de a obliga pe urmași să ducă mai departe ceea ce a început el.

Atunci când, după trei ani fără două luni, va fi chemat în fruntea Mitropoliei Țării Românești, își va lua rămas bun pentru totdeauna de la aceste locuri binecuvântate, ca să intre în vâltoarea care-l va înghiți. Dar numai după ce a reușit să-și ducă până la capăt programul început la Râmnic: impunerea definitivă a limbii române în cultul bisericesc și zădărnicierea în felul acesta a tuturor încercărilor de a înlocui slavonismul defunct cu un grecism sfidător și disprețuitor, profitorul unui regim politic impus de marea putere otomană timp de o sută de ani.

Ceea ce nu putuse face Dosoftei, deși a fost inițiatorul procesului, și ceea ce Șerban Cantacuzino a reușit doar pe jumătate, acestui monah georgian i-a fost dat să împlinească începând de aici, de la Râmnic, și în plus să înzestreze cultura română, de pe scaunul de mitropolit, cu o operă literară pe care trei secole n-au reușit să o îngroape în uitare.

Astăzi, Sfântul Ierarh Antim Ivireanul ne este mai mult ca oricând trebuitor cu lecția sa de acum trei secole și cu prezența sa cerească, pentru a zădărnici și încercările de a face cu neputință prăznuirea lui, în mai puțin de jumătatea anilor care au trecut de la urcarea sa în ceata sfinților, fiindcă nu vor mai fi pe lume cei în stare să o facă!

BIBLIOGRAFIE

- Antim Ivireanul, *Dumnezeieștile și Sfintele Liturghii, Târgoviște, 1713*. Ediție de text, introducere, studiu filologic-lingvistic, notă asupra ediției și induce de cuvinte de Alina Camil. Postfață de Eugen Munteanu. Cartea publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Basilica, 2015.
- Ion Caproșu, *Documente referitoare la istoria orașului Iași*. Volumul II, *Acte interne (1661 – 1690)*, Iași Editura Dosoftei, 2000, p. 580. Document nr. 658.
- Șerban Cantacuzino, *Antim Ivireanul și Neofit Cretanul – promotori ai limbii române în cult*. Lucrare publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Cuvântul vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, 2013.
- În special studiile:
  - Gabriel Ștrempel, prof. univ. dr., *Molitvenicul Sfântului Antim Ivireanul – piatra de hotar în cultura bisericească și limba românească* (pp. 171 – 184).
  - Gheorghe Chivu, prof. univ. dr., *Liturghierul lui Antim Ivireanul și impunerea modelului muntenesc în scrisul liturgic românesc* (pp. 185 – 193).
  - Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române (secolele XVII și XVIII)*. Ediția a II-a, București, 1994.
  - Mircea Păcurariu, *Episcopul Climent al Râmnicului în „Studii de istorie a Bisericii Ortodoxe Române”*, București, Editura Academiei Române, 2005 pp. 69 – 94.
  - Nicolae Iorga, *Noui contribuții la istoria bisericii noastre. I. Mitropolitul Antim Ivireanul în luptă cu Ierusalimul pentru drepturile bisericii sale*. Comunicare făcută în Ședința Academiei Române la 23 noiembrie 1934. II. *Câteva acte privitoare la*

Biserica Bucovinei și Moldovei, București, tipografia „Cărților bisericești”, 1934, 19 p. Extras din „BOR”, LII, 1934, nr. 11 – 12) (BAR, II 129836).

• Alexandru Elian, *Antim Ivireanul – apărător al prerogativelor scaunului mitropolitan al Ungrovlahiei*.

• Alexandru Elian, *Antim Ivireanul ca luptător împotriva opresiunii otomane*. Ambele în volumul *Bizanțul, Biserica și cultura românească*, Iași, Editura Trinitas, 2003.

• Emil Turdeanu, *Le livre grec en Russie: l'apport des presses de Moldavie et de Valachie (1682 – 1725)*. Communication présentée au VIe Congrès international d'études byzantines, Paris, 2 août 1948, în „Revue des études slaves”, 28, 1950, pp. 69 – 87. (și extras). Retipărit în volumul *Études de littérature roumaine et d'écrits slaves et grecs des Principautés Roumaines*, Leiden, E. J. Brill, 1985, pp. 297 – 315.

• Emil Turdeanu, *Les controverses des Jansénistes et la création de l'imprimerie grecque en Moldavie* apărut în *Mélanges de linguistique et de littérature offert à M. Mario Roques*, t. III, Paris, 1952, pp. 281 – 302. Retipărit în volumul citat, pp. 275 – 296.

• Alexandru Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700 – 1821)*. Studii și texte, București, Editura pentru literatură, 1968. În special II. *Râmnicenii și problema timpului* (pp. 119 – 170) și *Texte: Prefețele lui Chesarie. Prefețele lui Grigore Râmnicăeanu* (pp. 173 – 198).

• Ioan St. Lazăr, *Semnificația anilor de păstorire la Râmnic pentru viața și opera Sfântului Antim Ivireanul*, în volumul *Prea Sfințitul Gherasim, Episcopul Râmnicului la 90 de ani*. Volum îngrijit de Ioan St. Lazăr și pr. Constantin Cârstea, Râmnicu-Vâlcea, Editura Adrianso, 2004, pp. 289 – 307.

• Ioan St. Lazăr, *Sfântul Antim Ivireanul, orator creștin*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2005.

• Elena-Iulia Dițoiu, *Ziua întâi a indictionului în Antologhionul lui Antim de la 1705 (despre exemplarul de la Cozia) în Antimiana II*, Antologie de studii, comunicări și articole editată de Centrul de studii medievale și premoderne „Antim Ivireanul”. Volum îngrijit de prof. dr. Ioan St. Lazăr, Râmnicu-Vâlcea, Editura Babel, 2012.

• Teofil Rendiuk, *Constantin Brâncoveanu și I. Mazepa. Pagini inedite de istorie în memoria remarcabilului domnitor al Munteniei Constantin Brâncoveanu și al ilustrului hatman al Ucrainei Ivan Mazepa*, București, Editura Pro universitaria, 2016.

• Teofil Rendiuk, *Hatmanul Ivan Mazepa – cunoscut și necunoscut*, Kiev, Editura Adef, 2010, pp. 363 – 445 (în limba română).

• Dan Zamfirescu, *Cartea românească de învățătură a Sfântului ierarh Varlaam, mitropolitul Moldovei*, București, Editura Roza Vânturilor, 2012/2013, capitolul IX, *Chiriadodromionul de la Alba Iulia și Cheia înțelesului de Ioanichie Galeatovski*, pp. 381 – 434.

• Agnes Terezia Erich și Radu Ștefan Vergatti, *Noi lumini asupra vieții Sfântului Antim Ivireanul*.

Academician
Dan Berindei

Domnitorii noștri și Credința

Suntem la o margine a Europei către alte continente și timp de veacuri am fost și la marginile creștinismului, Dunărea fiind timp de o jumătate de mileniu hotar, căci dincolo de ea stăpânea Islamul prin puterea Imperiului Otoman, iar credința creștină se bucura cel mult de toleranță. Principatele Române au rezistat o perioadă îndelungată pe câmpul de bătălie extraordinarei presiuni militare a sultanilor, până când izolarea și mai ales inegalitatea de forță le-au constrâns să găsească o altă cale de viață și supraviețuire. S-a ajuns la un compromis, ceea ce demonstrează însă că reprezentau încă o primejdie pentru invadatori și că în ceea ce le privea se acceptase să li se aplice un regim diferențiat față de cel impus celorlalte state ale zonei.

Statele românești au fost menținute, ca și organizarea existentă. Dunărea a rămas mai departe hotar-limită de expansiune a Islamului, în Nordul ei au fost acceptate lăcașurile de credință ale Ortodoxiei și ridicarea moscheilor n-a putut avea loc. Muntenii și moldovenii și-au arătat mai departe dragostea lor față de Credință, ocrotindu-și lăcașurile și ridicând altele noi. Mai mult decât atât, domnitori și boieri au fost sprijinitori și ctitori ai patriarhiilor ortodoxe supuse direct dominației otomane, ajutându-le și ridicând lăcașuri pe teritoriul lor.

Dominația otomană, chiar exercitată parțial în privința statelor românești, a fost departe de a fi o stăpânire ușoară, compromisul deseori nu era respectat, dar până la urmă se găsea calea nimerită pentru apărarea sa și pentru a se obține respectul unei înțelegeri. Oricum, domnii au fost menținuți, ca și clasa conducătoare, fără a li se impune islamizarea și moschei n-au fost ridicate în Principate. Credința creștină a putut fi păstrată, iar țările române au putut dezvolta o adevărată politică de apărare și difuzare a Ortodoxiei pe plan religios, dar și cultural, ele reprezentând un reazăm și pentru credincioșii supuși nemijlocit puterii sultanilor.

Lăcașurile ridicate pe teritoriul Țării Românești și al Moldovei sunt dovada vie a puterii Credinței românilor, dar și a măsurii în care clasa conducătoare dar mai ales domnii au înțeles să-și exprime convingerile

și să exprime dorința lor de a arăta celor din vremea lor, dar și urmașilor, tăria pe care au avut-o în a-și apăra spiritualitatea. Generozitatea manifestată de domni față de ortodocșii supuși nemijlocit otomanilor, față de lăcașurile lor și față de patriarhiile lor s-a înscris, de asemenea, în această nețărmuită Credință. Nu mică a fost și însemnătatea cărții bisericești tipărită în tot cuprinsul teritoriilor locuite de români, asigurând unitatea limbii, dar semnificativ a fost și sprijinul care a fost dat, mai ales de Sfântul Constantin Brâncoveanu, pentru tiparul în limbile vorbite de creștinătatea ortodoxă, fiind ajutați creștinii lipsiți de mijloace proprii să fie înzestrați cu cărțile menite a le întreține Credința.

Monumentele ridicate de domni constituie și astăzi dovada vie a devotamentului și fidelității lor față de Biserica strămoșească. Ele înseamnă însă și dovezi concrete ale locului pe care Credința îl ocupa în existența acestor domni ctitori, dar și mărturii nepieritoare ale gradului de civilizație pe care ei l-au avut. Sutele de ani au trecut peste unele dintre ele și ele au rezistat, înălțându-se și astăzi falnic și amintindu-ne vremuri de încercare.

Ce impozantă este Biserica domnească din Curtea de Argeș, cât echilibru are și ce frumusețe și nu este o întâmplare că tot acolo, aproape două veacuri mai târziu, Binecredinciosul domn Neagoe Basarab a ctitorit Biserica episcopală, astăzi lăcașul de veci al regilor noștri. Salba de lăcașuri din nordul Moldovei, multe dintre ele ridicate de Sfântul Ștefan cel Mare, încântă privirile, dar mai ales pun în evidență tăria Credinței celor care le-au înălțat.

Biserici și mănăstiri, multe vechi de veacuri sau înălțate pe locuri de milenară ctitorie, dezvăluie prin prezența lor, dar mai ales – unele – prin frumusețea și eleganța construcțiilor, că la temeiul ridicării lor a stat dăruire și aprigă muncă, deseori trudnică, dar înainte de toate o Credință nețărmuită.

Dinu
Săraru

Un document antologic

Supus inspiratului și stăruitorului îndemn – aidoma unei canonice ascultări – din partea dr. Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului, de a cerceta o adevărată arhivă cu care arhierul mi-a și venit în întâmpinare, arhivă privindu-l pe Sfântul Calinic de la Cernica, despre care mă îndatorasem să scriu, am aflat argumente noi care-l înfățișează pe acest al doilea mare ctitor al Eparhiei Râmnicene și în ipostaza de slujitor împătimit al Obșteștii Adunări în Țara Munteniei, sub domnia lui Barbu Știrbei.

Admirat și stimat și chemat și ca un adevărat sfetnic în treburile obștești de către domnitorii Barbu Știrbei și Alexandru Ioan Cuza, primul acceptase și spijinise hotărârea cernicanului de a muta de la Craiova la Râmnic și de a restaura și zidi chiar din nou aici Episcopia Râmnicului Noului Severin, Sfântul Calinic s-a afirmat în spirit democratic european ca un autentic Senator pe viață în parlamentul muntenesc al vremii, intervențiile sale răsunătoare înscriindu-se în istoria socială a Țării Românești dinaintea Unirii, și apoi după Unire, sub Alexandru Ioan Cuza, care l-a socotit încă în viață fiind un mare ierarh și în aceeași vreme un sfânt.

Și este cu deosebire pilduitoare prezența sa la tribuna Adunării prin discursuri fulminante unele, dovedind gândirea europeană a unui fiu al cetății și un fiu al Bisericii, care venea din ușa altarului la tribuna parlamentară, responsabil față de soarta țării și față de soarta spiritualității naționale.

Așa am întâlnit și pagina antologică pe care o redăm astăzi tiparului admirabilei reviste „Martyria” și nu numai spre aducere aminte, ci și în primul rând ca argument al virtuților patriotice ale unui slujitor al cauzei identității naționale și spirituale.

Cum se va vedea, ne aflăm în fața unui discurs însuflețit de un mesaj cuceritor pentru creștinătatea ortodoxă românească.

În martie 1855, viitorul sfânt Calinic, a fost rugat să fie prezent la lucrările Adunării Divanului și a venit în București odihnindu-se cu o noapte înainte la metocul cunoscut ca „Metocul 40 de mucenici”, aflat chiar în

grădina în care astăzi se înalță maiestuos Ateneul Român. De aici a plecat spre Adunarea Obștească, unde avea să rostească acest cutremurător cuvânt:

„ – Vai! Cât de mâhnit este sufletul meu, când văd cât de mulți hulitori sunt astăzi împotriva noastră, ba încă unii cu faimă în a defăima Biserica, formele și morala ei. Iar pe strămoșii noștri care au făcut sfinte mănăstiri și biserici și le-au înzestrat cu mari venituri spre Slava lui Dumnezeu, ei îi numesc proști și neînvățați, și ei, pentru că se cred procopsiți, defaimă tot, vor să ruineze tot. Aceștia nu vor să fie de nici o credință, să nu aibă nici o religie și voiesc ca fiecare dintr-înșii să aibă religia sa.

Datoria noastră este ca acestor atești să le arătăm că s-au rătăcit, că s-au abătut de la credința adevărului și să-i facem a înțelege că nu poate fi de sineși nimic, toate urmează a avea un început, un autor, și acest mare Creator este Atotputernicul Dumnezeu. Iar dacă stau foarte împietriți în rătăcirile lor socoteli, datori suntem să ne ferim de dâșii, noi și toată turma. Iar a fi despărțiți sub diferite guverne mirenești este fapta supuiților de noroade, fapta despoților. Și dacă aceștia ne apasă și ne împing sau ne lasă a cădea din rătăcire în rătăcire, o fac cu scopul să ne slăbească, să ne corupă, spre a ne putea târâ după dorințele lor, a fi instrumentul lor infernal asupra fraților noștri. Însă nu este vina lor, este a noastră, că n-avem dragoste între noi. Ura, vrajba, duhul de răzbunare, egoismul și in-

teresul, ne fac slabi, ne despart și aduc suferințe în biata omenire. Iar unirea ne face nebiruiți, iubirea formează societățile și dragostea între frați le susține neînvins”.

Dan
Ciachir

Noblețea smereniei

Pe părintele Dumitru Stăniloae l-am întâlnit prima oară la începutul lui noiembrie 1982. Scrisesem un articol despre lirica ficei sale, intitulat *Poezia Lidiei Stăniloae*. l-am fost prezentat în apartamentul ei dintr-un mic bloc aflat în apropiere de biserica Sfânta Vineri. Înainte de această întâlnire, împrumutasem și citisem toate cărțile părintelui Stăniloae până la *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, din 1943, și cursul de ascetică și mistică, pe care aveam să-l recitesc ulterior de atâtea ori. Nu țin minte ce am discutat atunci. Mi-l amintesc însă îmbrăcat în reverendă, cu părul de un alb pur, ca platina, tuns relativ scurt. Apoi apariția tinerească a nepotului său Dumitraș, care studia Teologia...

Niciodată nu l-am văzut pe părintele Stăniloae îmbrăcat altfel decât în reverendă, în strâmtul său apartament de pe strada Cernica nr. 6, așezat la biroul care părea mai degrabă un pupitru de școlar. Cărți erau puține în odaie și nici una dintr-ale sale. Predominau în încăpere icoanele – îmi vin în minte icoana Sfântului Calinic și patetica exclamație a marelui teolog la canonizarea sfinților noștri, în 1955: „Tu, Românie, ți-ai tăinuit cu smerenie sfinții!” – o candelă, imagini de la Sfintele Locuri... Pe canapea ședea soția sa, o femeie firavă, dar plină de viață, care, după decembrie '89, când i-am adus în vreo două rânduri oaspeți din străinătate, m-a prevenit încet: „Să nu-l obosiți pe părintele...”. Însă întrevăderea se prelungea de fiecare dată, iar părintele vorbea cu tonul său calm, egal și afabil. Așa l-am întâlnit ultima dată, la începutul lui decembrie 1992. Ne-am dus în vizită, directoarea Secției române a BBC-ului, Ruxandra Obreja, un redactor și cu mine. Părintele Stăniloae avusese un mic accident și s-a scuzat că ne va primi întins pe canapea. Însă îmbrăcat tot în reverendă. După ce interviul s-a sfârșit și a închis magnetofonul, Ruxandra l-a întrebat: „Cum era lumea acum 60-70 de ani, părinte?”. „Era frumos. Preoții aparțineau cu adevărat comunității, episcopii erau apropiați de popor...”. Și a început să vorbească de parcă vedea aievea acel trecut, ochii – de un albastru dens – i se luminaseră.

Cu un magnetofon identic cu al Ruxandrei mă dusesem în vara lui 1992, în iunie, înainte ca părintelui Stăniloae să i se decerneze titlul de doctor honoris causa al Universității din București. Era într-o sâmbătă. Peste două zile urma să aibă loc ceremonia. Mi-a vorbit o jumătate de ceas, începând cu: „Acum, la vârsta la care onorurile lumești nu mai bucură sau interesează...”. Câteva zile mai târziu, nedeprins cu magnetofonanele, când ÎPS Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, urcase la mine acasă pentru un dialog asemănător, am șters fără să vreau discuția, imprimându-l deasupra pe înaltul ierarh.

Poate martie 1990... Așezat la birou – eram numai părintele Stăniloae și cu mine în cameră –, îmi spune: „Vin pe aici de la tot felul de partide, asociații, organizații, și-au adus aminte și de mine, însă eu nu fac politică...”. Și nu făcuse întreaga viață. Se considera înainte de toate preot.

Cu două luni înainte, la mijlocul lui ianuarie 1990, îi notam – pentru revista „Amfiteatru” – răspunsul la întrebarea: au fost niște mucenici tinerii martiri din decembrie '89? Iată-i răspunsul: „Aș compara pe martirii Revoluției cu pruncii uciși de Irod. De un Irod modern, mult mai crud, care nu putea tolera pe Hristos. Pruncii uciși de Irod nu erau conștienți de jertfa lor, în vreme ce martirii din decembrie știau că merg la moarte. Sacrificiul lor trebuie canonizat și ar trebui să capete o semnificație mondial-creștină. Să-i pomenească toate Bisericile ortodoxe (...). Martirii noștri ar putea fi prăznuiți fie pe 22 decembrie, fie pe 20, o dată cu pruncii uciși de Irod.”

Iubea foarte mult literatura și mai ales poezia. L-am dus în toamna lui 1991 la părintele Stăniloae pe criticul Radu Călin Cristea – i se adresa ardelenește cu domnule părinte și lucrul acesta i-a plăcut – care a fost surprins să audă cât de mult prețuiește lirica unui poet modern, Daniel Turcea. Iată, de altfel, ce mărturisea cu un alt prilej despre poezie: „Dacă poezia este exprimarea concentrată a infinitei și supremei minuni a existenței, ea este o formă potrivită pentru exprimarea credinței în Dumnezeu. Ea este, de altfel, o formă potrivită și pentru că taina lui Dumnezeu este de nedefinit în termeni direcți, raționali, și de aceea trebuie să se folosească pentru exprimarea ei metaforele, luate din lumea văzută, dar văzute într-o dimensiune infinită și spiritualizate.”

O singură dată l-am surprins în flagrant de patetism. Atunci când îmi spunea: „De ce nu avem și noi scriitori de mărimea scriitorilor ruși, a lui Dostoievski?! De ce nu caută scriitorii să spună ceva profund despre sufletul nostru?”.

Era impenetrabil la Caragiale. Am căutat să-l conving că este un scriitor creștin, măcar în *Năpasta*. Nu mi-a răspuns nimic.

În Ajunul Crăciunului 1984... Țineam de câteva luni în „Suplimentul literar” condus de Ion Cristoiu o rubrică de aproape patru pagini dactilo-

grafiata, „Revista revistelor“. În Almanahul literar 1985, care apăruse la mijlocul lui decembrie '84, se tipărise un fragment din eseul părintelui Stăniloae, aflat în manuscris (și editat la Craiova în 1992), intitulat *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*. Am reprodus, sub genericul *Echilibrul sufletului românesc*, trei pagini din acest text, precedat de un chapeau în care vorbeam, desigur, nu de teologul, ci de marele bizantinolog Dumitru Stăniloae. Totul se întâmpla cu complicitatea lui Ion Cristoiu, care, invitat de mine la o mănăstire de lângă București, nu s-a rușinat să își facă cruce în public, la sfârșitul rugăciunii rostite înainte de începerea mesei. La fel și soția lui.

Ion Cristoiu a venit cu propunerea să tipărim o pagină de revistă cu fragmente din eseul părintelui Stăniloae pe care acesta mi-l încredințase după apariția articolului amintit. Pagina s-a cules, dar nu a apărut niciodată. După trei-patru luni, în aprilie 1985, mi-a fost oprită și rubrica. În iarna aceleiași an 1985, Valeriu Gherghel și Liviu Antonesei, care redactau „Opinia studentască“ la Iași, mi-au cerut o pagină de revistă cu aforisme traduse din E.M. Cioran. Am trimis-o însoțită de o scrisoare în care le propuneam textul părintelui Stăniloae despre Dor. Și în felul acesta, cele opt pagini dactilografiate au apărut în cinci numere consecutive din „Opinia studentască“, începând cu numărul 1/1985.

Când i-am dus părintelui Stăniloae revista, în vara aceleiași an, și a văzut pe contrapagină numele lui Cioran, mi-a povestit de prietenia cu tatăl său, preotul Emilian Cioran, protopop de Sibiu în anii '30 și naș de botez al fiicei sale. Atunci am aflat că mama lui Cioran se trăgea dintr-o familie nobilă, înrudită cu Andrei Șaguna, și că Șaguna obișnuia să vină să se odihnească la o reședință de țară a acestei familii.

Părintele Stăniloae îl reîntâlnise pe E.M. Cioran la Paris și mi-a povestit cum, urcând la el acasă cu un tânăr teolog român care se apucase să-i răsfoiască o carte aflată pe masă, scriitorul i-a smuls-o din mână: „Las-o! Să nu vadă părintele prostiile astea!“.

Tot Cioran i-a mărturisit cum, după cutremurul din 4 martie 1977, ieșit pe stradă și indignat că parizienii se plimbă și se distrează în vreme ce poporul român trăia o tragedie, îi venea să facă țandări toate vitrinele. În două rânduri mi-a vorbit părintele Stăniloae despre acest episod. Tot așa cum mi-a povestit, când mi-a arătat fotografiile cu Mircea Eliade, făcute cu prilejul vizitei sale în Statele Unite, în 1983, că savantul, care era cu soția, înainte de începerea mesei, i-a cerut: „Binecuvântează, părinte!“.

Auzind de raporturile cu cei doi Cioran, tatăl și fiul, am spus: „Ce-ar fi să-i trimitem și lui revista?“ „Dacă zici dumneata...“ Și pe un plic lung a scris adresa: 21 rue de l'Odeon.

Nu eram convins că plicul acela conținând un număr din revista „Opinia studentască“ și o scurtă scrisoare a părintelui Stăniloae, plic pe care l-am dus la Poștă și l-am trimis recomandat, va ajunge la destinație. Deși am plecat cu el nelipit, un scrupul de conștiință m-a oprit să copiez acea scrisoare care îmi fusese citită, superbă prin simplitatea și generozitatea ei; scrisoare care începea, țin minte precis, cu Dragă domnule Emil. Între expeditor și adresant era o diferență de vârstă de numai opt ani, însă părintele Stăniloae îi spunea: dumneata ești tânăr, în plină putere, în plină activitate și mă bucur de succesele pe care le ai...

Evident că părintele Stăniloae nu putea împărtăși ideile lui Cioran, dar le aborda cu mare înțelegere și îngăduință, proprii Răsăritului ortodox, care respectă din plin

Conștiința preoției, smerenia sinceră, firească, erau trăsăturile definitorii ale părintelui Stăniloae, care nu pomenea de opera sau de cărțile sale, de faptul că e tradus în numeroase limbi, de aprecierile pe care le scriau sau le rosteau despre el teologi și filosofi de renume... Era sincer preocupat de soarta neamului său, îngrijorat de acuta degradare pe care acesta o trăia în ultimii ani de comunism. ❧

libertatea fiecăruia. Cred că era începutul lui iulie 1985, când părintele Stăniloae mi-a telefonat: „Știi... scrisoarea aia a noastră... am primit un răspuns. Vino să-l vezi!“.

Textul acelei scrisori a fost publicat de mai multe ori, inițial în numărul din 25 mai 1991 al ziarului „România liberă“. Îl reproduc: „Paris, 22 Iunie 1985// Mult stimată părinte Stăniloae, scump prieten, // Vă mulțumesc pentru scrisoare și pentru frumosul articol despre dor. În același timp vă rog să adresați din partea mea mulțumiri lui Dan Ciachir pentru aforismele traduse în diverse reviste. // V-am spus la Paris

și Vă repet că Filocalia este un monument capital în istoria limbii noastre. În același timp, ce lecție de profunzime pentru un neam nefericit și ușurelnic! Din toate punctele de vedere, o astfel de operă este chemată să joace un rol considerabil. Sunt nespus de mândru că Vă cunosc de mai mult de jumătate de veac. // Cu tot respectul și toată prietenia lui // Emil Cioran“.

Ceea ce m-a surprins atunci când am ținut în mână hârtia împăturită în patru a scrisorii a fost faptul că, în afară de dată, era scrisă integral în românește. Știam, ca atâția alții, că nici rudelor Cioran nu le scria altfel decât în franceză.

Conștiința preoției, smerenia sinceră, firească, erau trăsăturile definitorii ale părintelui Stăniloae, care nu pomenea de opera sau de cărțile sale, de faptul că e tradus în numeroase limbi, de aprecierile pe care le scriau sau le rosteau despre el teologi și filosofi de renume... Era sincer preocupat de soarta neamului său, îngrijorat de acuta degradare pe care acesta o trăia în ultimii ani de comunism. Măsura smereniei sale organice am avut-o atunci când m-a îndemnat: „Să scrii, să lucrezi, să ajungi un autentic scriitor creștin. Eu am crezut că nu voi înfăptui decât puțin“. Iar ceea ce înfăptuise i se părea primit în dar de la Dumnezeu.

Ales membru corespondent al Academiei, la vârsta de 85 de ani, el, care era doctor honoris causa al câtorva universități europene, a primit cu modestie, iar când l-am felicitat că a devenit, în sfârșit, membru „plin“, la aproape 90 de ani, mi-a răspuns cu umor – fiindcă avea și umor – „Era și timpul“.

Ierarhii Bisericii noastre nu se grăbeau să-l viziteze până în decembrie '89. Patriarhul Iustin Moisescu i-a blocat Filocalia la volumul al zecelea – i se părea că scrie prea mult –, însă când a murit acest patriarh, care era la rândul-i un intelectual strălucit, pe 1 august 1986, i-am auzit glasul îndurerat la telefon: „A murit Patriarhul!“.

Îl considera un om autentic și chinuit.

Despre celălalt patriarh, Justinian Marina, care a condus corabia Bisericii în vremea cea mai cumplită a comunismului, vorbea la fel de frumos: „Justinian avea întotdeauna o vorbă bună și o încurajare pentru fiecare“. Însă nici acest patriarh nu l-a simpatizat deloc și nu l-a ajutat cu nimic.

Mi-a povestit odată cum, în închisoare, unde a stat aproape cinci ani, observase un tovarăș de suferință, un negustor căruia i se confiscase magazinul, care cu discreție, dar sistematic, refuza mâncarea. Voia să moară prin subnutrire. Părintele Stăniloae i-a șoptit cu blândețe: „Ceea ce vrei să faci e cel mai mare păcat – sinuciderea“. Omul l-a ascultat și, mai târziu, reîntâlnindu-l în libertate, i-a spus: „Vă mulțumesc, părinte; ați avut dreptate“.

Când a devenit doctor honoris causa al Institutului Teologic Sf. Serghie din Paris, mi-a povestit cât de atent s-a purtat cu el Virgil Ierunca. L-a dus peste tot cu mașina, l-a așteptat. „Ce mașină are Ierunca?“, am întrebat. „Nu are mașină. M-a dus pretutindeni cu taxiul“. Cu ani în urmă, într-o revistă clujeană, am citit textul cronicii lui Virgil Ierunca la *Teologia Dogmatică Ortodoxă* și mi-a impus competența comentariului.

Îl iubea și îl prețuia pe Nicolae Steinhardt, însă mi-a dezmințit zvonul potrivit căruia el l-ar fi botezat creștin în închisoare. Îl botezase părintele Mina Dobzeu, starețul Mănăstirii „Sf. Apostoli Petru și Pavel“ din Huși.

Tot în iarna sau în primăvara anului 1985, părintele Stăniloae mi-a pus în mână cartea lui Vladimir Lossky, celebru teolog rus din exil, *Essai sur la Théologie mystique de l'Eglise d'Orient*, spunându-mi: „Te rog eu să citești cartea aceasta!“.

Oana-Mădălina
Popescu

Aspecte din activitatea clerului râmnicean în secolul al XVIII-lea: pastorala episcopului Climent din 1743

La Biblioteca Academiei Române din București, la Secția Manuscrise – Carte rară se păstrează în prezent, sub cota CRV 215 A și respectiv CRV 231 C, două exemplare, fotografiate, după o tipăritură rară a episcopului Climent al Râmnicului din 1743. Este vorba despre *Învățăături în Postul Mare*¹, așa cum apare ea semnalată în *Bibliografia Românească Veche* (căci nu s-a păstrat foaia de titlu în exemplarul amintit în această bibliografie), lucrare din care știm, până acum cel puțin, că se găsesc numai două exemplare în țară. Unul din ele se află la Biblioteca Universitară din Cluj² și acesta a servit ca bază pentru fotocopiarea CRV 215 A de la Biblioteca Academiei din București, căci, pe acesta din urmă, D. Simonescu a notat, la 10 noiembrie 1937, că este o copie făcută după exemplarul trimis de la Biblioteca Universității din Cluj; cartea fiind amintită de Simonescu și în adăugirile făcute la *Bibliografia Românească Veche*.

Cea de-a doua copie fotografică de la Biblioteca Academiei din București, cu cota CRV 231 C, neamintită în *Bibliografia Românească Veche*, este intitulată Capete de poruncă și este realizată, după un alt exemplar, de data aceasta păstrat în fondul Bibliotecii Mitropoliei din Sibiu, actualmente la Facultatea de Teologie Ortodoxă Andrei Șaguna din Sibiu, tipăritură semnalată, cu acest titlu, pentru prima oară în 1964 de către I. N. Beju, bibliotecar la Institutul Teologic Universitar din Sibiu și menționată ulterior și de alți autori. Beju descria lucrarea din Sibiu și spunea că nu este amintită în *Bibliografia Românească Veche*, pentru că, de fapt, acolo D. Simonescu semnalase exemplarul de la Cluj doar, dar sub un alt nume.

Totuși, cele două copii fotografice de la Biblioteca Academiei Române, realizate după exemplarele tipărite și păstrate la Cluj și respectiv Sibiu, redau de fapt aceeași lucrare, editată în 1743 de episcopul de Râmnic, Climent,

¹ *Bibliografia Românească Veche* (în continuare BRV), vol. IV, ed. I. Bianu, D. Simonescu, București, Atelierele Grafice Socec, 1944, p. 54.

² E. Mosora, D. Hanga, *Catalogul cărții vechi românești din colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca* (în continuare *Catalogul*), Cluj, 1991, p. 51 nr. 85: Climent, episcopul Râmnicului, *Învățăături în Postul Mare*, Râmnic, 1737-1749; 14 f (160 x 110); CN-U BRV 262 A, Inv. 10/1925; achiziționat de la Aurel Filimon, Târgu-Mureș; legătură recentă în pânză; lipsă foaia de titlu și sfârșitul; tipăritură rară.

cel care a păstorit eparhia sa între 1735-1748. Ținând cont de importanța textului, pe de o parte, și de faptul că, deși a fost semnalat sau descris, el nu a fost publicat în transcriere integrală, pe de altă parte, am optat, în studiul de față, pentru editarea integrală a transcrierii textului. Am ales să transcriem exemplarul de la Biblioteca Mitropoliei din Sibiu³, deoarece este mai bine conservat și mai complet decât cel de la Cluj. Prin urmare, în studiul nostru, ne raportăm, ca text de bază pentru analiză, la exemplarul de la Sibiu, pe care îl redăm în anexă transcris dar și sub formă de facsimil. În prezent, cartea aflată la Facultatea de Teologie Ortodoxă Andrei Șaguna din Sibiu poartă cota I/19 și este legată împreună cu alte trei tipărituri, anume *Învățătură pravoslavnică cu întrebări și răspunsuri, Întrebări și răspunsuri pentru Șapte Taine* și respectiv *Trepétnic de sémne omeneshi*. Lucrarea, de 15 cm lungime și 10 cm lățime, are coperti de carton, de culoare maron deschis și o nuanță mai închisă la cotor și colțuri, iar hârtia este groasă, fără filigran. Lucrarea are 19 pagini, numerotate în colțul de jos al paginii, în stânga, cu creion, iar nu din tipărire, iar foaia de titlu, unde se vede exact numele lucrării, anume *Capete de poruncă*, nu este numerotată. Între paginile I și IO sunt scrise cele 12 dispoziții pentru preoți, iar între paginile II și 29 este redată pastorală pentru Postul Mare, cea sub care era cunoscută întreaga lucrare în *Bibliografia Românească Veche*, prin exemplarul de la Cluj, însă.

De asemenea, ne propunem să analizăm punctele acestei pastorale nu separat, ci împreună cu alte texte asemănătoare, editate deja, anume: pastorală din 1731 a episcopului Inochentie al Râmnicului, cea a lui Climent din 1747 și cea din 1781 tot a unui episcop de

Râmnic, Filaret. Totodată, ne raportăm și la lucrarea lui Antim Ivireanul din 1714, care considerăm că a servit acestora ca model, deși nu a fost preluată integral.

Fără a ne propune o prezentare a vieții și activității acestui ierarh, căci aceste aspecte s-au bucurat de numeroase studii în istoriografie⁴, amintim totuși că arhiepiscopul Climent a păstorit Eparhia Râmnicului între anii 1735-1748, când s-a retras, adică a făcut paretisis și a mai trăit câțiva ani, până în 1753. Înainte fusese egumen la Polovragi și Bistrița. S-a remarcat printr-o bogată activitate ctitoricească⁵, el a refăcut Biserica Episcopiei din Râmnicu-Vâlcea și bolnița ei, a zidit Schitul Pătrunsa, Pietrarii de Jos, Colnic, biserica din Bodești și cea din Bărbătești și a reparat și alte lăcașuri sfinte din zonă. A sprijinit și activitatea culturală, a reorganizat tipografia⁶, în timpul său tipărindu-se numeroase cărți, majoritatea fiind manuscrise ale episcopului Damaschin (1708-1725), pe care acesta nu putuse să le publice, dar care erau de mare valoare, căci erau traduceri în limba română ale cărților de cult.

IN Beju⁷, descriind această lucrare, din 1743, amintea că a rămas necunoscută publi-

4 N. Șerbănescu, *Episcopii Râmnicului*, în „Mitropolia Olteniei”, XVI, 1964, nr. 3-4, pp. 170-212; M. Păcurariu, *Episcopul Climent al Râmnicului (1735-1748)* (în continuare *Episcopul Climent*), în „Mitropolia Olteniei”, XVII, 1965, nr. 1-2, pp. 22-49; A. Mironescu, *Istoricul Eparhiei Râmnicului Noul Severin în trecut și acum*, București, Tipografia Gutenberg, 1906, pp. 134-141; Ș. Andreescu, *O mențiune privitoare la episcopul Climent al Râmnicului*, în „Mitropolia Olteniei”, XVIII, 1965, nr. 7-8, pp. 631-632.

5 I. Donat, *Fundațiunile religioase ale Olteniei*, Craiova, Scrisul Românesc, 1937; P. S. Năsturel, *Fostul schit Bunavestire din Pietrarii de Jos (Raionul Hurez)*, în „Mitropolia Olteniei”, VII, 1955, nr. 3-4, pp. 205-210; R. Crețianu, *Un mare ctitor de lăcașuri sfinte: Climent al Râmnicului*, în „Mitropolia Olteniei”, 1970, nr. 7-8, pp. 663-670.

6 D. Lupu, *Tiparul și cartea din Țara Românească în epoca domniilor fanariote* (în continuare *Tiparul și cartea*), București, Ed. Muzeului Municipiului București, 2014, pp. 140-141: „O sigură reorganizare și reutilizarea tipografiei cu o nouă garnitură de matrice se face în timpul episcopului Climent (iun. 1735 - mai 1748), probabil imediat după încheierea războiului ruso-austro-turc (1735-1739)”. Se constată și folosirea unui nou tip de literă.

7 I. N. Beju, *Tipărituri românești vechi necunoscute* (în continuare *Tipărituri românești*), în „Mitropolia Ardealului”, IX, 1964, nr. 1-2, p. 59.

3 Facultatea de Teologie Ortodoxă Andrei Șaguna din Sibiu (în continuare AȘ), Carte Românească Veche (CRV) I/19.

cului până la acea dată, deoarece fondul din care făcea parte fusese necunoscut; cartea venise la Biblioteca Mitropoliei din Sibiu din vechiul fond al bibliotecii Institutului Teologic, unde avusese pe rând cotele 797, 110/11 și respectiv 0358, aceasta din urmă fiind vizibilă și la CRV 231 C, care prezintă și ștampila Bibliotecii Mitropoliei Sibiu. Iar la Institutul Teologic fusese donată în 1877, după ce ea fusese cumpărată de la Viena în 1825 de Petru Bădilă, pe când acesta studia acolo.

Ulterior, într-un articol dedicat episcopului Climent al Râmnicului, apărut în 1965, M. Păcurariu⁸ menționa această tipăritură descoperită cu un an în urmă de Beju și făcea legătura și cu exemplarul de la Cluj care a servit ca bază pentru fotocopiarea CRV 215 A de la București. Autorul prezenta apoi lucrarea, rezumând cele 12 porunci și pastorală despre post, dar nu dădea transcrierea textului. Fără a fi publicată în transcriere cu caractere latine, lucrarea a fost apoi amintită și de alți autori, dintre care menționăm pe V. Molin⁹, D. Coravu¹⁰, D. Poenaru¹¹, I. D. Lăudat¹² și, recent, de D. Lupu¹³.

Lucrarea, așa cum se păstrează în exemplarul din Sibiu, este compusă din două părți și se numește *Capete de poruncă*, fiind tipărită, prima oară, în 1743 la Episcopia Râmnicului, de tipograful popa Mihai Athanasievici, în timpul domnului Mihai Racoviță al Țării Românești. Prima parte conține 12 porunci date de Climent, episcopul Râmnicului Noului-Severin, preoților din eparhia sa, iar a doua este o pastorală despre importanța Postului Mare. Meșterul tipograf pomenit aici, Mihai, face parte din renumita familie de tipografi de Râmnic, Athanasievici, fiind fiul lui Atanasie Popovici și frate cu Ieremia, Constantin și Gheorghe¹⁴. Cărțile tipărite de aceștia la Râmnic sunt realizate de regulă pe hârtie albă, de bună calitate, importată de la Sibiu, dar și din Veneția¹⁵.

Dintre poruncile lui Climent, 7 se inspiră din lucrarea cu titlu similar, anume *Capete de poruncă* tipărită de Sfântul Antim Ivireanul în 1714¹⁶, în timpul lui Ștefan Cantacuzino, la Mitropolia din Târgoviște, celelalte neregăsindu-se în lucrarea mitropolitului Țării Românești și fiind concep-

⁸ M. Păcurariu, *Episcopul Climent*, p. 33.

⁹ V. Molin, *Considerații bibliografice cu privire la unele cărți necunoscute*, în „Mitropolia Olteniei”, 1966, nr. 3-4, p. 296.

¹⁰ D. Coravu, *Meșteri tipografi de Râmnic din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și primul pătrar al secolului al XIX-lea* (în continuare *Meșteri tipografi*), în „Mitropolia Olteniei”, XIX, 1967, nr. 3-4, p. 250.

¹¹ D. Poenaru, *Contribuții la Bibliografia Românească Veche* (în continuare *Contribuții*), Târgoviște, Muzeul Județean Dâmbovița, 1973, p. 28.

¹² I. D. Lăudat, *Contribuția tipografiei din Râmnicu-Vâlcea la promovarea cărții în veacul al XVIII-lea* (în continuare *Contribuția tipografiei*), în „Mitropolia Olteniei”, XXVIII, 1976, nr. 5-6, p. 364.

¹³ D. Lupu, *Tiparul și cartea*, p. 249, 282.

¹⁴ D. Coravu, *Meșteri tipografi*, p. 250.

¹⁵ B. Teodorescu, *Circulația vechii cărți bisericești. Contribuție la un catalog cumulativ* (în continuare *Circulația*), în „BOR”, 1961, nr. 1-2, p. 177.

¹⁶ BAR, *Manuscrise - Carte rară*, CRV 168. Vezi și Sf. Antim Ivireanul, *Scrieri*, ed. Arh. M. Stanciu, G. Ștrempel, București, Ed. Basilica, 2011, pp. 100-103.

te de episcopul de Râmnic pentru a face față nevoilor din eparhia sa sau fiind inspirate dintr-o epistolă anterioară dată de episcopul de Râmnic, Inochentie, în 1731.

Aspectele preluate din scrierea mitropolitului muntean sunt cele legate de săvârșirea Sfintei Liturghii cu frică și inimă umilită, interdicția preoților de a se amesteca în lucruri mirenești, anume mărturii sau jurăminte, apoi interdicția de a lua preoția prin mită, de a umbla prin cârciumi, de a vinde vin, de a-și părăsi enoria lor fără motiv, precum și îndemnul final de a citi aceste porunci și de a le îndeplini cu fapta. Dispozițiile lui Antim Ivireanu referitoare la diate și foi de zestre, precum și cele în care se recomanda preoților să stea un an la arhiereul lor să învețe rânduiala preoției, nu apar în textul din 1747.

Celelalte porunci din textul lui Climent au în vedere atât considerente de ordin moral, duhovnicesc, cât și sfaturi practice, legate de păstrarea orânduielii în biserică. În acest sens, Climent recomanda preoților să fie „asemenea sfinților, blânzi, postitori”¹⁷, să aibă grijă ca biserica să fie măturată, fără praf, să nu pună în Sfântul Altar icoane sparte sau cărți vechi. Se sublinia în continuare că nu trebuie ca preoții să scurteze slujba, la îndemnul vreunui om, căci: „zice prorocul: Dumnezeu va sfărâma oasele celor ce fac spre plăcerea oamenilor”¹⁸. Preoții erau datori să ferească altarul, ca să nu intre șoareci acolo sau jiganii și să aibă grijă cum păstrează Sfintele Taine, „să nu le prigoriți sau să le afumați, că veți cădea în păcat de moarte”¹⁹.

Erau vizate și aspecte de ordin ierarhic, Climent stăruind ca preoții să stea sub ascultarea arhiereului locului: „cap întru toate să aveți pe Arhiereul locului, ca și Apostolii pe H<risto>s”²⁰, să nu se facă duhovnici fără binecuvântarea și cartea acestuia, invocându-se în sprijinul acestei afirmații hotărârile sinodului de la Carthagina. O altă problemă de ordin ierarhic avea în vedere practica de a se hirotoni la Vidin, care era interzisă, căci nu se respecta ierarhia locală, iar cel care săvârșea o astfel de faptă era socotit „ca un fur de sfinte”²¹.

O parte din aceste dispoziții au fost reluate și în alte pastorale, cum este cea a episcopului Filaret al Râmnicului, din 1781, publicată în 1891 de către C. Erbiceanu²². Observând practica rea a unor candidați la preoție de a se hirotoni la sud de Dunăre sau la arhierei străini, el o interzicea din nou, arătând și motivul: „căci unii ca aceștia, nu o fac acéasta pentru

¹⁷ AȘ, CRV I/19, p. 3.

¹⁸ AȘ, CRV I/19, p. 5.

¹⁹ AȘ, CRV I/19, p. 5.

²⁰ AȘ, CRV I/19, p. 6.

²¹ AȘ, CRV I/19, p. 7.

²² C. Erbiceanu, *Enciclica canonică a episcopului de Râmnic Filaret* (în continuare *Enciclica canonică*), în „Biserica Ortodoxă Română”, XV, 1891, nr. 6-8, pp. 403-647.

alta, fără numai că ori că n-au știut carte sau că au avut vre-un ponos de necuviósă faptă, de care apără sfânta pravilă a nu să hirotonisi și de aceea s-au fost pus peste Dunăre, ca să ia dar cu înșălăciune”²³. Filaret arăta apoi că aceștia, deși „socotesc că vor lua dar, dar sânt fără de dar și încă și legați după pravilă, că hotărăsc Sfinții Părinți, cum că aceea, ca niște călcători de lege, nu sânt primiți de Beserică, fiind fără de voia și blagoslovenia Arhiereului locului”²⁴. Ideea că hirotonia lor nu era valabilă, fiind făcută prin vicleșug apare și în lucrarea lui Climent, care atrăgea atenția asupra pericolului ce cădea nu doar asupra preotului, ci și asupra credincioșilor care veneau la el: „veți cădea în păcat de moarte, făcând pagubă nu numai ție, ci și celor ce vor să ia dezlegare de păcate de la voi; sunt nedelegate”²⁵. Și într-un caz și altul, reperul erau Sfinții Părinți și, respectiv, Sinodul de la Cartagina.

Necesitatea pentru preoți a cărții de hirotonie și de duhovnicie de la arhiereul locului era subliniată și de o pastorală anterioară, din 1731, a unui alt episcop de Râmnic, Inochentie. Conținutul acesteia este redat de Radu Tempea în lucrarea sa despre istoria bisericii din Scheii Brașovului, redactată pe baza documentelor aflate, la acea vreme, în arhiva bisericii, manuscrisul lui Radu Tempea fiind publicat ulterior de Sterie Stinghe²⁶. Aflăm așadar că, la 1731, Inochentie poruncea preoților să aibă carte de hirotonie și duhovnicie de la arhiereul lor. Și în pastoraleta aceasta, prima pe care o cunoaștem ca fiind de la un episcop de Râmnic în veacul al XVIII-lea, sunt subliniate câteva elemente pe care le regăsim și la Climent și la Filaret. De pildă, se preciza că în altar, pe Sfântul Prestol trebuie să nu fie alte lucruri, în afară de Sfânta Precistanie (Sfânta Împărtășanie), Sfânta Evanghelie, Sfânta Cruce și Sfânta Liturghie²⁷. Climent atrăgea și el atenția, în porunca a treia, că pe Sfântul Prestol să stea Sfânta Evanghelie și Sfânta Precistanie și să nu se pună cărți vechi și icoane sparte²⁸. La rândul său, Filaret poruncea protopopilor „să cerceteze și în sfântul altar pentru Sfânta Precistanie, să vadă în ce loc o țin preoții. Să ia aminte să nu fie în loc care să muzezească sau să aibă stricăciune de șoareci. Să nu cumva să o ție pe la casele preoților, ci să se păstreze într-o cutioară în sfântul oltar”²⁹.

Referitor la săvârșirea slujbelor, ne amintim că episcopul Climent poruncea ca acestea să nu se scurteze; în același sens, Inochentie recomanda

²³ C. Erbiceanu, *Enciclica canonică*, p. 630.

²⁴ C. Erbiceanu, *Enciclica canonică*, p. 630.

²⁵ AȘ, CRV I/19, p. 7.

²⁶ S. Stinghe, *Istoria Bisericii Șcheilor Brașovului* (manuscript de la Radu Tempea) (în continuare *Istoria Bisericii*), Brașov, Tipografia Ciurcu, 1899. Despre pastoraleta din 1731, și la M. Manolache, *Viața și activitatea Episcopului Inochentie al Râmnicului (1725-1735)*, în „Mitropolia Olteniei”, 1967, nr. 9-10, p. 747.

²⁷ S. Stinghe, *Istoria Bisericii*, p. 106.

²⁸ AȘ, CRV I/19, p. 4.

²⁹ C. Erbiceanu, *Enciclica canonică*, p. 411.

preoților ca „slujba să o faceți pe deplin”³⁰, iar Filaret poruncea ca „slujbele besericești să să săvârșască după orânduială, deplin”³¹.

Spre deosebire de textul lui Climent, care numai în porunca a treia și a patra are în vedere aspecte practice, legate de ordinea din biserică și de locul și modul de păstrare a Sfintelor Taine, pastoralele din 1731 și 1781 stăruie mai mult asupra acestor lucruri. Astfel, Inochentie poruncea ca Sfântul Antimis să fie cu sfinte moaște și să stea pe prestol; Sfântul Potir să nu fie spart, ca să nu curgă din el Sfântul Sânge și să fie de argint sau cositor, iar nu din lemn sau lut; la fel, Sfântul Disc și Sfânta Lingură să nu fie de lemn, Sfântul Burete să nu fie soios. Biserica trebuia să fie îngrădită, ca să nu intre vitele să calce pe mormintele creștinilor³². Filaret puncta și el câteva aspecte practice, dar cu importanță duhovnicească, de care trebuia să se țină cont: „Sfântul Antimis să aibă sfinte mōște, să nu fie învechit și spart, nici să fie al altui arhiereu strein, ci al Eparhiei. Sfintele vase să fie de cositori, de nu să va putea de argint, iar nu de pământ sau de lemn. Să se cerceteze de are zdravăne Besérica odăjdiile céle trebuinciose tóte”³³. Totodată, biserica trebuia îngrădită, ca să nu intre „dobitécele în tindă sau în curtea Beséricii preste mormânturile creștinilor”³⁴.

Pastorala lui Climent din 1743 amintea preoților să nu citească „cărți ereticești”³⁵ oamenilor, aceasta fiind singura dispoziție care se referea clar la ferirea credincioșilor de confesiunile străine de Ortodoxie. Porunci similare nu găsim nici în textul lui Antim Ivireanul, nici în pastorala lui Inochentie din

1731. În schimb, în 1781, în circulara episcopului Filaret întâlnim o precizare care stăruia asupra efectuării corecte a Tainei Sfântului Botez, așa cum era obiceiul în tradiția ortodoxă, anume prin afundarea în apă, iar nu prin stropire doar. În acest sens, Filaret scria: „Pentru Sfântul Botez, la tote Beséricile să fie umivalnițe mari și adânci, în care când va boteza copiii, că-i cufunde în apă a-i acoperi, cufundându-i de trei ori, dupe cum să cuprindă în molitvénic, cu cuvintele céle severșitóre ale Sfântului Botez, iar să nu-i stropescă numai. Și să aibă și Sfântul Mir, pentru săvârșirea tainei, puind și unt-de-lemn în apa Sfântului Botez, dupe orânduială”³⁶. Mai sunt două amănunte, în acest pasaj, care insistă asupra respectării tradiției Ortodoxe, anume că botezul se dădea copiilor și că imediat după botez trebuia săvârșită și Taina Mirungerii. O referire specială la mărimea cristelniței întâlnim și în lucrarea *Datoria și stăpânirea blagocinilor*, apărută la Iași, într-o primă ediție în 1791, aceasta fiind o traducere din limba rusă. Se preciza acolo că: „scăldătoarea cea pentru botez să fie [...] cel mai puțin de un cot înălțimea ei, iară lățimea deasupra, de două palme”³⁷.

Dincolo de necesitatea efectuării Tainei Sfântului Botez prin afundare, iar nu prin stropire, pe care se insistă în aceste lucrări, observăm și că texte de acest fel, cu sfaturi către preoți sau protopopi au circulat în spațiul ortodox, nu doar în cel românesc, căci ele răspundeau unor nevoi similare. În cazul de față am avut o traducere după o lucrare din spațiul rusesc, dar sfaturi de acest tip găsim și pentru ortodocșii sârbi. Și ne amintim, în acest

30 S. Stinghe, *Istoria Bisericii*, p. 108

31 C. Erbiceanu, *Enciclica canonică*, p. 515

32 S. Stinghe, *Istoria Bisericii*, pp. 105-109.

33 C. Erbiceanu, *Enciclica canonică*, pp. 412-415

34 *Ibidem*, p. 410.

35 AȘ, CRV I/19, p. 3

36 C. Erbiceanu, *Enciclica canonică*, pp. 508-513.

37 BAR, CRV I 544, f. 2. Așa cum aflăm din text, blagocinii aveau datoria de a-i ajuta pe protopopi în activitatea lor de supraveghere a preoților, pentru buna orânduială a vieții bisericești. O a doua ediția a acestei lucrări, editată doar în română, nu în ediție bilingvă ruso-română, ca cea din 1791, va apărea tot la Iași, în 1808. Vezi BAR, CRV I 736.

sens, de povățuirea dată preoților de Iosif Ioanovici Șacabent, episcop de Vârșeț, în anul 1802³⁸, dar cu menținerea și a unor circulare anterioare acestui an.

Din toate pastoralele episcopilor de Râmnic, analizate în acest context, aceste precizări par a fi singurele care stăruie clar asupra necesității feririi credincioșilor de practici străine de Ortodoxie; în rest, așa cum am văzut, accentul cade pe păstrarea rânduiei ierarhice, pe aspecte morale, duhovnicești și practice, iar păstrarea dreptei credințe era asigurată, în celelalte texte, prin raportarea la Sfintele Sinoade și la scrierile Sfinților Părinți.

Dintre circularele episcopilor de Râmnic din veacul al XVIII-lea, cea a lui Filaret, scrisă în 1781, este cea mai lungă și mai cuprinzătoare. Ea prelua însă dispoziții din textele anterioare, chiar și din scrierea Sfântului Antim Ivireanul din 1714, căci aducea în discuție posibilitatea preoților și a protopopilor de a fi martori la întocmirea unor diate, dacă persoana aflată în boală sau pe moarte va dori acest lucru: „Și de va voi ca să-și facă diata [...] să aibi purtare de grijă, Protopópe, a merge împreună cu duhovnicul seu și cu alți preoți mai de ispravă [...] ca să se facă diata celui bolnav cu bună orânduială”³⁹.

Un aspect aparte al pastoralei din 1781 este precizarea făcută spre final că cel care dorește să picteze icoane, trebuie mai întâi să meargă la arhiereu pentru a se verifica dacă pictează după canoane: „Oricine să v-a numi zograf să nu fie slobod a zugrăvi icóne sau besérici, până nu să v-a arăta întâi la noi, ca să-i vedem meșteșugul [...] pentru ca nu în loc de a înfrumuseța Besericile, să facă nescar, care nu sânt priimate de pravilă și în loc de evlavie aduc răs și batjocură cu neiscusimea lor”⁴⁰.

De asemenea, tot prin pastorală din 1781, Filaret îi îndemna pe protopopi să vegheze și asupra școlilor din județul lor și să vadă dacă dascălul se silește cu învățarea copiilor, iar de copiii care vor dori să devină preoți să aibă grijă să-i învețe și orânduiala bisericească și cântări, ca să fie mai instruiți decât ceilalți: „să-i deprindă la învățătură bună, ca să fie mai procopsiți și mai isteți decât prostimea”⁴¹. Necesitatea unei bune pregătiri a preoților era subliniată încă din 1714 de Sfântul Antim Ivireanul, care în lucrarea *Capete de poruncă*, la punctul al patrulea, cerea candidaților la preoție să petreacă un an la arhiereul lor, ca să învețe rânduiala preoției⁴².

³⁸ O amplă și interesantă circulară, în 40 de puncte, este emisă în 1802 de Iosif Ioanovici Șacabent, episcop orthodox de Vârșeț, care vizează multe aspecte cuprinse și în pastoralele analizate în acest studiu. Ea a fost publicată de P. Olde și Gh. Ciuhandru, *Îndreptarea presbiterilor, diaconilor și a tuturor Clirosului. O povățuire a episcopului Iosif Ioanovici Șacabent de la Vârșeț (1802)*, (în continuare *Îndreptarea presbiterilor, diaconilor și a tuturor Clirosului*), Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1931.

³⁹ C. Erbiceanu, *Enciclica canonică*, p. 642.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 646.

⁴¹ *Ibidem*, p. 633.

⁴² Sf. Antim Ivireanul, *Scrieri*, ed. Arh. M. Stanciu, G. Ștrempele, p. 102.

Toate pastoralele pe care le avem în vedere subliniau, de asemenea, necesitatea ca preoții să păstreze „cinstea preoției cum se cade”⁴³, atât prin comportament, cât și prin haine. Se interzicea ca preoții să umble prin cârciumi sau beți, poruncă dată atât în 1743⁴⁴, cât și în 1781⁴⁵, dar care se regăsește în textul lui Antim Ivireanul, în porunca a 7-a⁴⁶, pasaj preluat ulterior și de celelalte pastorale. Circulara lui Inochentie din 1731 pune accent pe păstrarea cinstei preoției și prin aspectul exterior, recomandând preoților să poarte haine de postav și cizme, iar nu haine albe și opinci, „pentru cinstea darului și a preoției [...] ca să se deosebească cinstea darului preoțesc de oamenii cei proști, pentru <ca> să nu se micșoreze cinstea darului preoțesc cu portul țăranilor”⁴⁷. Aceste precizări erau necesare în condițiile în care preoții de mir munceau în zilele de rând ca și oamenii simpli, pentru a-și asigura traiul.

Totuși, preoții erau scutiți de anumite dări pe care le aveau oamenii de rând, aspect ce reiese clar din textul din 1743, când Climent avertizează pe preoți că dacă nu se vor comporta conform cu cinstea preoției și vor săvârși anumite neorânduiri, vor fi lipsiți de darul preoției și vor fi puși a da bir în rând cu țara. Se oprea mai ales hirotonia la Vidin sau pe la alți arhieri făcută cu vicleșug, uneori pentru a se urmări scutirea fiscală: „Văzând cineva că preoții nu sânt învăluiți a da bir în rând cu țara, cu numai de doao ori într-un an și vrând să se preoțească, ei se duc pe la Vidin și pe la alți arhieri de să preoțesc, în știință să fie că unul ca acela se va pune la bir în rândul țăranilor și se va pedepsi ca un fur de sfinte”⁴⁸.

Precizarea aceasta apare și la Sfântul Antim Ivireanul care, la punctul al șaselea, interzicea hirotoniile făcute din interes, pentru a se sustrage de la plata birului; unul care face astfel, preciza ierarhul, se va pune la bir în rândul țăranilor⁴⁹.

O altă pastorală a lui Climent, dată la 25 iunie 1747 preoților și diaconilor din eparhia sa, o completa pe cea anterioară din 1743, dar se deosebea ca structură de aceea și de celelalte aduse în discuție până acum. Circulara a fost publicată tot de C. Erbiceanu, în 1894-1895, dar apăruse și anterior, în ziarul „Menirea preotului” din 15 martie 1894⁵⁰, unde se preciza că posesorul acesteia era I. Petraru din Bărbătești. Acum, în noul text, ierarhul amintea că alte porunci dăduse anterior și preoții erau datori să le respecte, cu alte cuvinte făcea trimitere la pastorală din 1743, dar stăruia acum asupra unor alte aspecte, anume obligația preoților de a respecta „canónele sfinților apostoli și ale Sf. Sobóră”⁵¹, cu referire la prăznuirea și cinstirea sfințelor sărbători de peste an. Observăm că, deși erau vizate alte aspecte acum față de cele avute în vedere în 1743, totuși, norma după care trebuia ca preoții să se ghideze era dată tot de canoanele Sfinților Apostoli și de sinoade.

Erau enumerate apoi sărbătorile de peste an care trebuiau cinstite de preoți și mireni: „Și să nu cinstiți sfinții precum făceau Elinii închinători la idoli, cu jocuri și cu hore pe la Capiște, ci să-i cinstiți cu slujbele și cu paza sfințelor biserică și cu prinose și cu prescuri și cu lumânări și colive și alte faceri de bine la cei lipsiți, iar nu numai cu șederea și încetarea lucrului, că aceea ce fel de sărbătoare este?”⁵². Era amintit un număr foarte mare de sărbători, peste 50.

43 AȘ, CRV I/19, p. 8.

44 AȘ, CRV I/19, p. 8.

45 C. Erbiceanu, *Enciclica canonică*, p. 635.

46 Sf. Antim Ivireanul, *Scrieri*, ed. Arh. M. Stanciu, G. Ștrempel, p. 102.

47 S. Stinghe, *Istoria Bisericii*, p. 108.

48 AȘ, CRV I/19, p. 7.

49 Sf. Antim Ivireanul, *Scrieri*, ed. Arh. M. Stanciu, G. Ștrempel, p. 102.

50 „Menirea preotului”, V, nr. 2, 15 martie 1894, pp. 2-4.

51 C. Erbiceanu, *Enciclica lui Climent, episcop al Râmnicului* (în continuare *Enciclica lui Climent*), în „BOR”, XVIII, 1894-1895, nr. 2, p. 124.

52 C. Erbiceanu, *Enciclica lui Climent*, p. 124

Partea a doua a pastorelei din 1747 este adresată exclusiv mirenilor, pe care episcopul îi îndeamnă să nu-i mai judece pe preoți, ci să se învinovățească pe ei înșiși dacă văd vreo scădere la un preot, căci ei, mireni nu i-au învățat din copilărie să fie buni: „că ei nu s-au născut preoți, ci mireni și pentru ce dar nu ve clevețiți pre voi și să vă înfrunțați că ați dat pricină rea și necinstiți și huliți preoții? Și ziceți că s-au făcut ucenici răi; s-au făcut dar că v-au avut pre voi dascăli răi”⁵³.

Pe de altă parte, continua ierarhul, păcatele preoților nu-i afectează pe mireni, dar în schimb aceștia beneficiază de rugăciunile și harul lor; prin urmare, nu trebuie judecați, căci preoții sunt „cei ce vă dau blagosloveniile, aceștia sunt cei ce vă sfințesc, aceștia sunt cei ce vă nasc a doua oară cu baia Sfântului Botez, aceștia vă pecetluiesc cu darul Sfântului Duh, aceștia sparg zapisul păcatelor vóstre, aceștia vă împrietenesc cu Dumnezeu. Aceștia vă fac părtași cu Trupul și Sângele Domnului Hristos [...] Nu vă mai uitați cu atâta pizmă și cu atâta mânie la greșalele lor ce au ca niște ómeni ce póartă trup și viețuiesc în lume”⁵⁴.

Ca sprijin pentru afirmațiile sale, ierarhul lua Sfânta Evanghelie, din care citează un capitol de la Matei, sfintele canoane, sfintele soboare și scrierile Sfinților Părinți, dintre care îl citează în mod expres pe Sfântul Ioan Gură de Aur⁵⁵.

Textul acestei circulare prin care episcopul Climent stăruia asupra necesității respectării sărbătorilor și a preoților apare copiat și într-un manuscris care a circulat în Transilvania. Este vorba despre manuscrisul românesc 5911⁵⁶, de la Biblioteca Academiei Române din București, un *Miscelaneu* de literatură religioasă care datează de la mijlocul secolului al XVIII-lea și care conține, între filele 88v-97, acest text al episcopului de Râmnic.

Partea a doua a circularei din 1743 este de fapt o învățătură despre importanța Postului Mare, care reia, cu unele modificări, un text anterior, anume pastora mitropolitului Ungrovlahiei Daniil (1720-1731). Aceasta este menționată în *Bibliografia Românească Veche*⁵⁷, sub cota CRV I 179 B și un exemplar se găsește la Biblioteca Academiei din București. Interesant este că această tipăritură se găsea legată împreună cu manuscrisul românesc 3460⁵⁸, care a intrat la Academie provenind de la Muzeul de Antichități și care conține *Didahiile* Sfântului Antim Ivireanul, copiate între anii 1722-1724. Manuscrisul și tipăritura au aparținut, după cum vedem din însemnările făcute, papei Stanciul de la Biserica Toți Sfinții din București, adică

⁵³ *Ibidem*, p. 128.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 128.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 129.

⁵⁶ BAR, Ms. rom. 5911, f. 88v-97. Manuscrisul a fost semnalat de G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești* (în continuare *Catalogul*), vol. IV, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, p. 431.

⁵⁷ BRV, vol. IV, ed. I. Bianu, D. Simonescu, p. 44.

⁵⁸ BAR, Ms. rom. 3460. Vezi G. Ștrempel, *Catalogul*, vol. III, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1987, p. 133.

Antim, fiind apoi cumpărate de ieromonahul Parthenie de la Sinaia și ajungând ulterior în posesia papei Thoma din satul Mihăiești, de pe moșia Episcopiei Râmnicului.

Cu toate că sunt legate împreună, textul lui Daniil, preluat apoi de Climent, nu se inspiră din Cuvântul de învățătură al Sfântului Antim Ivireanul despre Postul Mare, cuprins în *Didahii* și intitulat *Cuvânt de învățătură la Duminica Lăsatului Sec de Brânză*⁵⁹. În unele puncte, regăsim, în toate aceste scrieri, idei similare, ca de exemplu aceea că postul presupune nu doar abținerea de la unele bucate, ci și de la fapte rele sau că perioada postului trebuie folosită și pentru a ne curăți de păcate prin spovedanie, lucruri pe care insistă atât Sfântul Antim, cât și Daniil și ulterior Climent.

Dacă lucrarea Sfântului Antim Ivireanul trimitea la Sfânta Scriptură și la Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Grigorie, textul lui Climent amintea despre persoane din Vechiul Testament care prin post s-au apropiat de Dumnezeu sau i-au biruit pe vrăjmași: de pildă Proorocul Moise a luat legea scrisă de Dumnezeu, Daniil „prin post au încuiat gurile leilor”⁶⁰, iar ninivitenii, pocăindu-se, au scăpat de mânia lui Dumnezeu. Față de textul mitropolitului Daniil al Ungrovlahiei, scrierea lui Climent are în plus exemplul celor trei „coconi: Ananiia, Azariia, Misail”⁶¹ care, „cu postul au călcat văpaia focului”⁶² și al Estherei, care, postind trei zile, a scăpat poporul de la moarte.

Daniil și ulterior Climent insistă apoi pe păcatele trupești și sufletești de care trebuie să se curețe omul și pe necesitatea respectării nu doar a Postului Mare, ci și a zilelor de

miercuri și vineri de peste an și a celorlalte posturi, „precum au așezat sfintele săboare”⁶³. Vedem dar că și în acest caz se face referire la Sfânta Scriptură și la sfintele soboare, care au fixat învățătura de credință ortodoxă și sunt o garanție a păstrării credinței adevărate, ferind credincioșii de învățături greșite, motiv pentru care sunt invocate în pastoralele din veacul al XVIII-lea.

Prin urmare, analizând pastorală episcopului Climent al Râmnicului din 1743, pe care o și redăm integral în transcriere și comparându-o cu alte texte similare din veacul al XVIII-lea, constatăm că aceasta are două părți distincte. Prima parte, cu cele 12 porunci, a avut la bază lucrarea *Capete de poruncă*, scrisă de Sfântul Antim Ivireanul, dar a fost completată și cu alte puncte care vizau nevoile vieții religioase din acea vreme. Aceste aspecte, de ordin ierarhic, moral sau de practică liturgică, fiind importante pentru buna rânduială a vieții religioase, au fost preluate și de alte circulare, acesta fiind motivul pentru care le regăsim și în pastoralele din 1731 sau 1781. Oarecum diferită de celelalte texte este circulara lui Climent din 1747, care subliniază necesitatea respectării sărbătorilor și amintește mirenilor să nu-i judece pe preoți. Ea nu mai reia aspectele din circulara din 1743 tocmai pentru că pare a fi, așa cum spune și textul de altfel, o completare a unei pastorale anterioare, care fixează ceea ce nu fusese prevăzut în scrierea anterioară, deci nu dorește o reluare a acesteia.

Dintre textele analizate, cel din 1731 pare a stăruie cel mai mult asupra practicii liturgice, dând amănunte despre săvârșirea slujbelor și ne explicăm acest lucru și prin faptul că este dată de un episcop al Râmnicului în perioada în care acesta îi avea sub păstorie sa și

⁵⁹ BAR, Ms. rom. 3460, f. 31.

⁶⁰ AȘ, CRV I/19, p. 14.

⁶¹ AȘ, CRV I/19, p. 14.

⁶² AȘ, CRV I/19, p. 14.

⁶³ AȘ, CRV I/19, p. 19.

pe ortodocșii din zona Brașovului, care nu acceptaseră unirea cu Roma și care trebuiau cumva feriți de inovații dogmatice sau liturgice. Să nu uităm că, așa cum am arătat mai sus, textul pastorei din 1731 este redat de Radu Tempea, care a scris istoria bisericii din Scheii Brașovului.

Pe de altă parte, ca mărime și complexitate a situațiilor avute în vedere, cea mai consistentă este pastora episcopului Filaret al Râmnicului, din 1781, în care acesta se ocupă de buna desfășurare nu doar a Bisericii, dar și a învățământului religios și a picturii bisericilor, căci, viața religioasă viza omul în complexitatea activităților sale. Aici întâlnim aspecte pe care le urmărea și Sfântul Antim Ivireanul, Inochentie și Climent, legate mai ales de respectarea ierarhiei și neacceptarea hirotoniilor făcute prin vicleșug, fără binecuvântarea arhierului locului. Interesante și specifice acestor pastorale sunt și referirile la cărțile de cult și veșmintele care trebuie să fie în biserică și textul chiar le enumeră pe acestea din urmă: epitrahil, stihar, felon, rucavițe, poias. Nu lipseau nici recomandările ca toți credincioșii să se spovedească și împărtășească și să meargă la slujbe.

Așadar, considerăm că lucrarea Sfântului Antim Ivireanul a servit ca model pastorelor episcopilor de Râmnic din veacul al XVIII-lea, chiar dacă textul mitropolitului muntean nu a fost preluat total, ci s-au selectat câteva puncte din el. S-au adăugat apoi îndrumări care corespundeau necesităților vieții religioase a românilor din acea vreme și care vizau aspecte de ordin ierarhic, moral, duhovnicesc sau referitoare la practica liturgică.

În toate aceste lucrări se face referire în permanență la Sfânta Scriptură, cu Vechiul și Noul Testament, la Scrierile Sfinților Părinți, dintre care sunt citați mai ales Sfinții Trei

Ierarhi și la Sfintele Soboare, acestea fiind izvoarele pe baza cărora s-au redactat pastorele. De aceea, nu trebuie să ne surprindă dacă seamănă între ele în anumite puncte, deoarece, pe de o parte, ele sunt redactate pe baza acelorași izvoare ale învățaturii de credință, iar pe de altă parte, sunt menite să răspundă acelorași cerințe ale vieții religioase. Scopul lor final ținea spre curățarea credincioșilor de păcate, la care se putea ajunge prin participarea la slujbe, spovedanie și împărtășanie, aspecte pe care se insistă. Se reglementau și anumite practici liturgice tocmai pentru a se asigura păstrarea dreptei credințe și ferirea credincioșilor de învățături străine și se aveau în vedere și unele aspecte de ordin ierarhic, moral, duhovnicesc, toate acestea vizând o bună rânduială în viața bisericească a credincioșilor.

Importanța acestor scrieri nu este doar de ordin religios sau istoric, dar și filologic. Ele au fost scrise în limba română și tipărite cu caractere chirilice și, citindu-le, întâlnim o serie de arhaisme, precum Pricestanie⁶⁴, pentru Sfânta Împărtășanie; umivalniță⁶⁵ pentru cristelniță, varianta ispovedui⁶⁶ pentru a se spovedi. Găsim totodată și cuvintele: molitvă⁶⁷ pentru rugăciune, verbul a prigori⁶⁸ pentru a expune excesiv ceva la căldură, jiganie⁶⁹ pentru insectă parazită sau mohorâciune⁷⁰ pentru o nuanță de roșu închis spre negru. Considerăm, prin urmare, că modelul pe baza căruia s-au redactat circularele episcopilor de

⁶⁴ *Dicționarul Limbii Române* (în continuare DLR), București, Ed. Academiei Române, 2012, t. XII, p. 1392: Pricestanie – Împărtășanie, Cuminecătură; cuvânt de origine slavă.

⁶⁵ DLR, t. XVII, p. 142: umivalniță – vas pentru spălarea mâinilor în timpul slujbei. Origine slavă. În textul nostru cu sens de cristelniță.

⁶⁶ DLR, t. XV, p. 1423: a ispovedui – variantă regională pentru a se spovedi; de origine slavă.

⁶⁷ DLR, t. IX, p. 824: molitvă – rugăciune, de origine slavă.

⁶⁸ DLR, t. XII, p. 1412: a prigori – a expune la căldura focului; a încălzi la foc foarte tare sau la soare; cuvânt de origine bulgară.

⁶⁹ DLR, t. VII, p. 22: jiganie – insectă parazită; cuvânt de origine slavă.

⁷⁰ DLR, t. IX, p. 795: mohorâciune – culoare roșie închisă (ca a mohorului) sau aprinsă; nuanță neagră; cuvânt de origine maghiară.

Râmnic din veacul al XVIII-lea a fost lucrarea Capete de poruncă a Sfântului Antim Ivireanul, el însuși un fost episcop de Râmnic și întemeietor al tipografiei de aici⁷¹. Este posibil ca reglementările vieții bisericești în Oltenia să fi fost influențate, ca formă, dar nu ca și conținut, și de stăpânirea austriacă, prezentă în zonă între 1718-1739. Căci, în dorința de a-și extinde influența asupra mănăstirilor, mai ales din considerente economice, austriecii au inițiat o serie de formulare privind averea mănăstirilor oltene, la care egumenii erau datori să răspundă. Totuși, să nu uităm că texte cu sfaturi către preoți au existat nu doar în spațiul românesc ortodox, ci și la ruși sau sârbi.

Cele mai vechi formulare austriece cunoscute datează din 1735-1736, fiind așadar ulterioare lucrării Sfântului Antim din 1714 sau pastoralii din 1731 a episcopului Inochentie. Actele austriece, concepute pe mai multe puncte, vizau gestiunea asupra mănăstirii de care trebuia să dea seamă starețul, dar priveau și aspecte de ordine interioară, precum vedem în cazul Mănăstirii Dintr-un Lemn. În textul din 1736⁷² referitor la această mănăstire, se recomanda stareței să nu permită circulația maicilor în afara mănăstirii fără

blagoslovenie și erau amintite și alte aspecte practice, legate de ascultările din mănăstire, dar accentul cădea pe gestionarea moșiilor mănăstirești.

Deși cele două tipuri de texte sunt diferite, unele fiind pastorale ale ierarhilor adresate preoților, diaconilor și mirenilor, iar cele austriece fiind mai degrabă formulare cu probleme la care trebuiau să ia seama stareții mănăstirilor, pentru buna chivernisire a averii mănăstirilor mai ales, totuși ambele au în comun o tendință de punere în ordine a vieții bisericești a românilor din acea vreme. Scopul lor era însă diferit: dacă actele austriece doreau o evidență clară asupra veniturilor mănăstirilor și a stabilirii numărului de preoți, din rațiuni fiscale, pastoralele aveau în vedere viața duhovnicească a credincioșilor, îndreptarea lor și ridicarea nivelului cultural al preoților, fără urmărirea unor avantaje materiale. Totuși, este posibil ca un oarecare imbold de punere în rândul a vieții bisericești să fi venit și din partea acestor acte austriece, căci vedem la episcopii de Râmnic o grijă deosebită pentru emiterea de pastorale. Pe de altă parte, o politică reformatoare, ce-i viza și pe clerici, întâlnim și la Constantin Mavrocordat⁷³, domnul muntean în timpul căruia Oltenia va reveni Țării Românești, în 1739. Fără îndoială este însă că acesta s-a inspirat din practica stăpânirii austriece în Oltenia.

71 Pentru istoria tipografiei de la Râmnic, vezi D. Lupu, *Tiparul și cartea*, pp. 132-149. Despre importanța tipografiei de Râmnic, vezi și N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. I, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1969, p. 422: „Aici, prin tradiția lui Antim, prin influența de civilizație exercitată de dominația germană în timpul cât Oltenia aparținea împărăției creștine, se formează un curent cultural, o școală religioasă. Toți prelații ce se perindară pe scaunul râmnician sprijiniră această mișcare sau participară la dânsa și, până la sfârșitul secolului, în Râmnic se făcură, în cea mai frumoasă slovă munteană, cele mai bune tipărituri religioase. Școala produse tipografi, scriitori de condici, dascăli de slovenie și românie, traducători și chiar scriitori: doi dintre cei mai însemnați cronicari munteni. Ea a reprezentat pentru Țara Românească ceea ce reprezintă pentru Moldova școala monastică din Neamț și ambele formează gloria culturii religioase românești din al XVIII-lea secol”.

72 Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sibiu (în continuare SJAN Sibiu), L 1-5 / 206, f. 71-72, apud Ș. Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă (1718-1739)* (în continuare *Oltenia*), București, Ed. Enciclopedică, 1998, pp. 294-295.

73 Referindu-se la formularele austriece prin care aceștia doreau o gestionare a veniturilor mănăstirilor și la influența lor asupra politicii bisericești a lui Constantin Mavrocordat, Ș. Papacostea, în *Oltenia*, p. 295, considera că: „Formula de control instituită de austrieci și formularul prin intermediul căruia se realiza au fost preluate și aplicate de Constantin Mavrocordat pe ansamblul Țării Românești”. Și, spre exemplificare, autorul face trimitere la Manuscrisul 377 de la Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), adică la Condica de venituri și cheltuieli ale mănăstirilor. La cinci ponturi pentru Mănăstirea Dintr-un Lemn, date la 17 ianuarie 1746, așadar după revenirea Olteniei la Țara Românească, face referire și N. I. Șerbănescu, *Un așezământ monahal din vremea lui Constantin Mavrocordat*, în „Revista Istorică Română”, XVI, 1946, pp. 294-297.

Această activitate pastorală a episcopilor de Râmnic din veacul al XVIII-lea o explicăm însă și prin faptul că, în vremea stăpânirii austriece a Olteniei, ierarhii din acest teritoriu aveau grijă și de românii ortodocși din zona Brașovului, care se confruntau cu pericolul unirii cu Roma. Prin urmare, episcopii de Râmnic au simțit nevoia punerii în rândul a vieții bisericești și pentru a-i feri pe credincioșii din eparhia lor de învățături străine, scop pe care l-au atins, în interior, prin pastorale și prin tipărirea cărților de cult, iar în exterior, prin trimiterea cărților de cult în Transilvania.

Tipăriturile de la Râmnic au avut cea mai largă circulație în Transilvania și Banat, în raport cu cele din București sau din zona Moldovei și au pătruns, nu doar pe graniță, cum ne-am fi așteptat, ci și în zone mai îndepărtate, cărți de Râmnic găsindu-se la Sibiu, Făgăraș, Cluj, Orăștie, Abrud, Banat sau Maramureș⁷⁴, în ciuda interdicției pronunțate de autorități. Căci, ne amintim că în noiembrie 1725⁷⁵ episcopul Damaschin ceruse încuviințarea de a introduce cărți tipărite la Râmnic în Transilvania și Banat, dar cererea i-a fost respinsă⁷⁶, iar în 1746-1748 și 1770 Maria Tereza lua măsuri pentru a nu se aduce cărți din Țara Românească și Moldova⁷⁷. Și înainte de acești ani au fost probleme, cărțile ortodoxe găsite fiind confiscate, așa cum știm din prevederea sinodului unit din februarie 1725, care interzicea intrarea în țară a cărții *Învățătură bisericească de 7 Taine*, tipărită la Râmnic în 1724, dispunând confiscarea ei de la cei care o dețineau⁷⁸. S-au confiscat și cărțile negustorului sibian Dimitrie Moldovan, în valoare de peste 6000 de florini, tipăriturile fiind în majoritatea lor de la Râmnic, căci negustorul din Sibiu era cumnatul negustorului râmnician Cârstea Iovipali⁷⁹.

Autoritățile austriece urmăreau o îngrădire a privilegiilor clerului și un control asupra mănăstirilor⁸⁰, mai ales din considerente fiscale. Din punct de vedere ierarhic, episcopul de Râmnic a fost scos de sub subordonarea mitropolitului Ungrovlahiei și pus sub dependența celui sârb care,

⁷⁴ Vezi de pildă I. D. Lăudat, *Contribuția tipografiei*, p. 369 sau Ș. Meteș, *Relațiile Bisericii românești ortodoxe din Ardeal cu Principatele Române în veacul al XVIII-lea* (în continuare *Relațiile*), Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1928, p. 34. C. Marinoiu, *Istoria cărții vâlcene sec. XVII-XVIII*, Craiova, Scrisul Românesc, 1981, pp. 115-118, dă în amănunt aria de răspândire a cărților vâlcene în Transilvania și Banat și amintește chiar de intenția cărturarilor de la Râmnic de a înființa o tipografie ortodoxă la Timișoara.

⁷⁵ N. Dobrescu, *Istoria Bisericii Române din Oltenia (1716-1739)*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, 1906, pp. 163-164. În noiembrie 1725, episcopul Damaschin cere Hofkriegrath-ului voie de a desface în Ardeal, Banat și în districtul Aradului cărțile românești pe care le tipărise.

⁷⁶ N. Dobrescu, *Istoria Bisericii Române din Oltenia*, p. 167. Tige comunică Hofkriegrath-ului că a oprit pe episcopul Râmnicului de a răspândi în afara Olteniei cărțile tipărite.

⁷⁷ D. Coravu, *Aspecte ale activității de tipărire și răspândire a cărților bisericești românești în Transilvania, Muntenia și Moldova în secolul al XVIII-lea* (în continuare *Aspecte*), în „BOR”, 1967, nr. 11-12, p. 1222; Ș. Meteș, *Relațiile*, pp. 33-34; V. Molin, *Tipărirea de la Râmnic, mijloc de luptă ortodoxă împotriva catolicismului din Transilvania (1705-1800)* (în continuare *Tipărirea de la Râmnic*), în „Mitropolia Olteniei”, XII, 1960, nr. 7-8, pp. 464-465.

⁷⁸ I. M. Moldovanu, *Acte sinodale ale baserei române de Alba Iulia și Făgărașiu*, t. II, Blaj, 1872, p. 110.

⁷⁹ N. Bănică-Ologu, *Veacul de aur al Râmnicului*, București, Ed. Oscar Print, 2000, p. 209.

⁸⁰ Ș. Papacostea, *Oltenia*, p. 289.

la rândul său, dorea dobândirea influenței în zonă, aspecte vizibile mai ales în tergiversarea hirotoniei lui Climent ca episcop, de către mitropolitul Vichentie Ioanovici⁸¹, până în mai 1737. Deși autoritățile doreau restrângerea drepturilor bisericești⁸², clericii din Oltenia luptă pentru păstrarea lor, concludent fiind în acest sens memoriul din 20 iunie 1731 al egumenilor mănăstirilor din Oltenia către comitele Wallis pentru păstrarea independenței mănăstirilor față de autoritatea politică⁸³. Clericii din Oltenia s-au luptat și pentru scutirea preoților și diaconilor de dări, după cum arată intervenția episcopului Inochentie din 4 septembrie 1730⁸⁴, care, deși a fost acceptată la 10 octombrie același an, nu a fost menținută, căci, în 1735, preoții plăteau dări, ca și locuitorii⁸⁵.

Acesta a fost contextul istoric al emiterii pastoralei din 1731 de către Inochentie și apoi al păstoririi lui Climent în primii ani, el fiind hirotonit, așa cum am văzut în 1737, adică în timpul când Oltenia se mai afla încă sub stăpânirea austriacă. După 1739, când Oltenia revine la Țara Românească, episcopul de Râmnic va depinde din nou de mitropolitul din București, iar nu de cel sârb. În acest nou context, Climent va fi martorul politicii reformatoare a domnului muntean Constantin Mavrocordat, care viza și clerul, domnul stabilind scutirea preoților și a mănăstirilor de dări, dar insistând asupra necesității instruirii clerului⁸⁶. Climent ia parte la acțiunea refor-

matoare a lui Constantin Mavrocordat, semnând, alături de mitropolitul Neofit Cretanul, actul din 1746 de desființare a rumâniei⁸⁷.

În concluzie, pastorală din 1743 a episcopului de Râmnic, Climent, în prima parte a sa urmărește, prin emiterea unor dispoziții de ordin moral, duhovnicesc sau ierarhic, o punere în rânduală a vieții bisericești din eparhia sa. Poruncile sunt date către preoți, amintindu-li-se îndatoririle lor legate de modul săvârșirii slujbelor, de necesitatea ascultării de ierarhul locului și de nevoia de a avea un comportament și virtuți potrivite cu cinstea preoției, să fie „cu bun nărav, asemenea sfinților, blânzi, înțelepți, postitori”⁸⁸. Partea a doua, adresată credincioșilor, stăruie pe importanța respectării posturilor, care nu presupun doar abținerea de la unele alimente, ci renunțarea la păcate.

Alături de celelalte texte pe care le-am amintit, anume cele din 1731, 1747 și 1781, pastorală din 1743, având ca model lucrarea Sfântului Antim Ivireanul din 1714 și, pentru partea a doua, pe cea a mitropolitului Daniil al Ungrovlahiei, se înscrie în efortul episcopilor de Râmnic depus în veacul al XVIII-lea pentru ridicarea nivelului cultural al preoților și așezarea în bună rânduală a vieții bisericești a credincioșilor din acea zonă. Aceste acte scrise pot fi văzute și ca o completare a vizițelor canonice făcute de ierarhi în eparhiile lor, dintre care, pentru jumătatea secolului al XVIII-lea, celebre au rămas cele efectuate de mitropolitul Ungrovlahiei Neofit Cretanul, între 1746-1747. Ajuns și la Râmnic, chiar în timpul păstoririi episcopului Climent, Neofit Cretanul nota în Jurnalul său: „După ce am sosit în Episcopia Râmnicului, în dimineața

81 N. Dobrescu, *Istoria Bisericii Române din Oltenia (1716-1739)*, pp. 115-130.

82 Zezi și N. Șerbănescu, *Episcopii Râmnicului*, în „Mitropolia Olteniei”, XVI, 1964, nr. 3-4, p. 194.

83 E. De Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor* (în continuare *Documente*), VI, București, 1878, p. 419.

84 D. Furtună, *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea* (în continuare *Preoțimea românească*), Vălenii de Munte, Tipografia Neamul Românesc, 1915, p. 101.

85 D. Furtună, *Preoțimea românească*, p. 103.

86 F. Constantin, *Reformele lui Constantin Mavrocordat și Alexandru Ipsilanti*, în *Istoria românilor*, vol. VI, ed. P. Cernovodeanu, București,

Ed. Enciclopedică, 2001, pp. 503-505.

87 M. Păcurariu, *Episcopul Climent al Râmnicului*, în „Mitropolia Olteniei”, XVII, 1965, nr. 1-2, p. 46.

88 AȘ, CRV I/19, p. 3.

de duminică, 20 iulie, am slujit în biserica cimitirului Sfintei Episcopii, pe care a zidit-o episcopul Climent și care are hramul Adormirii Maicii Domnului. Luni, 21 iulie, am slujit iarăși în aceeași biserică și am rămas acolo și luni seara. Biserica cea veche a episcopiei a fost refăcută de către amintitul episcop Climent”⁸⁹.

Așadar, atât vizitele canonice cât și pastoralele, ce se completează reciproc, erau făcute cu scopul punerii în rânduială a vieții bisericești și al întăririi legăturii între credincioși și ierarhii lor. Spre deosebire de enciclicele date de patriarhi, care cuprindeau mai ales aspecte dogmatice⁹⁰, pastoralele, date în veacul al XVIII-lea mai rar decât în zilele noastre, urmăreau anumite aspecte practice, morale sau de viață și rânduială bisericească⁹¹. Punctele vizate în pastorale erau de natură diferită, dar se subsumează aceluiași scop de îndreptare a credincioșilor, preoți și mireni, deopotrivă, de ferire a lor de învățături greșite și, în final, de sfințire a lor, prin participarea la Sfintele Taine. Apelul se face de fiecare dată la Sfânta Scriptură, la Scrierile Sfinților Părinți și la învățăturile Sfintelor Soboare, acestea fiind normele după care au fost date învățăturile acestor circulare. Paralel cu pastoralele, dintre care ne-am oprit asupra celor de Râmnic din veacul al XVIII-lea, deși nu sunt singurele din spațiul românesc, au circulat la noi și în lumea ortodoxă⁹² în general, și alte cărți de învățătură pentru preoți⁹³, cu accent pe partea dogmatică mai ales, pe Sfintele Taine⁹⁴, dar acestea nu intră în subiectul studiului nostru. Acesta evidențiază modul în care caracterul complex al situației politice și religioase în care s-a aflat Episcopia de Râmnic în perioada stăpânirii austriece și în cea imediat următoare a impulsionat activitatea socială și pastorală a acesteia.

⁸⁹ Neofit Cretanul, *Jurnal de călătorie*, ed. Arhim. Nectarie Șofelea, București, Ed. Basilica, 2013, p. 65.

⁹⁰ Vezi de exemplu *Enciclica patriarhilor ortodocși de la 1848*, tradusă de T. M. Popescu, în „BOR”, LIII, 1935, nr. 11-12, pp. 545-684.

⁹¹ Mulțumim Doamnei Zamfira Mihail pentru amabilitatea de a ne sublinia legătura între pastorale și vizitele canonice, precum și pentru evidențierea deosebirii dintre enciclice și pastorale.

⁹² P. Mihail, Z. Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia, I, 1812-1830*, București, Ed. Academiei Române, 1993, pp. 4-9: pastorale date de mitropolitul Gavril între 1816-18120; pentru depunerea jurământului către scaunul împărătesc; pastorală contra beției, pastorală prin care îndeamnă pe credincioși să păstreze duminica ca zi de sărbătoare.

⁹³ Vezi V. Chiru, *Cărțile de învățătură pentru preoți din sec. XVII și XVIII*, (în continuare *Cărțile de învățătură*) în „Studii Teologice”, XIII, seria II, 1961, nr. 9-10, pp. 586-599.

⁹⁴ De exemplu: *Șapte Taine a Bisericii*, Iași, 1644; *Mystirio, Târgoviște*, 1651; *Învățături creștinești foarte de folos*, Snagov, 1700; *Învățături pentru Șapte Taine*, Rîmnic, 1724, etc.

Capete de poruncă la toată ceata Besericească, pentru ca să păzească fieștecarele din preoți și din diaconi deplin și cu cinste datoriiă hotarului său. Acum întâi tipărite, în zilele preaînălțatului domn a toată Țara Rumânească, Io Mihai Racoviță Voievod, în sfânta episcopie a Râmniculu, la leat 7251 <1743>, de popa Mihai Athanasievici Tipograful.

Climent, cu mila lui Dumnezeu, episcopul Râmnicului Noul Severin

M<o>litvelor voastre, tuturor cucérniciilor preoți din eparhiia Smereniei Noastre, de la Preaputernicul Dumnezeu vă rugăm milă, pace, sănătate, viață curată și spăsenie sufletească. Iar de la Smerenia Noastră, m<o>litvă, blagoslovenie și <i>ertăciune.

A una

După darul cel dat noao arhiereilor de la preasfântul și de viață făcătorul Duh și prin punerea mâinilor noastre dat voao preoților, făcându-vă slujitori sfintelor și înfricoșătoarelor Taine și slugi lui Dumnezeu, împreună cu puterile cerești, pentru care slujbă doresc a vedea și însuși acéle puteri. Iar lucrul vostru să fie după cuvântul prorocului D<a>vid: să lăcuiți în casa Domnului în toate zilele vieții voastre. Și să cercetați besérica cea sfântă a Lui, făcându-vă rânduitele slujbe cu toată socotința și silința și făcând Sfânta Liturghie cu frică și cu inimă umilită, pentru ca să se arate miostiv Dumnezeu politiei și tot norodului.

A doao

Pentru că sântei datori să vă arătați cu bun nărav, asemenea<a> sfinților, blânzi, înțelepți, postitori; trăiți înfrânați; să nu fiți ușarnici, nici grăitori de cuvânte de rușine, nici nebuni, nici mândri, nici trufași, nici mincinoși, neiubitori de ospéțe, nici lacomi, căzând pe mése; la mése să nu mergi nechemat, cărți ereticești să nu cetiți oamenilor; fiii voștri să-i învățați a umbla în căi bune, fără de ponosluire.

A treia

În oltariu când veți intra, să aveți știință curată, iar mirării să nu între în oltariu; că oltariu iaște al preoților și al diaconilor. De vasele bisericii să nu să atingă slugile voastre și în oltariu să nu băgați cărnuri și băuturi bețive; beserica să fie măturată, fără de prah, fără păianjini; cărți vechi și icoane sparte să nu puneți pre sfântul Prestol, ci numai Sf. Evanghelie și Sf. Precistanie. Și în ce zi veți sluji Sf. Liturghie, să vă păziți a nu avea vrajă cu niminea, ca să nu fugă de la voi Duhul Sfânt.

A patra

Și nu pentru frica vreunui om sau pentru plăcerea vreunui boiar să scurtați ceva din slujbe și litanii, că zice prorocul: Dumnezeu va sfărâma oasele celor ce fac spre plăcerea oamenilor și nu se va socoti voao slujba a lui Dumnezeu, ci despărțire de Dumnezeu. Să nu te rușinezi de niciun om să-l preceștuești fiind în păcat, nici pentru vreun dar, nici pentru frica, nici pentru dragostea. Și să păziți cu deadinsul Sf. Taine, ca nu pentru negrija voastră șoarece sau altă jiganie să strice dumnezeiaștile Taini. Așisderea să păziți, preoților, ca să nu le prigoriți sau să le afumați, că veți cădea în păcat de moarte.

A cincea

La cei săraci și la văduve sărace ce bolesc și mor sau nasc, la aceștea cum vei auzi, nechemați să mergeți. Sf. Cuminicătură să o dați la omul viu; iar nu decă va muri. Și nu fiți îngânfați ca pruncii cei mici care nu înțeleg învățătura.

A șasea

Cap întru toate să aveți pe Arhiereul locului ca și Apostolii pe Hristos. Și să nu vă faceți duhovnici fără de cartea arhiereului vostru, că vă veți face călcători de porunca Sfântului Săbor de la Carthagin, și veți cădea în păcat de moarte, făcând pagubă nu numai ție, ci și celor ce vor vrea să ia dezlegare de păcate de la voi; sunt nedezlegate,

A șaptea

Poruncim cucerniciei voastre, preoților și diaconilor, să nu vă amestecați în lucruri lumești adecă în mărturii mincinoase și în voi veghiate, în jurământuri, în chemări și într-alte asemenea ca acestea, care aduc scandală la norod și bănuială și să vă feriți de neguțătorii, că apoi veți cădea în grea pedeapsă.

A opta

Văzând cineva că preoții nu sânt învăluiți a da bir în rând cu țara, ci numai de doao ori într-un an și, vrând să să preoțească, ei să duc pe la Vidin și pe la alți arhierei de să preoțesc, în știință să fie că unul ca acela se va pune la bir în rândul țaranilor și să va pedepsi ca un fur de sfinte.

A nooa

Vericine din preoți și din diaconi să va înțelege că nu-și poartă cinstea preoției cum să cade: ci va umbla pă la cârciume și va umbla beat, acela bine să știe: că după întâia și a doao învățatură, să va lipsi de tot darul preoției și să va pune în rândul țaranilor la bir. Și să nu socotească că, cu vreme, iar își va lua cinstea: au cu nisceri mite, au prin rugăciunea cuiva; ci va rămânea până în sfârșit întru acea pedeapsă, hulă și ocară.

A unsprăzecea

Nici un preot să nu îndrăznească să vânză vin la casa lui; nici să puie pe preoteasa lui să vânză vin sau pre slujnica lui; iar oricare va călca porunca aceasta și va face acest lucru necuvios și fără lege, să va lipsi de tot darul preoției și să va da în rânduiala țaranilor.

A unsprăzecea

Nici un preot să nu îndrăznească să lase noria lui și să meargă la alta, fără de pricină cuvioasă și fără de carte de mărturiseală de la arhiereul său; că apoi va fi neprimut veriunde va merge.

A douăsprezecea

Fieștecare preot să socotească cu deadinsul și să păzească învățătura noastră ce am scris întru acestea 12 porunci și să plinească cu fapta cele ce scriu, că apoi, de nu vor face, să vor pedepsi.

Climent, cu mila lui Dumnezeu, episcopul Râmnicului.

Tuturor celor ce vă aflați în eparhia smereniei noastre, cuvioșilor egumeni, cucernicilor preoți, cinstiților boiari, dumneavoastră neguțătorilor și ceilalți blagosloviți creștini, întru Duhul Sfânt iubiți fii ai smereniei noastre, darul să fie cu voi cu toți, de la D<o>mnul D<u>mnezeu Atotputernicul. Iar de la smerenia noastră m<o>ltă, bl<a>goslovenie și c<i>ertăciune.

De vreme ce, cu ajutorul lui Dumnezeu, ne-am învrednicit de a<m> ajuns la întrarea Sfântului și Marelui Post, și a sufletelor mântuire; carea iaste ca o zăciuală zilelor anului și aducerea- aminte postului celui de 40 de zile ce au postit Mântuitoriul I<isu>s H<ristos>. Drept aceia, are datorie fieștecare din creștini, bătrânii și cei tineri și cei mari și cei mici, să cinstim și să ne curățim pre noi de toată spurcăciunea trupului și a sufletului; că zice Dumnezeu prin prorocul Agheu: norodul Mieui, opriți-vă de răutăți și postiți mie post fără prihană. Iar de nu vă veți opri, eu voi opri ceriul de ploa<i>e și de roao și pământul a da rodul lui și voi aduce sabie preste pământul vostru și preste pomi și preste grâu și preste vie și preste untuldelemn și preste câte scoate pământul și preste oameni și preste toate ostenélele mâinilor oamenilor. Deci să ne nevoim să ne curățim prin post, prin ispovedanie și prin pocăință, ca să nu ne lipsim de binele ceresc și pământesc. Și ca niște prunci născuți de curând, precum zice marele Apostol Petru, vedem cu ade-vărat, fraților și fiilor întru Duhul Sfânt, cum că sfântul post iaste preaputernic, încredințându-ne întâiu din cuvintele Mântuitoriului nostru I<isu>s H<ristos>, Care grăiește: acest neam, adecă al dracilor, cu nimic nu iase, numai cu postul și cu rugăciunea.

Al doilea, vedem puterea postului de la Prorocul Moisi, carele postindu-se au luat legea cea scrisă de D<u>mnezeu. Al treilea, Daniil pro-

rocul, carele prin post au încuiat gurile leilor și cei trei coconi: Anania, Azaria, Misail, cu postul au călcat vâpaia focului. A patrulea ninivitenii, auzind strigarea prorocului Iona, îndată au căzut la post, de la om până la dobitoc și așa au scăpat de urgia lui D<u>mnezeu. A cincea câte și din fămei s-au folosit cu postul, și pre diavolul au biruit și în legea vechi și în legea noao. Și lăsând altele, vom aduce la mijloc pre Isthiră împărăteasa, că înțelegând ia, cum că Aman vrăjmașul au părât pre jidovi la împăratul, soțul ei, și împăratul, mâniindu-se, au poruncit să piară toți jidovii de pre fața a tot pământul. Și au pus altă poruncă și mai groaznică, că oricine s-ar ruga pentru dânșii, aci în loc să-i ta<i>e capul, oricine va fi; deci ia, suspinînd dintru adâncul sufletului au zis: amar mie, D<o>amne! Ce-mi c<i>este bună împărăția decă va fi să piară tot norodul mieui? Mai bine voi muri și eu, împreună cu norodul mieui! Și, preste poruncă, voi merge la împăratul!

Și căzând întâi la post, au poruncit și la toți jidovii din s<p>usa cetate să postească 3 zile, că ia va să moară pentru ei. Și ia, îmbrăcându-se în haine de văduvie, era postindu-să și cu lacrimi rugându-se și zicând: știi D<o>amne, D<u>mnezeul mieui, că de când m-am născut am păzit fetiia mea și nu m-am amăgit după sfatul șarpelui și n-am necinstit pe tată-mieu și pe mamă-mea, ci am așteptat vremea vârstei cu bărbat și n-am poftit împreunarea celor de altă lege și patul a tot omul strein. Și nu iubesc ospétele și bețiile. Deci, nu lăsa pre vrăjmașul Aman să să bucure de noi și de pierzarea noastră!

Și după 3 zile încetă, rugându-se și să îmbrăcă cu toate podoabele împărătești și au mers la împăratul, răzmându-se de doao roabe, că slăbise de post și inima ei era încremenită de frică. Și când au dat cu ochii de împăratul au leșinat și rădicându-o însuși împăratul au zis: Nu te teme, Isthiră, că nu vei muri. Și spuind ia ce iaste venirea ei cea preste poruncă, îndată porunci împă-

ratul în toată lumea să nu piară nici un jidov, ci să fie mai cinstiți decât toate limbile! Și oricine din limbi, de va face vină de moarte și va apuca a se atinge de jidovi, să nu moară! Atunci s-au plinit prorocia prorocului Zahariei ce (zice): și va fi în zilele acelea, să vor apuca câte zece oameni din toate cetățile de poalele unui bărbat jidov, zicând: *mérge-vom cu tine, că am auzit că D<u>mnezeu cu voi iaste! Vedeți, dar, creștinilor, că postul și ruga unii fămei: cât bine făcu la tot neamul ei. Și au biruit pre vrăjmașul lor!*

Așa și acum, postul biruiaște pre diavolul, vrăjmașul neamului creștinesc. A 6-a : câți au viețuit după H<risto>s și s-au nevoit prin post, s-au făcut sfinți și făcătoriu de minuni, și-i laudă *besérica* până astăzi. Acestea sunt laudele postului! Postul acela zic, care să face fără de fățarie. Deci și noi, carii ne-am sfințit și ne-am luminat cu Sfântul Botez, datori sântem cu mare pază să-l postim. După învățătura și așezământul sfintelor săboară: ci de vreme ce omul să vede că și cu trupul și cu sufletul alunecă și cade în păcate și ne facem potrivnici lui D<u>mnezeu. Să cade, dar, împotriva acestor doao patimi să postim și să întoarcem toate patimile și pohtele trupesti și sufletești.

Și patimile trupesti sânt care prin trupul omului să săvarșesc, care patimi, prea fericitul Pavel una câte una le spune și ne îndeamnă ca să fugim de dânsle (zicând): Așa să nu vă înșelați, frații miei: nici curvarii, nici preacurvarii, nici ucigașii, nici furii, nici sudomlénii, nici bețivii, nici malachiianii, împărăția lui D<u>mnezeu nu vor moșteni! Acestea și altele ca acestea sânt patimile trupului, care vedem că ne vin din mâncarea și băutura multă. Iar eu vă zic fiilor și creștinilor: de va fi și căzut cineva în vreun de acest fel de patimi, să le părăsească și să se ispoveduiască și să se pocăiască din tot sufletul. Martor și chiezaș eu înaintea lui D<u>mnezeu că i să va <i>erta lui: căci că nu iaste nici unul carele, postind și rugându-se, ca să nu ia <i>ertare!

Iar patimile sufletului sânt acéstea: nedragostea, răutatea, nedreptatea, necredința, neplecare, neumilința, zavistiia, pizma, grăirea de rău, nemilostivirea și gândurile cele deșarte. Deci, să cade să ne arătăm biruitori patimilor trupesti și sufletești și să postim post primit și plăcut lui D<u>mnezeu. Căci lipsirea acestora care am zis iaste postul cel adevărat! Să fugă fieștecă de preacurvie, de curvie, de beție, de ucidere, de grăire de rău asupra fratelui și vecinului său, să fugă de zavistie. Căci că acéstea toate de la dracul sânt; ci să nu voim a avea nici o împreunare cu diavolul, păcătuind în voia lui.

Ci să ne împărtășim cu H<risto>s prin post, prin ispovedanie, prin pocăință. Că nici înțger, nici om ne-au răscumpărat pre noi din robia diavolului, fără decât D<o>mnul nostru I<isus> H<risto>s, și-au vărsat sângele Său pentru noi; deci să nu ne arătăm nemulțumitori, către El, lăsând sfintele poruncile Lui și urmând faptelor întunérecului, să nu-L scârbim pre El prin viața noastră cea necuvioasă; ci să postim postul acesta de 40 de zile, care post și Cel fără de păcat D<o>mnul nostru I<isu>s H<risto>s l-au postit lăsându-ne noao pildă, ca să ne pocăim de toate păcatele și răotățile noastre. Că mare bucurie să face înțgerilor pentru un păcătos ce să pocăiește! Milostivul D<u>mnezeu iaste îndelung răbdătoriu și stă cu braț deschis, așteptând pocăința noastră și pre niminea nu gonește. Pre toți prîimește, pre toți îi chiiamă, prin prorocul (zicând): Întorceți-vă la mine și mă voiu întoarce la voi și de vor fi păcatele voastre ca mohorăciunea, ca zăpada le voiu albi. Și iarăși sfințiți mie post! Să cade, dar, tot creștinul să cinstească acest sfânt post și célelalte posturi și miercurile și vinerile câte sânt peste an, afară din săptămânile de harți, precum au așăzat sfintele săboară.

Drept acéia, și smereniia noastră vă rugăm și vă aducem aminte de câte v-am învățat mai sus. Și vă poftim, ca pre niște creștini și întru Duhul

Sfânt iubiți fii, ca să vă vă păziți întru acése-
te sfinte zile de zmintelele trupești și sufletești
și de toată necurăția și să alergați la părinții
voștri cei sufletești, adecă la d<u>hovnici și să vă
ispoveduiți de toate faptele voastre, câte ați fă-
cutu cu lucrul, cu cuvântul și cu gândul și să nu
ascundeți niciun păcat, că apoi nici célelalte nu
să iartă.

Și să priimiți postul cu dragoste și cu bucurie,
îmbrăcându-vă în armele luminii, ca niște buni
ostași a<i> lui H<risto>s; ca să puteți sta împo-
triva meșteșugurilor diavolului, cu pucăință ade-
vărată, cu ispovedanie dreaptă, ca să fiți și dinlă-
untru curați și sfinți. Și nu puneți soroc și lungire
de vréme (zicând) că după ce va mai tréce câtăva
vréme, atunci ne vom ispovedui și ne vom pocăi.
Nu, fiilor, nu fraților! Meșteșugul acesta iaste de
la diavolul, carele totdeauna se nevoiaște ca să ne
zmintească mântuirea noastră și ne înșală cu sfa-
tul său cel viclean (zicând): așa, dați-mi mie céste
de acum și lui D<u>mnezeu céle viitoare, adecă
faceți voiia mea astăzi și mâine veți face voiia
lui D<u>mnezeu. Fugi de sfatul cel ucigătoriu
de suflete și cu toată osârdiia, acum, la începutul
postului, alergați la duhovnici și vă ispoveduiți
și fiți gata, căci nu știm când și în ce vréme vine
furul, adecă moartea și de vă veți pocăi, așa pre-
cum vă învățăm, vi se va <i>erta tot păcatul de la
D<u>mnezeu; precum îl rugăm ca să vă luminé-
ze, să vă întărească și să vă povățuiască, ca să
păziți toate poruncile Lui céle sfinte.

Și să tréceți acest sfânt post întru plăcere
d<u>mnezeiască, curățindu-vă de toate păcatele
și să vă învredniciți să prăznuiți și mântuitoare-
le Patimi și Înviarea D<o>mnului nostru I<isu>s
H<risto>s, prin Carea s-au făcut mântuirea lu-
mii. Carea noi toți să ne învrednicim a o ajunge.
În numele Tatălui și al Fiiului și al Sfântului Duh,
acum și pururea și în vécii vécilor. Amin.

După aceasta, poruncim, voao preoților de pe
la besérici, să citiți învățătura aceasta prin toa-

te beséricile; învățând oamenii cum vor posti și
cum vom tréce curgerea sfântului Post. Deci, de
veți face și veți citi apururea învățătura aceasta
în beséricile voastre, învățând pre creștini acésea
ce mai sus urmează, veți lua de la D<u>mnezeu
plata ostenélii voastre și de la noi m<o>litva și
blagoslovenie. Iar de vă veți arăta neascultă-
tori poruncii noastre și léneși asupra învățăturii
aceștii, nu numai că vă veți rămânea în judeca-
ta lui Dumnezeu, ci, pre carele îl vom afla că nu
va face duple cum scriem, unul ca acela va lua și
pedeapsă besericească.

Sfârșit și lui D<u>mnezeu laudă!

Biblioteca Facultății de Teologie Ortodoxă
Andrei Șaguna din Sibiu, CRV I/19.

Tipăritură românească, tipografia Râmnicului,
hârtie, coperti carton (15 × 10 cm), 1743.

Abstract

Aspects of the pastoral activity of the bishops of Râmnic in the XVIII-th century: the pastoral letter issued by Climent in 1743

Our study presents and analyses an important old printed religious text, issued by Climent, the bishop of Râmnic in 1743. It is about a pastoral letter, written in the Romanian language, with Cyrillic characters and edited at Râmnic.

The text is divided into two distinctive parts. The first one is addressed mainly to the clergy, priests and deacons as well, and it contains 12 rules, to respect them, regarding their religious mission, while the second part is a pastoral letter for the Christians, which underlines the importance of the Lent.

As the work has a real value for understanding the religious life of the Romanians in the XVIII-th century and also because the text has never been published into Latin characters, we present here, in this paper, the transliteration into Latin characters of the full text, which is now held by the Library of the Faculty of Orthodox Theology Andrei Șaguna in Sibiu. Our investigation is based not only on the pastoral text issued in 1743, but also on some similar letters, written in 1710, 1731 and 1781 by some other famous Orthodox bishops, as Antim Ivireanul, Inochentie and Filaret.

In conclusion, we consider that all these pastoral letters, with moral, liturgical and hierarchical clauses, have been written for improving the religious life of the Christians. The letters could not be separated from the pastoral visits of the bishops, as they successfully complete them; they keep and also strengthen the relations and contact between the bishops and the Christians; they protect the people from sins, bad customs or advise.

Keywords: pastoral letter, bishop, Climent, Râmnic.

Nae
Georgescu

SCRISOAREA III

Tipare arhaice ale conflictului (II)

Revenind la primul discurs din Herodot, să amintim că numele reginei Tomiris apare la Eminescu în „Gemenii”, poem de lungă gestație unde, urmându-l probabil pe Iornandes¹, poetul apropie pe massageți (populație de origine scitică din nordul imperiului persan, între marea Caspică și lacul Aral) – de geți. (Tomiris este logodnica getului Sarmis). Pentru simetria poemului cu textul lui Herodot cităm din aceeași traducere manuscrisă: Cyrus o cere de soție pe regină „iar Tomiris, pricepând (după) cum nu pe dânsa ce împărăția Massageților va să ia, nu vru să facă tocmeala” (I, 204). În „Gemenii” regina Tomiris acceptă căsătoria cu Brigbellu, care dorește prin ea tocmai împărăția. Chiar în „Scrisoarea III” Eminescu rămâne, până la un punct, adeptul lui Iornandes: după primul răspuns al lui Mircea către Baiazid, în cel de-al doilea „bătrânul rege așezat și blând ca Nestor” (variante) face o incursiune în istoria străveche a neamului amintind de „regi” (în textul definitiv „împărați”) care „Cum veniră se făcură toți o apă și-un pământ”. Despre Darius nu poate fi vorba. El a ieșit cu fața curată din expediția peste Istru după multe peripeții. O aluzie istorică la războaiele cu romanii ne vine greu să acceptăm, deși versul „se făcură toți o apă și-un pământ” este foarte apropiat de expresia curență în limbă „a se face tot o apă și-un pământ” care înseamnă „a se amesteca”, „a nu se mai deosebi”. Expresia „mulți durară după vremuri peste Dunăre vreun pod” se poate referi la fel de bine la podul lui Apolodor din Damasc ca și la podurile construite de Darius (peste Istru) și Xerxes (peste Helespont). Conform metodei întregului discurs al lui Mircea, poetul menține o stare de incertitudine, poate chiar cu scopul de a-l îndrepta pe sultan cu gândul către latinitate, către apusul catolic, pe care l-a învins – pentru a-i da prilejul sultanului să-și desfășoare trufia el, Mircea, de-

¹ Iornandes, pe care G. Călinescu îl pune alături de Herodot ca izvor eminescian pentru Tomiris, îi identifică pe geți cu goții în dorința de a găsi rădăcini străvechi de existență a acestora din urmă. Deși contestat de mulți istorici, Iornandes rămâne totuși un izvor pentru antichitatea geto-dacă peste care nu se poate trece. În discuțiile pe care le cunoaștem despre Tomiris la Eminescu numai D. Murărașu (în „M. Eminescu: Poezii”, ed. Minerva 1972, vol. III, pp. 312-313) face diferența clară între massageți și geți și între Herodot și Iornandes. G. Călinescu afirmă chiar, împotriva lui Herodot, că ea, Tomiris, regina massageților, i-ar fi omorât copilul lui Cyrus – când lucrurile sunt cu totul diferite.

finindu-se după aceea prin opoziție netă față de „acel apus”, pedepsind de pe o poziție personală tocmai această trufie. În context este vorba de „regi”, „împărați”. Mircea se referă la perși iar nu la romani ori – cu atât mai puțin – la macedoneni. Pe ei „nu-i mai încap lumea” – în speță pe Xerxes care se laudă astfel în sfatul fidelilor (cităm din Herodot, în aceeași traducere): „de vom putea birui pe aceștia (pe atenieni și aliații lor) vom pune hotar pământului persului cu văzduhul lui Dia; pentru că soarele nu va mai videa alt pământ să fie într-un hotar cu țara noastră, a Perșilor, ci toate țările una o voi face eu („tot o apă și-un pământ”) împreună cu voi, prin toată Europa petrecându-mă. Că eu așa am înțeles, cum nicio cetate, nicio limbă de nici un fel de oameni va mai putea sta înaintea feței noastre” (VII, 8). Istoricul got Iornandes face un scurt istoric al împăraților perși care s-au abătut asupra goților (= geților) numindu-î pe Cyrus, pe Darius și apoi pe Xerxes (expediția lui împotriva Eladei este transferată împotriva acelorași ... goți/geți). Despre Xerxes el spune următoarele: „Post cujus decessum (Darii) iterum Xerxes filius ejus paternas injurias ulcisci aestimans... super gothos profectus ad bellum; nec tentata re in conflictu praevaluit, animositate constantiae superatus. Sic namque, *ut venerat*, absque aliquo certamine, suo cum robore *recessit*” (Cap. X). Partea finală („*ut venerat ... recessit*”: cum a venit așa s-a retras, spre rușinea lui, fără să dea nici o luptă) pare a fi fost bine cunoscută lui Eminescu stând la baza formulei lui Mircea („Cum veniră...”).

Or, aceste incursiuni în istoria străveche au la bază cartea I și a IV-a a „Istoriilor” lui Herodot întărite de Iornandes. În cartea I, cap. 204 și urm., aflăm de Chiroș, „împăratul perșilor”, care a fost omorât împreună cu o bună parte din armată de către Tomiris pe teritoriul masageților. El ceruse „pământ și apă” și lui regina îi răspunsese printr-o imprecăție: „giurumă pre soare, pre Împăratul Massagheților, cu adevărat să știi, nefiind tu săturat de sânge, eu te voi sătura” (I, 211) – imprecăție reluată: după bătălie regina îl găsește pe Cyrus printre morți, umple un burduf cu sânge „și, suduind mortul, zice: Tu, fiind eu vie, și biruind cu război, mi-ai omorât ficiorul prinzându-l cu vicleșug. Iar eu pre tine, după cum m-am lăudat, te voi sătura de sânge” (I, 213). Structura acestei formule de imprecăție se regăsește în varianta B a „Scrisorii III”: „Eu nu ți-am dorit vreodată să ajungi să ne cunoști/ Nici ca Dunărea să-nece spumegând a tale oști” – îi spune Mircea lui Baiazid și, după bătălie: „Suspînând bătrânul Mircea zice: Astăzi ne cunoști./ Astăzi Dunărea îneacă spumegând a tale oști”. Formula se înscrie în locul comun pe care l-am semnalat și cu ocazia bala-dei „Tătarul” de Vasile Alecsandri: se are în vedere tiparul arhaic al întoarcerii vorbeii, al rostirii unei imprecății care se adevărește, se materializează în act. Episodul din Herodot privitor la moartea lui Cyrus devenise de

mult timp cunoscut în literatura europeană. La noi îl dezvoltă, prin anul 1673 (în aceeași epocă a traducerii lui Herodot!) în poemul „Viața lumii” Miron Costin: „Fost-au Țiros împărat vestit cu războaie,/ Cu avère preste toți. Și multă nevoie/ Au tras hindii și tătarii și Asia Toată./ Cată la ce l-au adus înșelătoarea roată:/ Prinsu-l-au o femeie, i-au pus capul în sânge./ „Satură-te de moarte, Țiros, și te stinge/ De vărsarea sângelui, o, oame înfocate,/ Că de vrăjmășia ta nici Ganges poate/ Cursul său să-l păzească...”. Istoricul român reține, pe lângă episodul propriu-zis, și ura lui Cyrus împotriva fluviului Ganges (episod anterior din viața „împăratului perșilor”: lupta lui cu Tomiris se dă lângă fluviul Araxos!) – al cărui curs, într-adevăr, l-a împușinat prin ample lucrări hidrologice așa cum se lăudase „cât să-l treacă și muerile să nu-și ude nici genunchile” (sincretismul motivelor la Miron Costin ne arată tocmai „succesul” de care se bucurase în epocă episodul luptei lui Cyrus cu apa). Cyrus este primul făcător de poduri pomenit de Herodot (poate și de aceea istoria reține legătura lui cu râurile). Ne-am fi așteptat ca Eminescu să se refere la el când pomenește de împărați care s-au făcut „tot o apă și-un pământ”, ca el să fie „acel oaspe ce-au durat trecerea-ntâia” – de vreme ce pe Tomiris o revendică geților. În realitate, poetul întârzie spațiu de patru versuri anunțarea aceluia rege, iar versul 180 din varianta B a poemului ne arată că a avut o ezitare: „Ce-au durat trecerea-ntâia... e Dariu al lui Istaspe”. Punctele de suspensie și afirmația „e Dariu al lui Istaspe” (Herodot nu ține atât de mult la patronimicul lui Darius: în această formulă, „Darius al lui Hystaspes”, apare pentru prima dată în contextul expediției lui Cyrus, I, 183, și, în întreaga operă, de încă patru ori) – ca și versul următor, redundant, concluzia: „El /n’acele vremi/

durat-au peste Dunăre un pod” – procedeu mnemotehnic – ne arată că poetul și-a dat seama de anacronism și a revenit, numindu-l pe primul invadator în persoana lui Darius. Celelalte elemente din Herodot referitoare la expediția lui Cyrus și din Iornandes referitoare la întoarcerea rușinoasă a lui Xerxes sunt păstrate din considerente stilistice, constituind punctul central al unei formule de imprecăție apotropaică (de descântec de întors) ce stă la baza „Scrisorii III”.

Satira eminesciană începe cu mult discutatul vis al lui Osman care prezintă asemănări, semnalate cu sarcasm uneori (Anghel Demetriescu; iar de la el încoace de câte ori se discută subiectul se aruncă cu prea mare ușurință invective la adresa bătrânului dascăl de latină, „îmbâcsit” de limbi moarte, care a comis o impietate la adresa lui Eminescu, etc. Se uită că Anghel Demetriescu își revizuește părerea – și se neagă, în fond, meritul lui de a fi descoperit un izvor eminescian) – cu un pasaj din „Istoria imperiului otoman” de Joseph von Hammer. Față de textul dat de Perpessicius la subsolul paginilor 291–292 din vol. II al ediției sale, în varianta B a textului eminescian descoperim cu ușurință două elemente noi: 1) „Pulbere de diamante cade fină ca o bură / Scânteind plutea prin aer și pe toate prin natură” și 2) „Vulturii porniți la ceruri pân’ la frunze nu ajung / Iară ramurile-nouri bat a freamăt îndelung”. Pentru al doilea element „Memento mori” ne oferă o soluție: „Din apus vin zeii Romei. Pe o stea de vulturi trasă / Zeus de nori adunătorul urcă bolta maiestoașă” și: „Joe vulturilor lasă frânele. Cu-a lor aripe / Lungi și negre ei întunec soarele...” („Zeus de nori adunătorul” este glosă exactă pentru homericul „Nefelgeretes Zeus”; am dat ambele exemple din „Memento mori” tocmai pentru a arăta că la Eminescu nu este

vorba de o confuzie între „zeii Romei” (Joe) și ai Greciei (Zeus) ci de o folosire întâmplătoare, simbolică, a locurilor comune). Aceiași „vulturi” în poemul „Decebal”: „Că-ai Romei vulturi i-am avut în mână”. Deci, în visul lui Osman se compară imperiul otoman (simbolizat prin copacul care „crește” din inima întemeietorului său) cu imperiul roman (simbolizat prin vulturi) menționându-se că cel otoman este mai puternic (vulturii Romei – sau ai „Romei nouă” = Bizanțul – nu-l pot ajunge). Poetul insistă asupra similitudinilor: „Visul lui se-nfiripează și se-ntinde vulturește” (este vorba – atragem din nou atenția – nu de o creștere verticală, în sensul strict al copacului, ci de o „întindere”, de o expansiune orizontală, comparația cu vulturul servind doar ca tendință de atingere a spiritului roman, ca o atracție a modelului).

În privința copacului înălțat până în nori considerăm că, chiar dacă „Istoria” lui Hammer este modelul imediat pe care l-a urmat Eminescu, motivul are rădăcini mult mai adânci în opera poetului. Din multele locuri, mai la-ndemână ne sunt următoarele: „A cărui copaci se mișcă între ceruri și pământ” (Memento mori); „Am auzit o veste, că la al lumii fine / Ar fi pădure naltă a cărei rădăcine/ Ating inima lumii și-a cărei vârfuri grele / Mișcându-se în ceruri se-amestecă în stele” (Decebal); „În sâmburul de ghindă/ E un stejar. Cum dânsul din proprii rădăcine/ Își crește trunchiul falnic, așa, poporul meu/ În tine e puterea-ți, nălțarea-ți și pieirea-ți /.../ Popoarele barbare/ Ce-au cotropit românii sunt vijelii mărețe/ Turbate, mândre, aspre ca orice vijelie/ Dară și trecătoare ca ele, Iar stejarul/ Poporului meu tare ridică și-azi în vânturi/ Întunecata frunte și proaspăta lui frunză” (Mureșan; comparația cu „sâmburul de ghindă” este hegheliană). Având în vedere tocmai acest stejar ca simbol heraldic al poporului român Mircea va spune, în varianta B a poemului: „Și de-aceea tot copacul toată frunza și tot ramul / Mi-e prieten numai mie...” cu intenția convertirii, printr-o formulă apotropaică, a elementelor ce constituie blazonul lui Baiazid (aici, „copacul”, în altă parte „luna”, mai jos „fulgerul”) în elemente benefice, propice oastei (și neamului) românesc. În același fel în care solul patriei îi face pe invadatori să simtă teama în realități specifice, ca o „năruire” a cerului peste pământ, domnitorul va alege, la alt nivel, părțile comune din cele două forțe care se înfruntă dirijând similitudinea în favoarea sa. În literatura noastră populară arborele care crește între cer și pământ este un motiv vechi, simbolizând arborele vieții. Ne referim, în special, la lucrarea lui Romulus Vulcănescu „Coloana cerului” (Ed. Academiei R.S. România, 1972) și pentru următoarele versuri populare culese de către autor pe teren: „Sus în vârful muntelui/ Crește bradul brazilor/ De mare și înfoiat/ Tot cerul l-a îmbrăcat/ Soarele în cetini/ Luna între ramuri/ Mii și mii de stele/ Între rămurele” – versuri care stau la baza imaginii din poemul

„Decebal” dovedind că, într-adevăr, expresia „am auzit o veste” se referă la o sursă anume, reală, cunoscută poetului.

În legătură cu motivul copacului se citează, de obicei, pentru similitudine, două locuri din Herodot: „Astyages avu în vis altă vedenie: se făcea că din pântecul fiicei sale crește o viță de vie și vița se întinde peste toată Asia” (I, 108) și: „Xerxes avu în vis o a treia vedenie: se făcea că era încoronat cu frunziș de măslin și că ramuri din acest măslin se întindeau peste tot pământul dar că, pe urmă, coroana pusă pe cap pierea” (VII, 19). Motivul este larg răspândit în literatura orientală; la Xerxes el explică obsesia de a cuceri tot pământul, toate țările, de a fi stăpân absolut (vezi și obsesia coroanei la Baiazid: „De nu, schimb a ta coroană într-o ramură de spin”; „Papa cu-a lui trei coroane puse una peste alta”, etc.). Eminescu cunoștea îndeaproape figura de tristă faimă istorică a lui Xerxes. În „Pentru păzirea auzului” (1876) cităm următoarele versuri pe care Perpessicius le consideră interpretate direct după Aelianus: „Variae historiae”: „Și Xerxes se-ndrăgise mai iute de-un copac/ Platanu-mpodobește el ca pe o mireasă/ Și spânzură în crenghe gherdamuri mult frumoasă/ În ramuri el atârnă cercei și cu inele/ Și rădăcina vezi-onfrumusețând brațele/ Și vârful-ncununează surguci împărătești/ Să samene cu-o mândră crăiasă din povești/ Și-astfel împodobindu-l, el rădăcina-adapă/ Cu o mult prețioasă, mirositoare apă,/ Spre a-și păzi mirea de orice ochi obraznic/ Străjeri el pune-n poartă, epitrop pune paznic”. Sursa reală este, după comentarii moderni, „Cărticica sfătuitoare pentru păzirea celor cinci simțuri” a lui Nicodim din Athos. Herodot pomenește în treacăt iubirea lui Xerxes pentru un platan. Cu titlu de curiozitate, totuși, dăm un alt pasaj din același manuscris de la Coșula. Textul se referă la...

crocodili: „Unii dintre egipteni îi țin pe crocodili sfinți. Și hrănesc și ei câte un crocodil blând și le pun pre la urechi de le spânzură cercei și altele de aur cu peatri, și brățări la picioarele dinainte, și-i hrănesc cu bucate, și-i păzesc foarte bine cu de toate” (II, 63). Exemplul ar putea fi o dovadă în plus că poetul folosea mai multe surse pentru o imagine sau o idee. Motivul transferării podoabelor către arbori sau animale este vechi și, probabil, nu are o origine fixă de vreme ce se întâlnește pe arii geografice foarte diferite și în momente istorice sincrone.

Dar, indiferent de sursa poetului, locul acesta ne interesează în mod deosebit, pentru că prima variantă a „Scrisorii III” începe astfel: „Adormit-a la Adana lângă verdele platan/ Pribegitul fiu de rege și nemernicul Osman”. Forma articulată – „verdele platan” – ne arată că Eminescu avea în vedere un platan anume, cel pe care-l „studiasse”. Nicăieri în alte variante – nici în textul definitiv – nu mai apare specia arborelui totemic și este simplu de înțeles de ce: pe de o parte „platanul” este considerat un arbore exotic la noi – iar păstrarea lui în text ar fi rupt definitiv episodul creșterii imperiului otoman de restul poemului; pe de altă parte „stejarul” este arbore reprezentativ pentru poporul român, nu putea fi numit în legătură cu visul lui Osman (deși „copacul” din poem are în mod vădit forma unui stejar). Poetul păstrează termenul „copac” tocmai pentru a pune în discuție un simbol dublu: este vorba de doi copaci care stau față în față, unul fabulos explicând creșterea imperiului – și celălalt real, „tot copacul, toată frunza și tot ramul”, care „mișcă”, trăiește. Simbolurile ce ordonează – heraldic – marșul năvălitorului se regăsesc reale în teritoriul peste care nimerește; astfel, năvălitorul este oprit de propriile lui arme, de propriile lui lozinci, imperative în

virtutea cărora pornește marșul. „Lucrarea” poetului este să întoarcă pe dos simbolurile, să convertească semnele în favoarea eroului preferat, Mircea. Interesante, din punctul acesta de vedere, sunt determinantele copacului mai bine zis, determinantul lui principal. „Umbra arborelui falnic peste toate e stăpână” – se spune despre puterea imperiului ajunsă la apogeu, iar Baiazid anunță termenul înainte de lupta de la Nicopole, adjudecându-și-l, apropiindu-și-l prin întărirea unui jurământ ce-l leagă și, în același timp, îl aureolează: „Am jurat ca peste dâșii să trec falnic, fără păș”. Din partea lui Mircea, termenul este mai întâi luat în derâdere pentru a i se „deturna” sensul: „Te fălești că înainte-ți răsturnat-ai val vârtej...” (vers reluat pentru fixarea sensului voit de către Mircea: „Tu te lauzi că Apusul înainte și s-a pus?”: se schimbă și perspectiva mișcării, acțiunea „se întoarce” prin schimbarea verbului – nu mai este Baiazid cel care avansează, ci dușmanii înșiși „i se pun”, „i se aștern” la picioare). Poetul însuși intervine asupra termenului degradat și-i redă forța: „Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română”. Cuvântul, folosit cu aceeași funcție de adverb, se referă la aspecte opuse ale mișcării: Baiazid jura că „va trece” falnic – „armia română” împlinește în act acest jurământ; vezi și opoziția „roiuri/roiesc” – descriptiv pentru armata imperiului („Răspândindu-se în roiuri întind corturile mari”), funcțional pentru apărători („Călăreții împlu câmpul și roiesc după un semn”) – sau „flamură/steag”: fără valoare în primul caz, simbol golit de conținut („În zadar flamura verde o ridică înspre oaste”) – activ în cel de-al doilea („Și gonind biruitoare tot veneau a țării steaguri”: „steag” înseamnă aici și „flamură” și pâlă de oaste) – și, în sfârșit, pentru a reveni la determinantele copacului, funcția dublă a umbrei: „În întinsa-mpărăție sub o umbră

de copac” – „Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare” (articulație intermediară pentru acest termen, în același discurs al lui Baiazid: „Tot ce stă în umbra crucii ...”).

În final determinantul arborelui devine atribut direct al lui Mircea: „Lângă corturi unul dintre fiii falnicului domn”. El afirmase (varianta C): „Tu te lauzi înainte-mi ? Însă eu n-o să mă laud”. Formula finală, „falnicul domn”, explică dialogul interior: tu te lauzi, „te fălești” – însă eu sunt lăudat, mi se spune „falnicul”.

Toată această „declinare stilistică” a termenului (termenilor) urmărind trecerea lui prin forme nodale, alunecarea din zona substantivului în cea a verbului, din aspectul perfectiv în cel imperfectiv al acțiunii, se regăsește aidoma în epopee sau în teatrul clasic eschilean (Eschil dezvoltă cu precădere metafora eponimiei, legând numele eroilor de acțiunea conținută în complexul sonor al cuvântului – ca și în cazul lui Baiazid la Eminescu) și explică, în parte, simetriile stilului eroic, proporțiile și rapoartele exacte care dau frumusețea inteligibilă (nu neapărat palpabilă) a templului doric elen. Ne vine în minte o observație a lui Vitruvius din tratatul său despre arhitectură: treptele templelor sunt calculate riguros să nu aibă o linie perfect orizontală ci cu o mică declinație, să fie ușor curbate în sus pentru a corecta iluzia optică. Într-adevăr, dacă ele ar fi perfect orizontale, ochiul le-ar vedea curbate în jos părând că se „încovoie” de greutatea construcției – or, această corecție operată de arhitect îi redă templului viața organică, poziția ființei omenești înălțată fără nici un efort în sus, către ceruri. În mod asemănător se operează asupra coloanelor din exterior o mică înclinație spre înăuntru (se sugerează această înclinație mai ales prin ornamentele coloanei) pentru ca ochiul să vadă o construcție închegată, cu toate ele-

mentele ținând de un centru care le atrage, să nu i se pară că pereții au tendința de a se desface în lături. Privind imensul șantier al „Scrisorii III” și analizând trecerea ideii prin variante ai certitudinea că te afli în fața avatarurilor unui templu, că fiecare expresie, fiecare cuvânt, până a-și găsi ființa și spațiul de respirație, este frământat, cizelat, dispus în forme provizorii, redispus în alte forme și locuri – până când asamblarea finală se impune de la sine cu forță naturală aproape, supunându-se unei legi imanente a armoniei; această lege o caută poetul și, odată găsită, părțile se construiesc de la sine ca pietrele din mit la cântecul harfei. În textul definitiv al poemului termenul „falnic se găsește numai de patru ori în aceste articulații cheie: ca atribut al copacului; reluat heraldic de către Baiazid; reluat de către Mircea și întărit de poet; ca atribut direct al lui Mircea – pe când în variante simetria nu mai este urmărită cu strictețe: „falnicul domn” apare numai în a patra variantă, marginal. Forme intermediare: „Lângă foc veghează încă, e deștept bătrânul domn” – ceea ce ne-ar indica intenția inițială de a pune slujba de mulțumire în seama domnului; în textul definitiv, prin procedeul ușor de identificat al ironiei romantice, poetul „iese din joc”, privește întreaga construcție cu oarecare detașare ca pe o „amintire” a creației: funcția bătrânului domn este declinată către un fiu care, el însuși, „stă zâmbind de-o amintire”. Răvașul însuși – ca joc, în el contaminându-se mai multe teme – este o „dessurubare” rapidă a simetriilor, o rupere a niturilor marcând finalul primei părți și reluarea, în negativ, a istoriei ca prezent. Este apogeul detașării, după care poetul intervine direct, ex abrupto, cu o singură voce. Altă variantă a versului: „Lângă cort veghează încă visător un fiu de domn” – prin atitudinea protagonistului

poemul menținându-se în sistemul simetriilor stricte – se începe cu un vis și se încheie cu viziunea unui fiu de domn „visător”: nu la nivelul visului ca joc al melancoliei sau liniștii se oprește poetul: „și în visul lui aievea munții ’nnalți străbat și cresc./ De-a lui inimă se leagă dor de cuibu-i vulturesc”. Fiul domnitorului este gata să opună simbolurilor mari din visul lui Osman (munții, vulturii) altele, specifice, pentru a intra în competiția măririi. Desigur, „cuibul” lui vulturesc ar fi trebuit să nască drumul invers față de cel din visul lui Osman: dacă acolo zeița „cobora”, aici ea îl va „atrage” spre înălțimi. O formă bruionară din mss 2277 schițează versurile: „adunând ale lor culturi / ei din cuibul cel de șarpe, tu din cuibul cel de vulturi” opunând o lume a deșertului uneia a înălțimilor fertile (dacă nu cumva poetul are în vedere „semnul cel mare” (mega semeion) din „Iliada”: șarpele încolăcindu-se pe trunchiul copacului până în cuibul vulturului ca să-i prindă puii; imaginea împietrește astfel din voința lui Zeus și Calhas interpretează semnul favorabil pentru armatele aheilor. Neavând nici o continuare, nu putem trage concluzii certe pe marginea acestor versuri schițate de poet . Opoziția „ei/tu” poate fi o resorbită în sistemul „Scrisorii II”, de exemplu, unde prin „ei” se înțelege lumea iar prin „tu”, poetul). Oricum ar fi, în variantele acestui final asistăm la o luptă dramatică de desprindere din dominantele „vis”, „vulturi”, „munți” – adică de început; este foarte puternică tendința de închidere într-un cerc solid a poemului, de osificare a întregului în forma eroicului pur făcând superfluă cealaltă voce, satirică. Numai jocul răvașului, determinat de „zâmbetul” și „amintirea” fiului de domn, face posibilă transformarea cercului în spirală, trecerea la partea cealaltă ca parte a doua a totului. „Răvașul” care definește

chiar specia literară pe care o are poetul în vedere, aceea de „scrisoare” – de „satiră”, cum era numită în cercul Junimii: pentru că altfel epopeea de la Rovine nu-și justifică numele, nimic din lupta de acolo nu are aspect de satiră de moravuri. Trebuia o rupere de zăgazuri, o descătușare a energiilor constrânse la sistemul de canale subterane, o stricare a simetriilor organizate aproape spontan în partea eroică pentru ca izbucnirea din partea socială să pară la fel de naturală; ceea ce acolo e construcție în piatră, aici devine creștere organică, delir primăvărat al vegetației întreținut printr-o violență continuă. Nici o ordine – dar tocmai dezordinea manifestă realizează – nu contrastul, cum se afirmă de obicei – ci întregirea, atmosfera necesară respirației, vieții. „Răvașul” articulează, din punct de vedere, formal, cele două părți ale „Scrisorii” atrăgând conținutul pe care-l încheie către forma pe care o începe.

Dar același „răvaș” are o funcție precisă în economia primei părți: mai înainte de a fi „scrisoare” el este „scriere”, „scrisă” – și această valență ne interesează în primul rând. „Sultanul” din textul definitiv al „Scrisorii III” nu mai seamănă nicidecum cu Osman din prima variantă, „pribegitul fiu de rege”, care se culcă sub un platan și primește de la Mahomet visul de mărire al regilor Asiei. Asemenea atribute – „pribegitul fiu de rege și nemernicul” – i s-ar potrivi mult mai bine lui Xerxes, fiul lui Darius, pribeag spre țara sa după înfrângerea de la Salamina, după ce a îndrăznit să răstoarne ordinea firească a lucrurilor punând în jug marea, amestecând pământul cu apa prin podul trufaș aruncat peste Helespont.

Primul element care îmbogățește la poet versiunea lui Hammer: „Pulbere de diamante cade fină ca o bură” – ne duce cu gândul tocmai la personajul eschilean. „Pulberea de diamante” care cade ca o „bură” însoțind nașterea imperiului otoman ne amintește de „ploaia de aur”, element din blazonul lui Xerxes. Impetuosul rege al perșilor („thurios”) este la Eschil „rege între regi”, „egal cu zeii”, „lumină”, „soare” (ca și Agamemnon în piesa cu același nume: „Sosește să vă aducă lumina ca un soare în plină noapte regele Agamemnon”) – iar Baiazid în varianta B: „Semizeu în omenire și un soare între regi” – combinație între expresiile „isotheos fos” (om/soare egal cu zeii) și „basiles basileos (regii regelui – pentru „regele regilor”). Sultanul Baiazid stă pe „auritu-i, mândrul jeț” la fel ca Xerxes care privește lupta de la Salamina de pe un jeț de aur; el „urlă ca și leul în turbare” când își vede armata înfrântă, la fel ca regele perșilor care „urlă” de durere și de ciudă rupându-și veșmintele și dând ordinul de retragere a armatei „fiecare încotro o vedea cu ochii” (Din textul eminescian reiese că Baiazid nu participă efectiv la luptă: el ridică flamura cea verde „înspre” oaste din spatele oștii căci „cuprinsă-i de pieire și în față și în coaste”. De altfel descrierea bătăliei reia perspectiva din care o privește sultanul, poziția lui fiind un punct de reper,

o „bornă” în jurul cărei se întoarce soarta luptei: oastea română „vine” spre el, apoi „mână” păgânătatea mai departe, spre Dunăre).

Pentru antici „ploaia de aur” simboliza bogăția fabuloasă a imperiului persan. Eschil îl numește pe Xerxes „cel născut din ploaia de aur” („hrysgonos genas”, v. 79) ca reflex al mitului (reluat și de Herodot, VII, 61) după care numele perșilor vine de la Perses, fiul lui Perseu care la rândul lui era fiul Danaei (Zeus s-a coborât la ea sub formă de ploaie de aur; relația este inversă în visul lui Osman, unde zeița coboară la favoritul ei – dar mijlocită, iată, și în mit și în poem, de aceeași „ploaie/pulbere”). La Eminescu imaginea este polivalentă și se întâlnește destul de des pentru a constitui argumentul forte al unei preluări directe. Asemănări mai adânci, de structură, ne dovedesc însă că modelul lui Baiazid a fost gândit de către poet în sistemul filosofiei morale a „hybrisului” eschilean. Ca tehnică interioară, portretul sultanului urmărește îndeaproape modelul marilor trufași ce argumentau această filosofie. Eminescu îi dă prilejul lui Baiazid să-și anunțe singur supranumele într-o formulă fatidică ce se va dovedi de rău augur pentru Semilună: „Fulgerele adunat-au contra fulgerului care / În turbarea-i furtunoasă a cuprins pământ și mare”. Critica eminesciană consideră locul acesta un simplu joc de cuvinte și se citează (D. Murărașu), pentru similitudine, un pasaj din „Despot vodă” de Alecsandri. În scopul de a sugera o posibilitate simbolică vie de interpretare a acestei formule, ca nucleu al întregului poem, ne imaginăm că poetul s-a inspirat din formulele epistolare ale papilor: scrisorile prin care erau înfierăți turcii se terminau adesea printr-o imprecăție de tipul „Anathema sit!” (Eminescu folosește formula în „Cugetările sărmanului Dionis”) sau „Fulguret!”, etc. (Papa de la Roma preia fulgerul ca atribut personal desigur, de la Jupiter). Or, vorbind de o coaliție creștină, Baiazid-Fulgerul vrea să spună că prinții Apusului și-au adunat „fulgerele” (scrisorile, „înscrișurile” prin care erau chemați la luptă) formale împotriva unui fulger real care este supranumele lui – ce se verifică într-o situație cheie. Procedul este similar modului în care Mircea îi sustrage sultanului, prin magia cuvântului, forța reală; altfel spus, Mircea procedează identic cu Baiazid care a sustras cavalerilor apuseni această forță. Este formula apotropaică atât de des folosită la Eschil și care se regăsește, ca formulă, în descântecele populare, în credințe populare în general. În „Cei șapte contra Thebei” – piesa care-i plăcea îndeosebi lui Eminescu – crainicul descrie pe unul dintre asedia-tori (Tydeus):

„Blazonul lui preasfidător acesta-i:
Cerul arzând de aștri pe scut e meșterit
Și-n mijloc, luna plină, în toată strălucirea
Ea, ochiul nopții, cea mai aleasă dintre stele”

Eteocles, ca basileu îndeplinind și funcția de mare preot, întoarce efectul blazonului asupra purtătorului:

„Armura unui om nu mă-nspăimântă.
Blazonul singur răni nu poate face.
Cât despre noaptea-aceea ce spui că-i zugrăvită
Pe scutul lui, de aștri ce au în grijă cerul
poate fi semnul unei minți pierdute:
Căci dacă noaptea cade pe ochii lui, murind,
Acest blazon preasfidător devine
Pe drept cuvânt măsura trufașului ce-l poartă –
Și-atunci Tydeus însuși și-a profețit pierzarea”.

Dăm acest pasaj pentru răspunsul foarte clar al regelui; de fapt, alt blazon ne interesează mai îndeaproape, cel al lui Capaneus.

„Trufia lui întrece măsura omenească:
Strigă că va distruge cetatea și-mpotriva
Zeilor: Zeus însuși de-ar coborâ-n câmpie
Nu l-ar opri ! Ce, fulger, trăsnet ?! – Fleacuri:
Nu sunt mai tari ca soarele-n amiază.
Blazonul lui e Omul gol ce poartă
Ca armă-n mâini o torță-aprinsă. Scrie
Pe scut cu aur „Arde-voi cetatea”.

Eteocles:

„Când fără frâu e voia oamenilor, pe dată
Îi și trădează limba, acuzator cinstit.
La fel și Capaneus, ce-i pregătit să facă
Ce spune: urând zeii, se-neacă în cuvinte
Cu-o scurtă bucurie. Un muritor spre ceruri
Vorbe umflate-aruncă să i le-audă Zeus!
Sunt sigur că Dreptatea asupra-i va trimete
Fulgerul – ca el singur să vadă de-i asemeni
Cu-a soarelui căldură din miezul unei zile.”

Fiecare dintre cei șapte asediatori ai Thebei (în afară de profetul Amfiaraos) poartă asemenea gânduri trufașe, piesa fiind structurată pe acest model: crainicul anunță natura răului, i se cere lui Eteocle să aducă un remediu iar regele întoarce răul asupra purtătorului, formula folosită: „cutare să devină pe drept cuvânt eponimul blazonului său”, fiind reluată atât de către crainic cât și de către cor, căpătând astfel tăria unei imprecății, a unui descântec.

În „Scrisoarea III” găsim această formulă și în răspunsul către Baiazid-Fulgerul care „în turbarea-i furtunoasă a cuprins pământ și mare”. Mircea spune:

„Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă
Au venit și-n țara noastră, de-au cerut *pământ și apă*
Și nu voi ca să mă laud, nici nu voi să te-nspăimânt
Cum veniră se făcură toți o *apă și-un pământ*.”

Primul și ultimul vers din fragment mențin un dubiu fiind construite pe baza imprecăției populare „nu te-ar mai încăpea pământul!” Cel de-al doilea vers are rolul de a obiectiva poziția lui Mircea; domnitorul vorbește de „țara noastră” arătând un adevăr faptic, invocând elementele să-și dovedească de la sine menirea pe care și-au arătat-o în împrejurări similare; în locul zeiței Dreptății pe care o chema Eteocles să probeze tăria fulgerului pe Capaneus Mircea invocă elementele înseși în același scop. Se consideră că formula ar veni din Homer: „Dar vă prefaceți voi toți mai bine-n *pământ și în apă*” – în traducerea lui G. Murnu – însă la Homer corect este „vă prefaceți în *apă și pământ*” (Vorbește Hector către armată: apa și pământul, ca elemente ale naturii inanimate, simbolizează moartea, transpunerea trupului omenesc în elementele constitutive; comandantul troian îi acuză pe combatanți de frică, de lașitate – invocă „focul” ca pendant al vitejiei; mai bine moartea decât o viață moleșită ce duce la supunere). Nu are rost să-l vedem pe Homer aici când formula „a cere pământ și apă” este generalizată prin Herodot și, apoi, când în poem este simetrică laudelor sultanului care a cuprins „pământ și mare”. Întoarcerea termenilor este cerută de sistemul metaforei și se regăsește întâmplător în versul homeric. Mircea îl definește pe Baiazid ca „hybristes”, pe care „lumea nu-l mai încapă”. „Lume” înseamnă „civilizație”; cine nu mai încapă în lumea civilizată este un scelerat, un turbat care evadează în elementele materiale ale cosmosului; or, a amesteca aceste elemente, din punctul de vedere al lumii civilizate, înseamnă a comite o mare greșală – hybris. În acest fel pedepseau anticii pretențiile barbarilor de a cere supunere morală prin simbolul vieții – pământul și apa: atenienii și spartanii le-au dat solilor lui Darius, care veniseră „și la ei” cu solia supunerii, tocmai această pedeapsă: „atenienii aruncară solii într-o groapă adâncă iar spartanii într-un puț, poruncindu-le ca de acolo să ducă pământ și apă regelui” (Herodot, VII, 133) – și, cu toate amenințările care planau asupra lor ca uzurpatori ai dreptului solului, ei înșiși nu și-au găsit vreo vină: au dat solilor exact ceea ce solii au cerut. Expresia populară: „Ce ai căutat, aia ai găsit” explică acest mod de executare a pedepsei pentru care executorul nu poate fi tras la răspundere considerând că îndeplinește cererea. S-ar putea răspunde, bine, dar este o

contradicție, solii cer cantități simbolice din elementele respective, cum să-i contopești în ceea ce cer? Există, însă, contraargumentul: cererea lor este o contradicție: cum să ceri o mână de pământ și un ulcior de apă și apoi să zici că ți s-a dat tot pământul și toată apa? Nu diferit de atenieni și spartani proceda, de altfel, Vlad Țepeș care bătea în cuie turbanele solilor turci pentru că acestora le era interzis să-și descopere capul în semn de salut: domnitorul pretexta că-i ajută să-și țină astfel turbanele legate de cap. Dincolo de anecdotic vedem aici pretențiile lui Vlad de a discuta, prin ambasadori, de la egal la egal, de a fi întâmpinat de către ei cu uzanțele „lumii civilizate” – așa cum în aroganța solilor vedem ordinul expres al sultanului de a nu ceda nimic, de a nu face nici cel mai mic gest de supunere. Pozițiile fiind inflexibile de ambele părți, conflictul se rezolvă de această manieră prin sacrificarea solilor.

Aceeași luptă a barbarilor împotriva elementelor pe care o surprinde Herodot nu fără să se mire o dezvoltă Eschil în „Perșii” unde vina capitală a lui Xerxes, pentru care Darius este chemat din morți să dea mărturie, este de a fi pus în jug marea, de a fi amestecat pământul cu apa prin podul trufaș aruncat peste Hellespont pe care și-a trecut armatele. Știm că podul avea pereți de o parte și de alta pentru ca animalele de povară să nu se sperie de valuri și pentru ca Hellespontul, gâtâitura sfântă a mării, să nu vadă ce se petrece, să nu simtă năvala puhoaielor persane spre Europa. Versul eminescian „La un semn un țărm de altul legând vas de vas se leagă” pare tradus direct din Eschil, cu tot scepticismul comentatorilor în privința cunoașterii limbii grecești de către poet. Motivul însuși, al „jugului” care ține un fluviu în supunere necondiționată ascunzând, în același timp, privirilor lui adânci

ce se petrece peste sine – îi este cunoscut lui Eminescu și-l regăsim în poemul „Decebal”:

„Pe cai! Pe cai! Războiul este gata!
Puneți pe Dunăre un jug de lemn
Ca să mugească ca și taurii noștri
Acea bătrână și-ndrăzneată mare
Ce curge între noi și-ntre romani”

Locul din Eschil la care ne referim descrie trecerea armatelor lui Xerxes în Europa: „Armata care înspăimântă lumea (vezi, la Eminescu: „De-au trecut cu *spaima lumii* o mulțime de norod) a trecut pe malul vecin, legat de aceste prin vase legate între ele” (traducerea latinească, după Ahrens, 1842: „utrimque colligatum utrique terrae communem maritimum projectum transgressus”). Darius se va mira în fața „fidelilor” săi care l-au sculat din morți ca să contemple catastrofa: „Cum, a îndrăznit să pună în jug apele Hellespontului prin care curge un zeu?!”) În replică, amintind tocmai de acest sacrilegiu al lui Xerxes împotriva apei, Mircea îi va spune lui Baiazid: „Eu nu ți-aș dori vreodată să ajungi să ne cunoști / Nici ca Dunărea să-neece spumegând a tale oști”. Domnitorul pare a „informa” fluviul despre ce s-a pe(trecut) peste podul de vase „legând țărmurile între ele”; de fapt, îl anunță pe Baiazid – alias Xerxes – că știe de ce a acoperit apa, de ce se teme cel mai mult cu alte cuvinte – argumentul fiind decisiv (și de aceea, ultimul în discursul domnitorului) pentru ca dușmanul să se retragă pașnic pe unde a venit, să facă drumul întors. Altfel, „Astăzi ne cunoști/ Astăzi Dunărea înneacă spumegând a tale oști” – cum se împlinește vorba în varianta B a poemului.

Analiza elementelor retorice din primul răspuns al lui Mircea către Baiazid ne dovedește că Eminescu era un foarte bun cunoscător al tehnicii discursului. Confruntarea dintre

Baiazid și Mircea constituie un tip de conflict care a preocupat pe retorii antici: o forță foarte mare se opune alteia, mult mai mici. În această situație, dându-se curs unei întrevederi între ambasadori, discuția se defășoară pe un făgaș tipic: agresorul cere supunerea fără a mai face uz de forța armelor, prezența fiind argumentul decisiv – agresatul, dimpotrivă, oferă alternativă: ori părăsirea teritoriului propriu de către agresor, ori lupta – cu orice preț. Acest tip de conflict a fost analizat în literatura noastră de specialitate, printre alții, de Florea Fugariu pe un text din Thucidide, metoda folosită și rezultatele fiind bine cunoscute. Noi nu putem urma întru totul metoda profesorului F. Fugariu (deși ne vom întâlni în multe puncte cu concluziile la care a ajuns) pentru că nu avem de-a face cu un text istoric ci cu unul literar, în care poetul nu-și propune reconstituirea adevărului punct cu punct ci ordonează elementele discursului în funcție de faptele – știute.

Textul pe care-l vom analiza se constituie în versuri simetrice: un enunț cu forță de incantație urmat de o dezvoltare fixată prin rimă (transcriem dezvoltarea în paranteză urmând exemplul lui Garabet Ibrăileanu – deși nu suntem de acord cu noțiunea de „Vers parentetic” deoarece nu avem de-a face, în acest fragment, cu un vers redundant, care poate fi, eventual, sublimat: versurile de dezvoltare crează un sistem aparte, bine încheiat, pe care-l vom studia în mod special).

„Am venit să mi te-nchini
(De nu, schimb a ta coroană într-o ramură de spini)
Orice gând ai împărate și oricum vei fi sosit
(Cât suntem încă pe pace eu îți zic bine-ai venit)
Despre partea închinării însă, Doamne, să ne ierți
(Ori acum vei vrea cu oaste și război ca să ne cerți)
Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale
(Să ne dai un semn și nouă din mila Măriei-Tale...)
De-o fi una, de-o fi alta... Ce e scris și pentru noi
(Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război).”

Pentru ultimele două versuri preferăm, totuși, o altă împărțire în colouri mai adecvată analizei noastre:

De-o fi una, de-o fi alta... (Ce e scris și pentru noi
Bucuroși le-om duce toate,) de e pace, de-i război.

Într-adevăr, enunțul principal formează aici „miezul” celor două versuri și este încadrat, de ambele părți, de posibilități aleatorii. Ruperea simetriei față de versurile de dezvoltare anterioare marchează sfârșitul enunțului, încheierea care sintetizează, formal, ambele categorii de enunțuri. Organizat în funcție de vorbele lui Baiazid, discursul lui Mircea se schematizează astfel:

I

AM VENIT

(dezvoltare):

De nu, schimb a ta coroană într-o ramură de spini

Orice gând ai, împărate,

a)

Cît suntem încă pe pace

eu îți zic bine-ai venit

II

SĂ MI TE-NCHINI

și oricum vei fi sosit

(dezvoltare):

Despre partea închinării însă,

Doamne, să ne ierți

(dezvoltare):

Ori acum vei vrea cu oaste

și război ca să ne cerți,)

b)

de pe-acuma a ta cale

(dezvoltare):

Să ne dai un semn și nouă

din mila Măriei-Tale.

Ori vei vrea să faci întoarsă

DE-O FI UNA,

DE-O FI ALTA,

(dezvoltare):

ce e scris și pentru noi

c)

bucuroși le-om duce toate

DE E PACE

DE-I RĂZBOI

Dezvoltarea celor două enunțuri ale lui Baiazid – „De nu, schimb a ta coroană într-o ramură de spini” – conține o imprecuație puternică. Aluzia este cu dublu înțeles:

1) Se referă la martiriul lui Hristos. Sultanul luptase cu „tot ce stă în umbra crucii”, cu „papa cu-a lui trei coroane”; în contextul acelei lupte – povestite în textul final de către Baiazid însuși, dar în variante de către poet – nu se face aluzie la transformarea coroanei în spini, sultanul simbolizându-și victoria prin jocul de cuvinte pe baza noțiunii de fulger. Aluzia la religia creștină nici nu-și avea locul acolo: acei cavaleri sunt de parte de morala lui Hristos, ei luptă pentru glorie, pentru blazon, contopind simbolul coroanei într-un altul, mai vechi: „Laurii voiau să-i smulgă de pe fruntea ta de fier” – cum îl va corecta Mircea pe Baiazid el însuși evitând termenul în contextul acelei răfuiei, atrăgându-i atenția sultanului că vrea acum același lucru pe care l-au vrut adversarii săi înainte; ei caută „a credinței biruință”, fac din religie o pavăză în umbra căreia urmează

interese personale. Pe când domnitorul român se prezintă în fața tronului lui Baiazid „un bătrân atât de simplu” sugerând prin prezență poziția apostolilor, acceptând sacrificiul din principiu.

2) Dar această aluzie se referă și la ramura de rugător. Venirea lui Mircea la Baiazid ne amintește, din literatura antică despre rugător, de preotul Hryses care vine cu însemnele cerute – coroana și toiagul – la Agamemnon ca să-și ceară fata. Agamemnon îi răspunde brutal:

„Moșule, de te mai prind pe la negrele noastre corăbii
Astăzi sau mâine sau zilele-acestea plimbându-te-n voie
Nu te mai scapă nici sceptrul zeesc nici coroana dintr-însul”

(=însemnele de rugător nu-ți vor mai conferi imunitate parlamentară: Agamemnon îi lasă viața lui Hryses numai din respect pentru aceste însemne). De durere, preotul va rosti imprecăția către Apolo și zeul va naște ciuma în armată aruncând „ploaia de săgeți” asupra luptătorilor. Nimic din poem nu probează că Mircea, „un bătrân atât de simplu”, poartă coroana – însemnele puterii – pe cap; dimpotrivă, Baiazid nu-l recunoaște (: „Tu ești Mircea?”) – ceea ce ne îndreptățește să-l vedem pe bătrânul domn în postura rugătorului antic venit să-și ceară moșia de la invadator. Opoziția „coroană/spini”, ne sugerează această poziție, ramura verde, opusul ramurii uscate. În variante această opoziție iese mai puternic în evidență în relația „Baiazid-cavalerii Apusului”:

„Vin de-ntunecă pământul, calcă holdele-n câmpii
Baiazid privind creștinii cu-o suflare-ar vrea să-i soarbă
Căci mulțimea lui grozavă-i, câtă frunză, câtă iarbă
Toată floarea cea vestită a întregului Apus
Și ea zace-amestecată cu pământul de pe șes”

(iar creșterea imperiului în deșert este văzută ca întinderea unei umbre asupra popoarelor (=triburilor), a unei pecingini, în contrast cu creșterea ordonată, vegetală, a moșiei Basarabilor și Mușatinilor, lupta de la Rovine având aspectul vădit al unui ritual de purificare a semănăturii.) În compensație, armata lui Baiazid este distrusă prin alianța dintre crivăț și ger care sugerează distrugere vegetală. În textul definitiv opoziția dintre Baiazid și cavaleri este transferată din domeniul vegetal în cel al elementelor (pământ și apă) dar se menține puternic în același domeniu vegetal opoziția dintre Baiazid și Mircea. Ea este, apoi, puternic marcată în pamfletul politic ce urmează luptei de la Rovine, ceea ce dă, o dată în plus, unitate întregului poem. Politicienii vremii sunt replica „uscată” a trecutului măreț al poporului „verde”. Ei sunt „cu fețe veștejite”, „veștejiți fără de vreme”, „pleavă”, „Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii de natură”.

Mai mult, „scurtura” politicianilor („Toți se scurseră aicia...”) este văzută ca o „spumă-nveninată”, „ciumă-n lume” (variantă: „Ciumă neagră”) care infestază poporul; „prea ați supt din astă țară” (vezi discuția despre „vampir” care „suge sângele poporului” la I.L.Caragiale – cu trimitere la descântecele populare). Caracteristicile spațiale ale imperiului otoman (întinderea lui pe orizontală) devin temporale la politicienii vremii. În final – replică la animismul constructiv antrenat al lui Mircea în vederea stârpirii dușmanilor ce s-au întins ca o molimă peste Dunăre – poetul cere o curățare a prezentului printr-o purificare de tip homeric: „Să dai foc la pușcărie și la casa de nebuni”. Continuarea simetriei în pamfletul politic este unilaterală; nimic nu echilibrează contrariile, numai vocea poetului care se continuă din discursul lui Mircea se aude peste tot.

Coroană/spin, „vegetație/antivegetație, fertilitate/pustiire – sunt opozițiile mari din „Cei șapte contra Thebei” dintre invadatori și Eteocles care apără cetatea (corul tragediei este format, nu întâmplător, din femei tinere).

Practica descântecului cere ca răul să fie îndepărtat imediat ce a fost proferat, să nu aibă timp a ajunge către divinitate în forma rostită (sau să nu aibă timp a se materializa); de aceea răspunsul lui Mircea: „Orice gând ai, împărate” se referă la ultima parte a vorbirii lui Baiazid („Să mi te-nchini”) și abia după aceea la partea primă și oricum vei fi sosit” (domnitorul schimbând înțelesul verbului „am venit” care în intenția sultanului înseamnă „sunt prezent cu armatele, argumentul decisiv ca tu să te supui”. După un vers care dezvoltă conținutul verbului „a sosi” simetria este reluată: „Despre partea închinării însă, Doamne, să ne ierți” (răspuns la colonul al doilea: „să mi te-nchini”; în partea a doua a discursului răspunsurile au lungimea unui vers întreg pentru fiecare colon). Expresia „să ne ierte Dumnezeu” pe care este refăcut acest vers are și sensul „nu înțeleg, este ceva de neînțeles la mijloc”. Aceeași expresie trimite direct la formula populară „Doamne iartă-mă” cu rol de a opri acțiunea: vezi, la Ion Creangă, de pildă: „Mânca-i-ar pământul să-i mănânce, Doamne iartă-mă!”: vorbește mama despre fiii ei – vorba care i-a scăpat din gură nu trebuie să se îndeplinească, trebuie anulată imediat ce a fost rostită. Invocarea divinității („Doamne” n-are nimic de-a face cu sultanul aici!) într-o formulă de adresare nu ne surprinde: este o practică obișnuită a discursului la Eschil, unde eroii își chiamă zeii fără a fi bănuți de interlocutori; vezi cazul Clitemnestrei, de exemplu, care-l acuză pe Agamemnon și-și numește arma crimei chiar în discursul de întâmpinare a regelui.

Urmează un nou vers care dezvoltă conținutul verbului „a se închina” (simetric: prima dezvoltare se referea la primul colon – „am venit/bine-ai venit” – cea de-a doua, la cel de-al doilea – „să mi te-nchini/să ne cerți”; observăm, astfel, încrucișarea enunțurilor și alinierea dezvoltări-

lor) – după care Mircea răspunde, în ordine, la colonul I: „Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale” (de data aceasta verbele se opun direct: „a veni/ a se întoarce”). Și acest vers este construit pe o expresie polivalentă în limbă: „a face cale-ntoarsă” înseamnă „a fi venit degeaba”, „a nu fi găsit ce căutai” – iar „a merge până la calea întoarsă” mai înseamnă, ironic, „a rătăci drumul și a te întoarce de unde ai plecat”, etc. Luat ad litteram, enunțul mai înseamnă „a ajunge până într-un loc unde calea se întoarce, de unde nu mai este drum mai departe”. Sultanul stăpânește teritoriul pe care a venit în virtutea dreptului năvălitorului, nu prin drept divin; el trece peste limita imperiului (fixat, în visul lui Osman, la Dunăre) – Mircea având, deci, dreptul lui să-și invoce soarta, „scrisa” pe acest pământ. Acest vers formează o opoziție puternic marcată cu versul de dezvoltare anterior: „Ori acum vei vrea cu oaste și război ca să ne cerți/ Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale”. Apoi, termenul „a certa” din acest context se referă la divinitate. Dumnezeu „ceartă” lumea cu potopul, cu seceta, etc. – sau, mai grav, ceea ce-l face pe domnitor să se mire, să aibă această interogație interioară „Ori acum vei vrea...”, prin război și oaste străină în țară. „Acum” din primul vers este adverb pe lângă conjuncția „ori” întărindu-i sensul dubitativ – iar de „pe-acuma” din versul următor este locuțiune adverbială pe lângă locuțiunea verbală „să faci cale întoarsă” întărindu-i sensul imperativ, astfel că simetria discursului este ... păstrează și în aceste articulații aparent minore. Aparent, pentru că sintagma „Acum/ de pe-acuma” are efect hipnotic asupra sultanului, mirarea lui peste măsură fiind redundantă la termenii puși în discuție de domnitor: „Cum?! Când lumea mi-e deschisă...”

În economia discursului versurile de dezvoltare au un rol anumit creând un sistem propriu care acționează asupra enunțurilor specificându-le. „Cât suntem încă pe pace eu îți zic bine-ai venit”: opoziție la „am venit” – amenințare la sultan, transformat de Mircea mai întâi în „Oricum vei fi sosit” iar acum reluat cu sensul de salut și cu aluzie la ospitalitatea locului (transformând un verb imperativ, Mircea vrea să transforme întreg scopul sultanului, să facă din expediția lui militară o simplă petrecere „în vizită”). Este, pe de altă parte, și o atenționare a personajului că nu folosește formularistica obișnuită între oameni egali, că nu-și schimbă atitudinea când află pe cine are în față: cum, tu, care ceri supunere cu un termen creștin („închinare”) nu știi cele mai elementare norme de conduită ale lumii civilizate? Prin acest vers acțiunea este împinsă de către domnitor înaintea conflictului tocmai pentru a-și rosti invocația către zei: Baiazid se consideră deja în conflict prin „venirea” lui dincolo de Dunăre.

Cealaltă dezvoltare: „Ori acum vei vrea cu oaste și război ca să ne cerți?” exprimă o nedumerire, o interogație retorică ce are rolul de a stabili contactul cu divinitatea. Din punct de vedere al artei retorice trebuie să ni-l imaginăm pe Mircea rostind parte din replicile sale către adversarul direct și altă parte către divinitate; el privește când la Baiazid când în sus, spre cer, transferând gradat conflictul din coordonatele orizontale în altele, verticale: deja spațiul dintre armate s-a suprimat și se înfruntă doi centri – Baiazid invocând, în sprijinul său, tot alte întinderi, tot alte spații largi, Mircea, în schimb, opunându-i alt timp și același loc. „Fuga” sultanului spre victoriile sale anterioare probează nestatornicia asupra căreia poetul atrăsese atenția chiar de la începutul poemului; „Un sultan dintre aceia

ce domnesc peste vreo limbă/ Ce cu-a turmelor pășune, a ei patrie și-o schimbă”. El se va fixa pe evenimentul „Nicompol”, singurul punct comun cu domnitorul pe care-l are în față, dar victoria de acolo și-o va explica prin menirea generală a „creșterii” imperiului, nimic specific negăsind în acest moment față de celelalte, anterioare. Poziția lui este obiectivă prin excelență necatadicsind să coboare spre interlocutor, să se supună împrejurărilor de față: acesta este „avantajul” domnitorului care, știind dinainte răspunsul, îl provoacă în liniște atenționând „arbitrul nevăzut” de fiecare dată când trufașul din fața lui încalcă „fără păș” norma.

Cel de-al treilea vers de dezvoltare le rezumă pe celelalte „Să ne dai un semn și nouă de mila Măriei-Tale”. Este absurd să credem că Mircea vrea să probeze, printr-un „semn”, mila lui Baiazid. În primul rând, care ar fi acesta? Întoarcerea? Dar asta nu este un simplu „semn”, ci efectul ultim. Ar urma, apoi, că și invocația din versul următor – „Ce e scris și pentru noi” – domnitorul o face tot către sultan, ori că el se resemnează acceptându-și soarta, „scrisa” (vezi interpretările vechi, tendențioase, depășite, ale pesimismului eminescian). Dar „scrisa”, soarta, nu este ținută (deținută) de o persoană, nici chiar de un zeu – ci stă deasupra religiilor! Mila, apoi, este un concept creștin cu aluzie directă la „Doamne” de mai sus – „Despre partea închinării însă, Doamne, să ne ierți”: ai milă în sensul religiei, întoarce-ți fața către noi. Bătrânul domn (bătrân nu pentru că Eminescu nu-i cunoștea vârsta cum pretinde Anghel Demetrescu – vezi articolele politice ale poetului în care vorbește de vârsta exactă a lui Mircea! – ci pentru că îndeplinește rolul unui rege-preot fiind șeful obștii, al întregului neam; se are în vedere realitatea evului mediu românesc, instituția oa-

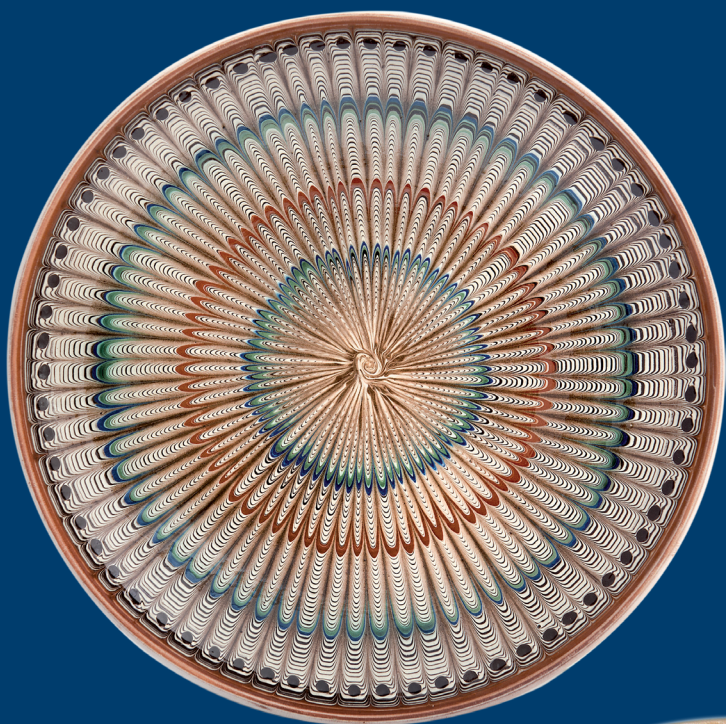
menilor buni și bătrâni invocă în această formulă de adresare, banală în aparență, divinitatea, cere un semn de bunăvoință în calitate de rugător, ca ambasador al poporului său venit să-și dispute moșia. El s-ar fi putut ruga într-un schit, pe un vârf de munte sau într-o biserică – dar are nevoie de această dispută directă, față-n față, care cere cu necesitate un arbitru; are nevoie să pătrundă în inima răului, să atingă centrul nevralgic al invaziei pentru ca dovada către divinitate să fie „palpabilă”, prezentă, pentru ca Baiazid să-și dea pe față sentimentele antireligioase (Mircea chiar îl provoacă la asta) și să se acuze singur. Sultanul este „silit” să vorbească, să profereze răul pentru a se găsi remediu potrivit. „Semnul” pe care-l cere domnitorul în favoarea sa este în același timp pentru Baiazid un „semn întors” la fel ca în Egiptul”: „Magul, paza răzbumării, au cetit semnul întors”. Acceptând întrevedere, sultanul se constituie în „parte” în proces, acceptă, adică, sorții judecării – care nu se face niciodată, în concepția clasică, după numărul și forța armatelor, ci după legea cosmosului; Mircea suplinește diferența de armată cu această compensație pe care i-o dă cauza lui dreaptă (vezi Crainicul în „Perșii”, „Regină, nu la număr am pierdut:/ Un demon ne-a distrus. N-a vrut să pună/ În brațele balanței o soartă pe măsură”). În mod asemănător sunt învinși mai întâi printr-un „proces” intentat ad-hoc cei șapte asediatori ai Thebei – iar împotriva ultimului, a lui Polinice care avea zăgărită pe scut zeița Dreptății ce-i conducea către cetatea cucerită, Eteocles o invocă pe zeiță însăși: „Vom vedea dacă Dike fecioara, fika lui Zeus, stă în faptele și gândurile lui. Dar niciodată, nici când a ieșit din pântecul mamei sale, nici când era copil sau ajunsese bărbat tânăr, nici când i-au dat tuleiele-n barbă Dike n-a fost alături de el să-i dea vreun

sfat – și cred că nici acum când aduce nenorocirea asupra solului patriei sale nu-i ține ea partea – doar dacă Dike n-o fi cumva cu totul altceva decât ne-o arată numele ei de vreme ce s-ar putea alătura unui om cu mințile rătăcite”. Regele avea motive serioase să invoce zeii a-și dovedi funcția adevărată; aceleași motive le are Mircea să invoce „scrisa” lui: în procesul care se judecă Baiazid se acuză singur. Soarta este imprevizibilă, dar ascultă de legile dreptății cerești. Ea s-a dovedit totdeauna în împrejurări similare de partea celor care se apără – astfel că domnitorul prezent îi cere să-și dovedească funcția pe care a mai avut-o; el nu dezlănțuie un viitor incontrollabil, nu face un „pariu” cu Baiazid asupra rezultatului luptei, ci, menținând contactul cu divinitatea protectoare, își dezvăluie situația exactă și cere „semnul” exact al unui ajutor.

Finalul discursului sintetizează toate elementele: „De-o fi una” (răspuns la colonul I: „Am venit”) – „De-o fi alta” (răspuns la colonul al II-lea: „Să mi te-nchini”) – „De e pace” (concluzie la colonul I) – „De-i război” (concluzie la colonul al II-lea). Alternativa „una/alta” reluată în „pace/război” dezvoltă și specifică o dată în plus sensul precis a expresiei etimologice „despre partea închinării”, „Parte” (de la „a împărți”, latinește „pers” – de unde „Parcele” – grecește „to meron” = parte cuvenită fiecăruia după destin, de unde „Moiră”) nu înseamnă „orice” s-ar întâmpla, un eveniment oarecare din multe altele, ci numai alternativa „una/alta”. Scrisa, destinul invocat, are „partea bună”, propice, și „partea rea”, adversă – în sensul în care cei vechi considerau cele două talgere ale balanței sau în sensul în care augurii latini împărțeau cerul în două părți – „stânga” (sinistra) și „dreapta” (dextra) considerând semnele augurale în funcție de locul în care apăreau. Menționăm că Eminescu

folosește termenul și în accepția lui Homerică de „to meros”: „Să aibă parte dreaptă, egală fiecare” – dar și cu sensul consacrat de parte adversă: „De ce boala și moartea să fie partea voastră?”. Iar vorbele lui Mircea „bucuroși le-om duce toate” semnifică, mai înainte de a fi o supunere necondiționată în fața destinului, exact considerațiile lui Eteocles despre Dreptate: Noi ne supunem ei, dar înseamnă că ea, Dreptatea, nu are nimic de-a face cu numele pe care-l poartă de vreme ce se dovedește neadevărată.

Sfântul Teodor
Studitul (759-826)

Cateheza a noua a Sfântului Părintelui nostru și Mărturisorului Teodor, Starețul de la Studion, către ucenicii lui

Despre Pogorârea Sfântului Duh
și despre moartea sărmanului Evprepian¹

traducere din limba greacă și note de Lector Univ. Dr. Octavian Gordon

Frați și părinți, ne aflăm la Cincizecime, la Pogorârea Sfântului Duh, căci zice Domnul: De folos vă este ca Eu să plec; căci dacă Eu nu voi pleca, Mângâietorul nu va veni la voi; iar dacă voi pleca, Îl voi trimite la voi; și când va veni Acela, vă va călăuzi la tot adevărul (In. 16, 7-8.13). O, ce făgăduință și ce învrednicire! Nu a făgăduit că va trimite un înger sau un om, ci pe Însuși Duhul, Cel deofințat cu El! Prin urmare, urcă la ceruri Fiul cel Unul-Născut, după ce a împlinit lucrarea Tatălui; Se pogoară Duhul cel Sfânt, nu alt Dumnezeu, să nu fie! Dar Alt Mângâietor, precum este scris, și o, negrăită iubire de oameni! Dumnezeu ni se face nouă Mângâiere! Așadar, [ne] mângâie sufletul strâmtorat și căznit, ca să nu-și piardă nădejdea în necazuri; și dă mărturie Sfântul Apostol, zicând: Din afară lupte, dinăuntru temeri; dar Cel Ce mângâie pe cei smeriți, Dumnezeu, ne-a mângâiat cu venirea lui Tit (2 Cor. 7, 5-6). [Ne] mângâie inima înspăimântată de înfricoșările dracilor, ridicând-o, prin îndrăznire, la starea de bărbăție nezdruncinată. Și mărturisește Sfântul David, zicând: Tu, Doamne, m-ai ajutat și m-ai mângâiat (Ps. 85, 17). [Ne] îndeamnă² mintea învrăjbită să aducă pace și liniște. Și mărturisește Apostolul, zicând: Așadar, pentru Hristos solim, ca și cum Dumnezeu ar îndemna prin noi: vă rugăm, pentru Hristos, împăcați-vă cu Dumnezeu! (2 Cor. 5, 20). Ai văzut ce pogorământ de nepătruns [cu mintea]? Ai văzut ce dar necovârșit? Sus, Fiul Unul-Născut mijlocește la Tatăl pentru noi, după cum este scris: Care și este de-a dreapta Tatălui, Care și mijlocește pentru noi (Rm. 8, 34). Jos, Duhul cel

¹ Este vorba de același Evprepian (gr. Εὐπρεπιανός, lat. Euprepianus) căruia Sfântul Teodor i se adresează în *Scrisoarea 36* (PG 99, 1031 sqq.) și în *Scrisoarea 41* (PG 99, 1057 sqq.). A. Tougaard, adnotatorul ediției lui Emmanuel Auvray (Paris, 1891), menționează și alte locuri în care Evprepian este amintit, în special în corpusuri epistolare la al căror conținut nu am avut acces.

² În limba greacă, verbul παρακαλέω, din aceeași familie de cuvinte cu Παράκλητος (Mângâietor) înseamnă, printre altele, și a mângâia, dar și a îndemna. De aceea, jocul de cuvinte din original nu poate fi redat în limba română. De asemenea, gr. Παράκλητος înseamnă și cel care te asistă într-un proces, avocat, de unde și ideea de intermediar, mijlocitor.

Sfânt mângâie în felurite chipuri. Ce-I vom răsplăti Domnului pentru acestea? Trebuie degrabă să luăm aminte³ la cele ce urmează, zicând: Toate oasele mele grăi-vor: Doamne, Doamne, cine este asemenea Ție, Tu, Care pe sărac îl izbăvești din mâna celor mai tari decât el și pe sărac și pe sărman din [mâna celor] care-l răpesc pe el (Ps. 34, 10). Și iarăși: Ajutorul meu de la Domnul, Cel Ce a făcut cerul și pământul (Ps. 123, 8). Și: De nu mi-ar fi ajutat mie Domnul, puțin ar fi lipsit să nu se sălășluiască sufletul meu lângă iad (Ps. 93, 17). Și iarăși: Domnul este ajutorul meu și nu mă voi teme de ce-mi va face mie omul (Ps. 117, 6). Așadar, de vreme ce avem un astfel de Mângâietor, pe Duhul cel Sfânt, Puterea nebiruită, pe Marele Apărător, Dumnezeu și Luptător împreună cu noi, să nu ne înfricoșăm, frați și părinți, de teama vrăjmașului, să nu ne îngrozim de puterile potrivnicului; ci, ca unii care Îl avem pe El părtaș și ajutor alături de noi în luptele nevoinei și ale mărturisirii, să ne dăm silința cu și mai multă vitejie și statornicie să ne petrecem viața zi de zi, fără să fim momiți de înșelăciunile balaurului, fără să ne lăsăm slăbănogiți de neîncetatele lui năvăliri asupra noastră. Să ne stingem focul iubirii⁴ trupești, fiindcă acesta aprinde casa sufletului nostru. Nu este plăcere, ci durere adâncă; nu este prilej de veselie, ci este o ieșire din sine a minții și o înstrăinare vicleană. Și aceasta o știu prea bine cei care și-au spălat turbarea trupului și care au înflăcărare numai către Dumnezeu. Ce ar putea să fie mai dulce și mai desfătat decât aceasta⁵? De bună seamă, unul ca acesta⁶ [este] în trup și mai presus de trup, în lume și mai presus de lume, în viața de aici, dar trăind

mai presus de cele văzute. Într-unul ca acesta valurile harului, mișcate de adierile blânde ale Duhului, liniștesc sufletul cu desăvârșire. Dar ce [se întâmplă]? Iubirea de plăceri, atunci când ne biruie, atât de mult ne abate și atât de mult ne smintește⁷, încât ne apleacă până jos, la pământ, la trup, la sânge, și de acolo ne înstrăinează cu totul de Bunul Dumnezeu. N-ați auzit ce a pățit nefericitul de Evprepian? Căci de curând am primit vestea că a murit; și a murit – o, sărmanul de mine! – nu de moartea vremelnică, ci de cea veșnică, fiindcă s-a încurcat cu Eva, sfâșiindu-și viața din pricina ei. Vai, ce a pățit, nenorocitul! Știți cum strălucea înainte, deasupra capului lui, făclia bunei-credințe și a bunei-viețuirii. Oare nu a fost închis el împreună cu mine odinioară, pentru mărturisirea credinței? La Sacudion⁸ n-a fost înaintat el la treapta de iconom? Oare nu pentru mărturisirea noastră de credință și-a dat jos veșmântul ca să intre în vâltoarea luptei din arenă, fiind biciuit în două rânduri și răbdându-le pe toate vitejește? Ce s-a întâmplat apoi? Având el, ca iconom, punga cu bani a mănăstirii și cele ce se pun într-însa, amețit de aur și lăsându-se pătruns de iubirea de arginți, precum Iuda, L-a trădat – vai! – pe Hristos, fiindcă, pe de o parte, s-a dezbrăcat de făgăduința fecioriei, iar pe de altă parte, a cumpărat, precum Ghehazi (4 Împ. 5, 20-27), ogoare și vii, vite și oi, și a moștenit nu numai lepra aceluia, ci, după socotința mea, ceva mai groaznic de-atât. Iată, frații mei, ce lucrează iubirea de arginți. Să fugim, rogu-vă, de patimă, fiindcă aceasta este locul unde se meșteșugește trădarea. Iată ce poate aduce lipsa credinței. Să fugim de întuneric, fiindcă

³ Litt.: să ne asumăm ceea ce urmează.

⁴ În original: έρως.

⁵ Decât a se fi spălat cineva de poftele trupului și a-L dori numai pe Dumnezeu.

⁶ Adică unul care și-a îndreptat dorinca numai către Dumnezeu.

⁷ Textul original este ceva mai retoric decât am redat noi în traducere: cu atâta abatere ne abate și cu atâta sminteală ne smintește.

⁸ Sacudion (cunoscută și ca Sakkoudion) este mănăstirea unde a intrat în monahism Sfântul Teodor (în 781) și unde era igumen unchiul său, Platon.

acesta ne smulge din îmbrățișarea Stăpânului; să fugim și de orice altă patimă care ne împresoară sărmanul nostru suflet; vorbesc despre mânia, despre pizmă, despre furie, despre iubirea de sine, despre îndărătnicia în propriile păreri, despre viețuirea în singurătate. Feriți-vă să petreceți în însingurare, ca să fiți feriți de blestemul Domnului care atâră asupra

...de vreme ce avem un astfel de
Mângâietor, pe Duhul cel Sfânt,
Puterea nebiruită..., să nu ne
înfricoșăm, frați și părinți, de teama
vrăjmașului, să nu ne îngrozim de
puterile potrivnicului. ❧

voastră. Căci zice: Vai de cel singur, că, de ar fi să cadă, nu este nimeni care să-l ridice! (Ecl. 4, 10). Aceasta a pățit cel despre care este vorba: căci, dacă ar fi avut pe cineva împreună cu el, chiar de ar fi căzut, ar fi putut să se ridice din nou, cu ajutorul celui ce l-ar fi însoțit, și ar fi putut să-și plângă iarăși păcatul. Dar, fiindcă nu a avut, a pierit, sărmanul, după ce s-a

dus la locul său. Vrednică de plâns și de durere este, fraților, nenorocirea⁹ aceasta; iar de pilda aceasta să ne înfricoșăm și să ne cutremurăm¹⁰. Cel ce stă neclintit, zice Scriptura, să ia aminte să nu cadă! (1 Cor. 10, 12). Cel ce ține calea cea bună, să se păzească să nu se împiedice, luând seama la împiedicarea celui ce s-a aflat dinainte pe calea cea bună. Ar fi zis cineva că mai degrabă ar cădea un înger decât fratele acela; dar, totuși, fiindcă a dormitat, a căzut; iar pricina este iubirea de arginți. Nu v-aș vorbi despre iubirea de arginți, dacă nu v-ați afla în primejdie să cădeți în momeala iubirii de arginți, acum, când fiecare este nevoit să se așeze într-un alt loc, din pricina prigoanei¹¹, și când trebuie să vă îngrijiți de cele trebuincioase vieții – afară doar dacă nu vă păziți cu multă luare-aminte. Din această pricină, unii aleg să nu aibă un însoțitor, ca să poată să strângă mai mult aur; din această pricină, alții nu se arată dornici nici de iubirea frățească, fiindcă țin patimile sub același acoperiș cu ei; din această pricină, nici picioarele nu pot să le stea liniștite, ci umblă de colo până colo, ca niște cățelandri, doar-doar ar putea să-și însușească ceva bani de la vreun om evlavios; din această pricină, unii și-au cumpărat robi, fiind ei înșiși robi ai patimii, pierzându-și cinstea cuvenită unui stăpân. Alții tot adună, spre folosință, alte lucruri de care nu au neapărată nevoie, făcându-se vânzători și sam-sari și agonisindu-și câștig neguțătoresc.

Vedeți, fraților, judecata lui Dumnezeu; luați aminte la ochiul cel mare al lui Dumnezeu, care se uită la voi neadormit și de care nu trece nevăzut nimeni, nici de-ar fi săvârșit ceva în cele ascunse ale inimii, ca să nu mai zic de cele pe care omul le face în afara lui. Luați aminte la osânda morții,

⁹ Litt.: tragedia, sceneta tragică.

¹⁰ Litt.: [vrednică] de înfricoșare și de cutremur este pilda.

¹¹ Acest episod amintește de contextul și de consecințele de tristă amintire ale faimosului Decret 410 din anul 1959.

căci și acum doi frați ai noștri au plecat din această viață, Miles și Barnaba, și alții doi înainte de aceștia, și unul câte unul ne ducem dincolo. Să nu înșface moartea pe cineva nepregătit, rogu-vă, și nici nedesăvârșit. Nu este o mică pierdere lipsirea de Dumnezeu, lipsirea de Împărăția Cerurilor, judecata și răsplata cea veșnică, pe care nu o va putea răbda nici un trup, nici măcar închipuită, darămite ajunsă la experiență. Aceasta ne va ajunge, dacă nu vom săvârși cele plăcute lui Dumnezeu. Așadar, ca să putem noi să fugim din calea mâniaei ce va să vină peste fiii neascultării (Ef. 5, 6), să înfăptuim, rogu-vă, cele poruncite, să-L cinstim pe Dumnezeu încă de pe acum. Pe cât își dă seama cineva despre sine că îi este de trebuință, să se curățească pe sine, să-și înnoiască sufletul, [călăuzindu-l] înspre voia lui Dumnezeu. Căci aproape este [Domnul] de toți cei ce-L cheamă pe El (Ps. 144, 18) și în fiecare zi ne primește pocăința, în fiecare zi ne ridică păcatele și neîncetat cu îndemn ne îndeamnă să alegem viața cea veșnică, pe care să ne învrednicim a o dobândi, întru Însuși Hristos, Domnul nostru, Căruia [l se cuvin] slava și puterea, împreună cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Interviu realizat de
Arhim. Dr. Policarp
Chițulescu

Interviu cu Arhimandritul Nikodim, starețul Sfintei Mănăstiri Filoteu din Muntele Athos

Preacuvioase Părinte Nicodim, întâi de toate, aş vrea să vă mulțumesc pentru că v-ați făcut timp ca să ne vorbiți puțin pentru folosul preoților și al credincioșilor din România, prin intermediul revistei *Martyria*. De asemenea, îi mulțumesc și părintelui Filoteu care este traducătorul dialogului nostru.

Preacuvioșia Voastră, sunteți stareț al Mănăstirii *Filoteu* de 15 ani. Vă vizitează aproape zilnic, venind în pelerinaj, mulți ierarhi, preoți, monahi, teologi și simpli creștini doritori de o clipă de odihnă sufletească.

N: Da. Așa este. Sfântul Munte are mireasma lui de sfințenie pentru că aici s-au nevoit, au dus lupta cu patimile și au atins culmile sfințeniei mulți monahi. Rugăciunea lor care se ridică ca o tămâie binecuvântată către cer împreună cu smeritele noastre rugăciuni sunt cele care întrețin văpaia Duhului care bucură și odihnește pe cei ce vin aici cu sinceritate și râvnă.

P: Trăim într-o lume foarte tulburată, agitată. Am observat că sfinția voastră sunteți foarte bine informat. Sfânta Chinotită vă convoacă mereu pentru a găsi soluții în problemele contemporane, iar pe de altă parte, cei ce vin aici vă relatează tot ce se petrece în lume, așa încât știți foarte bine ce se întâmplă în afara Sfântului Munte și cunoașteți și rănilor pe care ni le face duhul lumesc.

N: În aceste vremuri, lumea este tulburată pentru că uită și neglijează scopul vieții. Dacă ar pune în cântar viața aceasta trecătoare și nemurirea, atunci nu ar mai sta pe gânduri. *Vedeți și păziți-vă de toată lăcomia* spune Mântuitorul când ne dă pilda cu bogatul căruia îi rodise țarina. Lăcomia era problema, nu bogăția. Lipsa de măsură, împietrirea omului în poftele lui nenumărate au dus până într-acolo încât omul nu mai știe și aproape nu se mai poate opri din a strânge, din a avea, din a rezolva continuu și pe aceasta și pe aceea. În acest fel, neoprindu-se la timp, el nu mai are vreme nici pentru rugăciune, nici pentru slujbă, nici măcar pentru a-și asculta propriile gânduri. De multe ori alergăm, chiar rezolvând treburi pentru Biserică, dar aceasta nu trebuie

să desființeze rugăciunea, să ne îndepărteze de Dumnezeu. Toate să le săvârșim cu măsură, în afară de dragostea pentru om, care este poruncă dumnezeiască. Aici la noi în Sfântul Munte avem slujbe de noapte pe care le gustă mulți credincioși. Ați văzut că ele se săvârșesc neclintit. Aproape nimeni nu lipsește. Zilnic toți sunt prezenți, inclusiv un număr mare de pelerini. De aici trebuie să ne hrănim, de la dumnezeiescul altar.

P: Acum ați atins o altă problemă pe care doream să v-o înfățișez. În mănăstirile din România, monahii, mai ales cei din provincie (unde sunt și cei mai numeroși), muncesc mult, excesiv. Oboseala le răpește puterea de a participa la sfintele slujbe sau atenția pentru a se ruga. Nu mai ating aici problema canonului de chilie. Cum vedeți un echilibru între muncă (ascultare), slujbele de la biserică și canonul de chilie?

N: Cum spuneam mai devreme: bieții monahi sunt afectați și ei de ritmul lumii. Munca fără discernământ distruge, nu construiește. Să ne amintim că egiptenii, pentru a-i face pe evrei să uite de Dumnezeu, i-au pus la munci continue, istovitoare. Acum ne amintim și acea pildă cum că nu putem nici să stăm numai în contemplație, adică trebuie să și muncim pentru pâinea noastră. Echilibrul între muncă, rugăciune și studiu, așa spune, trebuie să-l realizeze starețul mănăstirii. El dozează cu grijă ocupațiile fiecăruia încât nimeni să nu se păgubească. Stareții vor da seama în fața lui Dumnezeu pentru felul în care s-au mântuit ori, Doamne ferește!, s-au pierdut călugării lor. Mă înfricoșează această realitate, dar trebuie să o spun. De aceea, aici deși avem livezi cu pomi și grădini mari, pădure și carieră de piatră, nenumărate ascultări la biserică unde petrecem cam 6-8 ore pe zi, în zilele obișnuite, nimeni nu lipsește de la slujbă fără un motiv întemeiat. Bătrânii din mănăstire au o tradiție veche a rugăciunii, iar noi, cei care suntem mai tineri, privim la ei când tindem să exagerăm cu cele administrative. Mai mult, le cerem des sfatul și ne folosim de discernământul lor în cele sfinte.

P: Pentru că tot vorbim de muncă și rugăciune, ce să mai zicem de omul de rând care nu mai are de mult program de muncă 8 ore, ci 10, 12 sau chiar 14 ore. Soții nu se mai întâlnesc între ei, copiii nu se văd cu părinții, duminica oamenii vor să doarmă în loc să meargă la Sfânta Liturghie. Cum se mântuiesc acești oameni, părinți, familisti, în acest context așa de descurajator pentru viața sufletească, pentru câștigarea nemuririi până la urmă?

N: Revin la punctul din care am plecat. Armele pe care le au călugării trebuie să le adopte și mireni. Întâi, credința ca devotament și grija de a fi cu Hristos te neliniștește când nu-ți mai vezi soția sau soțul, când

Munca fără discernământ distruge, nu construiește... Echilibrul între muncă, rugăciune și studiu, așa spune, trebuie să-l realizeze starețul mănăstirii. El dozează cu grijă ocupațiile fiecăruia încât nimeni să nu se păgubească. ✠

nu-ți mai crești copiii și când pur și simplu, mâncăm, muncim, dormim. Deci doar o credință adevărată ne poate ajuta să rezistăm. Să ne mulțumim cu mai puțin (din cele pământești), dar să ne facem timp pentru rugăciunea zilnică, care reprezintă oxigenul duhovnicesc. Lipsa de încredințare în voia și grija lui Dumnezeu fac ca zilele noastre să devină chinuitoare, stresante. Aceste tensiuni și nemulțumiri duc chiar la îmbolnăvirea trupului. Așadar, creștinii să își facă timp pentru mărturisire periodică la duhovnic. Cine poate spune în cuvinte cât de curățitoare și liniștitoare este iertarea primită la spovedit și limpezimea gândurilor pe care o primim după ce ne-am mărturisit? Vă dați seama, această baie a sufletului ne înnoiește. Ea aduce iertarea pe care nu o putem obține de la nimeni decât de la Hristos prin mâna preotului prin care El lucrează după propria făgăduință și poruncă. Oamenii să își învețe copiii de mici să se roage, să-i ducă la spovedit și împărtășit, dar mai întâi să le explice de ce este bun un astfel de lucru.

P: Vă întrebam cum să se mântuiască creștinii în ritmul de azi?

N: Să se roage pe drum, la volan, să asculte rugăciuni la radio – am înțeles că aveți un radio și o televiziune a Bisericii.

P: Da, Radio *Trinitas* și Televiziunea *Trinitas*.

N: Nici nu vă imaginați cât bine aduc acestea în casele oamenilor. Desigur, ei nu trebuie să înlocuiască mersul la biserică cu ascultatul sau vizionatul de emisiuni religioase. Dar trebuie să ne creăm mijloace de a ne aminti de Dumnezeu. Eu le spun tuturor să citească Psalmii, rugăciuni către Maica Domnului, către Mântuitorul, către Sfântul ocrotitor în pauzele de lucru și oricând au răgaz. Cum să nu-i ajute

Dumnezeu când ei nu-L uită și se încred în puterea, mila, iertarea și ajutorul Lui? Să nu-L supărăm pe Dumnezeu cerându-l bani sau succes lumesc. Să fim serioși, El le cunoaște pe acestea și ni le dă cu spor când noi suntem ascultători voinței Lui, poruncilor Lui care ne dezrobesc de pofte, de păcatele distrugătoare. Știți întâmplarea cu acel pustnic sfânt pe care văzându-l creștinii pelerini ce veneau la mănăstirea lui, l-au pus episcop cu sila în cetatea lor. Iar bietul de el, văzând care sunt treburile eparhiei a început să alerge să le rezolve, neglijându-și rânduiala lui de dinainte, adică rugăciunea care te predă lui Dumnezeu cu toate grijile și gândurile. Mergând așa lucrurile, cu timpul, a început să se neliniștească și plângea că nu poate să le rezolve pe toate. Într-una din nopțile albe de grijile ce avea, L-a văzut aievea pe Mântuitorul și el, căzându-l la picioare, L-a întrebat cu lacrimi de ce acum nu mai are liniștea pe care o avea înainte de a fi episcop? De ce acum are atâtea griji și nu sporește, pe când în pustie, toate mergeau de la sine? Mântuitorul i-a răspuns: când erai pustnic, te lăsați în grija Mea și nimic nu-ți lipsea, acum fiindcă te îngrijorezi și alergi încercând să rezolvi singur, fără să ceri ajutorul Meu, te-am lăsat pe tine să te descurci. Deci vedem că nu trebuie să neglijăm, oricât de ocupați am fi, să vorbim cu Mântuitorul, să-L rugăm să ne ajute El. Așa, toată osteneala se transformă în rugăciune. Aici este cheia. Să nu despărțim treburile noastre de rugăciune, de Hristos și vom avea bucurie, spor și mântuire.

P: Mărturisesc că sunt impresionat că sfinția voastră găsiți o cale de mijloc între grija lumii și grija sufletului. De fapt, tot timpul Sfântul Munte a dat răspunsuri echilibrate și

inspirate de Dumnezeu. Aș vrea să vă întreb, Preacuvioase Părinte stareț Nicodim, referitor la preoți. Sfinția voastră slujiți altarul de peste 20 de ani. Spovedaniile, problemele de tot felul și alte multe ispite care vin în viața preoților sunt adevărate provocări. Vreau să vă întreb ce să facă preoții ca lucrarea lor să fie cât mai eficientă? Cum să-i apropie pe creștini de Hristos?

N: Anii de slujire, discuțiile cu nenumărați preoți care vin după sfat la mănăstirea noastră și în tot Sfântul Munte, consfătuirile cu nenumărați ierarhi din toată lumea care vin aici, mi-au arătat că problema cea mai serioasă pe care o avem duhovnicii de rezolvat este spovedania, adică îndrumarea, deslușirea modului cum un creștin își poate însuși mântuirea, în funcție de contextul în care trăiește și de pregătirea pe care o are. Căci cui i s-a dat mult, mult i se va cere. Adică, întâi de toate noi trebuie să dăm un răspuns, o mărturie în această lume căzută.

P: Ce mărturie?

N: Că Dumnezeu există, că preoții sunt demni de crezare prin viețuirea lor devotată, fidelă lui Hristos. Oamenii nu ne judecă pe noi, preoții, ca pe oamenii obișnuiți, cu neputințe și slăbiciuni, ei nu acceptă să ne comportăm la fel ca ei, și aceasta pe bună dreptate. Nu poți să-l vezi pe cel căruia i te spovedești că se ceartă cu vecinii, că se dușmănește cu oamenii. Nu-l poți vedea pe preot că umblă beat, fără reverendă, amestecat în chefuri și obiceiuri care sunt condamnabile. Dacă facem din preoție un mijloc de trai, de câștig, cerându-le oamenilor bani pentru slujbe, atunci vom pierde turma. Aici este înțelepciunea și credința: dacă știm și credem cu tărie că Hristos ne conduce și ne apără, nu ne speriem că rămânem fără bani. Deci El ne va da tot ce ne

trebuie. Așa i-am sfătuit pe preoții tineri care vin la noi, să nu ceară, să-L lase pe Hristos să-i ajute. Credeți-mă, cu lacrimi mi-au spus cei ce m-au ascultat că e incredibil cât de mult le-a ajutat Dumnezeu să nu ducă lipsă de nimic. Este adevărat ce vă spun. Altfel, ne transformăm în percepatori de taxe, ne pierdem sfințenia altarului. Aici în Grecia este mare grijă pentru rânduiala bisericii. Preoții nu scurtează slujbele și țin o curățenie desăvârșită în biserici. Este mare păcat, ierosilie (batjocorire de cele sfinte), să ții biserica neîngrijită, murdară, sfeșnicele, cădelnița necurățată cu anii. Ce sfințenie, ce fior să simtă sufletul unui om când intră într-o biserică neîngrijită? Știți ce se spune în Sfânta Scriptură despre batjocoritorii de cele sfinte. Dacă am ales preoția, trebuie să ne-o asumăm. Noi nu mai suntem oameni obișnuiți, cu obiceiuri comune. Să nu uităm acest lucru, nu ne mai aparținem. De aceea și hirotonia se dă celor care mai întâi s-au căsătorit. De ce? Hirotonia este ultimul, supremul legământ pe care îl facem și e de nedesfăcut... Deci preoții să-i caute la casele lor pe oamenii care nu vin la biserică, dar nu pentru a le cere, ci pentru a-i cunoaște. Să-și facă timp să le vorbească, să le dea cărți, să le citească din ele, preoții să vină pentru mireni ca din altă lume: reverenda, barba, curățenia trupului sunt și ele aspecte care fac mesajul nostru mai primit. Apoi, să-i mărturisească cu răbdare, să le citească rugăciuni la nevoie, să le facă botezurile și cununiile pe îndelete, fără grabă și cu frica lui Dumnezeu. Să-i povățuiască continuu. Cum să-i aduci la biserică dacă nu sunt slujbe? Îmi povestea un tânăr preot că nu vin oamenii la slujbe și că ce rost ar avea să le mai facă? I-am spus că pentru dragos-

tea lui pentru parohieni și pentru Dumnezeu să facă slujbele și să se roage să vină. În timpul acesta, să-i slujească cum poate el mai bine. Ce credeți, a venit după vreo doi ani și mi-a spus că n-a fost zadarnic. Acum are biserica plină, după ce un an întreg a avut 2-3 oameni la slujbă. Vedeți, sfinția voastră, depinde și de păstor. Din cauza păstorului

Aici este înțelepciunea și credința:
dacă știm și credem cu tărie că Hristos
ne conduce și ne apără, nu ne speriem că
rămânem fără bani... Altfel,
ne transformăm în perceptori de taxe,
ne pierdem sfințenia altarului. ✠

umblă oile în rătăcire... Preotul să se ocupe de copii, să-i împrietenească cu biserica, să-i ajute pe vârstnici, să nu fie nepăsători la nevoile lor. Adică să le fie tuturor un adevărat părinte. Dar pentru aceasta trebuie credința adevărată și vocație. Vai de preoții care sunt neglijenți sau indiferenți. Certarea lui Dumnezeu îi va ajunge încă din lumea aceasta. Dar fericiți vor fi păstorii care îi iubesc pe păstoriții lor. Am

văzut câtă lumină și bucurie și cât sens este în viața acestora. Să ne ferească mila Lui de pedepse.

P: Preacuvioase Părinte Stareț, vă rog să transmiteți un cuvânt preoților și creștinilor care vor citi povățuirile pe care le-ați dat până acum.

N: Vedem că azi lucrarea răului este fățișă, este legiferată ironic, sub haina libertății și a drepturilor omului. Dar pentru că viața nu ne-am dat-o singuri, ea trebuie trăită în echilibru, iubire și credință. Numai credința în Hristos aduce aceste măsuri. Omul devine liber când nu mai este stăpânit de patimi, de poftele distrugătoare. El nu e liber când și le satisface, ci când se înfrânează. Credința în Dumnezeu ne aduce nemurirea, merită să trăim credința ca pe unica realitate necesară. Cine poate stăpâni pământul? Pierim, așa cum spune Psalmul, ca iarba câmpului, ca și cum nici nu am fost pe pământ. Dar Dumnezeu, prin iubirea Lui, ne face veșnici dacă Îl ascultăm și ne iubim între noi. Cine aduce pe alții la credință, are mari șanse de mântuire. Cine crede că trăiește credința fiind nepăsător față de cei din jurul lui, se înșeală groaznic.

Arhimandritul Nikodim este starețul Sfintei Mănăstiri Filoteu din Muntele Athos, a 12-a din șirul celor 20. Interviuul a fost realizat în vara anului 2016 de către Preacuviosul Arhim. Dr. Policarp Chițulescu, slujitor la Mănăstirea Radu Vodă din București, Directorul Bibliotecii Sfântului Sinod.

Codruț Dumitru
Scurtu

Antim

Piesă de teatru în patru acte

Personajele

ANDREI, ANTIM, MITROPOLITUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

DOSITEI, PATRIARHUL IERUSALIMULUI

DOAMNA MARICA, VĂDUVA DOMNITORULUI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

MITROFAN, MITROPOLIT AL ȚĂRII ROMÂNEȘTI, FOST DE NYSSA

NICOLAE MOVROCORDAT, DOMNUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

MIHAIL ȘTEFAN (IȘTVANOVICI) TIPOGRAF,

UCENICUL SFÂNTULUI ANTIM IVIREANUL

MACARIE, IEROMONAH LA MĂNĂSTIREA HALKI

HAKAN, NEGUSTOR DE SCLAVI

BOIER 1

BOIER 2

BOIER 3

ALT BOIER

O DOMNIȚĂ

UN UCENIC

UN CĂLUGĂR

SOBORUL DE PREOȚI

ACTUL I

Vestea morții

Cadru: Sfârșitul anului 1716 în Chiliile Mănăstirii Antim din București
noul ales Mitropolit Mitrofan al Țării Românești (fost de Nyssa) bolește
cumplit și se roagă cu lacrimi (decor – sfeșnic mic, candelă, icoană... lumi-
na scăzută, proiecție pe personaj)

MITROFAN: Doamne, Dumnezeu! Mântuiește-mă, ziua am strigat, și noap-
tea înaintea Ta, să ajungă înaintea Ta rugăciunea mea, pleacă-Ți ure-
chea Ta către ruga mea, Doamne, (ridicând privirea din Ceaslov oftează)
ruga mea... ruga mea, a nevrednicului vlădică Mitrofan, care dintr-a pă-
catului pricină deplâng a mea cumplită suferință! Ah! Am poftit la lucrul

aproapelui... neînfrânarea – neputința păcătoasă! Ah! Păcatul râvnirii! Ah! Lemnul păcatului! Ah! Neputința omenească! Cum de s-a ajuns la așa pierdere!?! Mielul!?! Mă gândeam că va petrece ascultare de canon la Muntele Sinai, la Sfânta Ecaterina; măcar așa puteam fi împăcat că întingerea în blidul politichiei va fi dus pe smerit în locul de smerenie. Pustiul – floarea monahului! Dar, nu! Oh, nu! Așa nu! Primit-a moarte, gustat-a jertfire, botez, botez de sânge! Primit-a cununa mântuirii dintr-a Hristosului mână! Ah! Mavrocordat ne-a învăluit cu vorbe... Nu, nu, nu așa s-a hotărât în divan! Nu am putut spune, dintr-a Domniei pricină, ce mult am prețuit acest chip de om, om întreg, om sfânt, chip de ierarh și cărturar vlădică al Țărilor Românești, mitropolit siluit la exil pentru dârzenia și statornicia în duhul canoanelor, păstrător al legii! (rar, aproape silabic) Chiar cu prețul vieții sale! (scurtă pauză) Nu voi mai avea liniște Doamne, și până ce mă voi înfățișa Dreptei Tale Judecăți primesc cu ascultare sfântă durerea trupeișcă pe care o ai îngăduit unui nelegiuit ca mine care prin dreaptă rânduială chivernisesc și agonisesc obidă și lacrimi... (auzind pași coboară privirea în Ceaslov și continuă psalmul) Că străinii s-au ridicat împotriva mea și cei tari au căutat sufletul meu! (murmurând)

(De odaie se aud apropiindu-se pași.

Se aud trei bătăi discrete în poarta chiliei.)

MIHAIL: Preasfântă Născătoare de Dumnezeu mântuiește-ne pre noi!

MITROFAN: Doamne mântuiește!... Dară cine tulbură rugăciunea priveghearei mele?

MIHAIL: Sărut drepta, Preasfințite Părinte Mitropolit!

MITROFAN: Dumnezeu cu a Sa milă!

MIHAIL: Am înțeles din partea părintelui arhimandrit Sofronie, cu care dăunăzi m-am zărit la hramul Sfântului Neculai că voești a mă înfățișa Preasfinției Tale!...

MITROFAN: (căutând cu lumânarea) Dară cine ești?

MIHAIL: Sunt ipodiatonul Mihail Ștefan, tipograful, ucenicul Mitropolitului Antim, proaspăt întors din Cetatea Albei unde am mântuit sfântă ascultare de la al meu Preasfințit Vlădică!

MITROFAN: Cum ai intrat fără să te vază careva?

MIHAIL: Cunosc bine ăst loc! Am pus cărămidă și multă sudoare la rădicarea lui!

MITROFAN: (aduce sfeșnicul mai aproape să îl vadă... apoi îl binecuvântează pe cap) Binecuvântat cel ce într-al Domnului nume săvârșește laudă dreaptă! Însă ce ascultare ai plinit frate?

MIHAIL: Am ticluit slove la frați pentru a nu rămâne goi și fără de nădejde în fața ispitei catolicești care se împânzește prin prostime și le fură cugețul și simțirea dreptmăritoare prin dogme ereticești.

MITROFAN: Ce ispită! Era nevoie mare de sprijin pentru cei ce suferă cornul catolicesc!

MIHAIL: Adevărat! Acum am dus cu mine și pe părintele Dimitrie hirotomit de vlădica Antim pentru frații noștri din Șcheii Brașovului.

MITROFAN: Chiar azi am fost înștiințat că Ioan Patachi, Episcopul unit al Albei, a mai îngenunchiat o parohie ortodoxă!

MIHAIL: Eram acolo când protopopul Gheorghe din Alba oferea fără îngăduința fraților preoți, bastonul protoieresc lui Patachi! În rest, viclenie și urzeală iezuită! Deaceea am zorit lucrarea noastră încă de mai acum cincisprezece ani când le-am gătat Bucoavna și Kiriakodromionul! Iară cărțile ce-am tipărit vor mărturisi cu strajă dreaptă pentru credința ce poartă ăst neam încă din sânul maicii sale!

MITROFAN: Așa dară! Frate Mihail, prin grija frăției tale lumina cunoștinței de Dumnezeu nu se va stinge în candela cea de untdelemn plină a dreptmăritorilor creștini de peste munți!

MIHAIL: Ne rugăm pentru ăst lucru, ca viitorimea să nu dea crezare falselor sinoade de Unire, urzite cu firme mincinoase, și pre protopopii, cu aur ademeniți, veniți mișelește fără sfatul fraților la semnarea mincinoasei uniri cu Roma!

MITROFAN: Domnul să ne apere și să ne întărească în lupta pentru Hristos Adevărul!

MIHAIL: Eh! Mare greutate! Mare greutate Preasfințite, și apăsare pre grumajii noștri cei plini de jug și durere, mai ales acum că al meu vlădică, rupt din al său duhovnicesc așezământ este supus surghiunului și cearcă ce Mântuitorul a rânduit ucenicilor Săi: să pășească peste aspidă și vasilisc și să calce peste leu și balaur!

MITROFAN: Cu bună vrere i-am transmis acum ceva vreme să nu să puie în calea lui Mavrocordat!

MIHAIL: Șederea Preasfinției Tale în al său vlădicesc așezământ ar spune mai mult decât încerci a o face Preasfinția Ta!

MITROFAN: Ce tot îndrugi? Și altădată anevoie s-au înțelese ale mele ziceri când îi soleam voia Măriei Sale Brâncoveanu Voievod de a să retrage din scaun! Însă a trimis vuietul slovelor sale la Palat și Vodă l-a mai îngăduit!

MIHAIL: Preasfinția Ta, bag de seamă că voiești a-mi așterne în inima-mi justificări! Nu este vremea lor, Vlădica al nostru deși gonit de biciul lui Mavrocordat se va întoarce cu carul lui Ilie și cu toiagul dreptății Domnului spulbera-va mișelimea trădătoare!

MITROFAN: Grele cuvinte, Mihaile! Prea grele sufletului și trupului meu împovărat de boală și năcaz!

MIHAIL: Domnul cere ca Adevărul să ne fie pală de foc în gură gata de a fi scos afară!

MITROFAN: Așa-i! Te-am chemat, Mihaile frate, a-ți pune în palme un firman negătat, căruia numai dumneata îi poți da taină! (căutând printre hârtii...) Tot grijind de scurtă vreme ăst locaș am găsit în vechiul cufăr al vlădicii Antim aste ultime cuvinte ale sale! Însă descheiat și fără pecete!

MIHAIL: Semn că a fost luat fără strigare!

MITROFAN: De îndată ce nu are încheiere nu am știință ce să se facă cu dânsul! Nu știu pe altul mai aproape de Vlădica Antim decât frăția ta! Poftește!

MIHAIL: Zici că nu e gătat !?! Semn bun! Asta da semn! Lăsatu-l-a descheiat întradins, a ne arăta că se întoarce a-l desăvârși! Preasfinția Ta, nu! Nu acum! Vedeai cum Antim, iubitorul de Dumnezeu se va întoarce din surghiun! La Țarigrad Patriarhul Cosma îi va arăta dreptatea căci lui Hristos Celui Drept slujește!

MITROFAN: Frate Mihail, cât ai fost înstrăinat prin ungurime, la Țarigrad bătrânul Patriarh Cosma cel Blând a trecut la Domnul și prin amestecul Porții Ieremia a fost pus în ascultarea patriarhicească!

MIHAIL: Nu-mi este nicio teamă! Domnul îl va apăra!

MITROFAN: Mihaile, zicerile ce azi auziră ale mele urechi sunt înfricoșate!... (cu fața în pământ) Turcul pare-se că nu l-au cruțat (cu greutate în glas și durere) și zice-se că păgânul l-a scurtat din vremelnica-i viață în drumul spre Sinai!

MIHAIL: (îngenunchind de durere) Alelei! Alelei! Alelei! (cu disperare) Nu! Nu! Nu! Vlădica-l meu! Sufletul meu! (cu durere) Mânia Domnului gusta-va cel ce a viclenit împotriva aiestui chip smerit!

MITROFAN: Turcul nu cunoaște milă! Vlădica s-a împotrivit tare surghiunului! Nu s-a înfricat nicio clipă! Pildă de statornicie în cuvânt și credința-i!

MIHAIL: Să mergem să-i aducem trupul pre a fi îngropat după datoria ce avem!

MITROFAN: Gurile spun că păgânul l-au omorât și i-au aruncat trupul lângă Adrianopolis în Tungia Mariței!

MIHAIL: Vaaa! Vai Preasfințite al meu! Sufletul meu! Spus-a că ne dă de veste!

MITROFAN: Nu a mai apucat! Decuseară după înfățișarea dată lui Vodă fost-a luat de ismailiteni și dus la Țarigrad pentru giudecata patriarhului!

MIHAIL: Vlădica!... Sufletul meu!

MITROFAN: Îți înțeleg junghierea sufletească Mihaile frate, și eu sunt coprins de spaimă mare! În aceste vremi tulburi este cazul de a ne retrage în chiliile sihaștrilor, în munți! Sufletul îmi este la mare năcaz!

MIHAIL (cu ciudă): Nu-i mai mare ca aiasta!

MITROFAN: Dară și eu sunt chinuit de boală și suferință! Mai întâi al meu duhovnicesc fiu și prieten desăvârșit, Brâncoveanu Voievod care a plinit Cerul alături de ai săi fii și al său sfetnic, iar mai apoi acest vlădică încercat încă din timpul vieții cu grele jigniri și suferinți!

MIHAIL (cu mare durere): Vrut-a să aducă pe Brâncoveni și să îi pună la cinstire în astă Monastire a Tuturor Sfinților! Iar acum au streinat și al său trup ca să nu îl putem cinsti după cuviință! Ce jale! Ce durere!

MITROFAN: Turcu știut-a că e iubit de norod, așa au făcut ca să fie scos din slujire și întemnițat apoi dacă văzut-au că norodul tot îl vrea l-au scos din patrie iar mai apoi l-au dat morții.

MIHAIL: Ah! Rob a fost de june și tot rob a fost să treacă la Domnul! Ce viață! Câtă mâhnire va fi avut acest suflet știind că pământul căruia a primenit carte și pentru care a dezlegat limba ceasloavelor l-a osândit la pieire!

MITROFAN: O Duminică de Florii sfârșită într-o Sâmbătă de Prohodire!

MIHAIL: Ce jale va fi fost pe inima-i să știe că tocmai ai săi frați îl vând, și atunci, când va fi fost june având doar 16 ani, dar și acum, când ajuns-a lumina slovelor liturghisitoare!

MITROFAN: Și eu regret mult streinarea lui, dară mai ales scurtarea lui din astă viață!

MIHAIL: Precum un Iosif oarecând în Eghipt, vândut de preaiubiții săi frați, ajuns din mila Domnului mai marele Eghiptului așa și Antim, cel mai de ieri Andrei, din rob ajuns dezrobitor al slovei și înțelept talmăcitor al Scripturilor!

MITROFAN: O Sâmbătă de Prohodire desăvârșită de o Duminică a Învierii!

MIHAIL: Știu ce-i de făcut! Dacă voia omului fost-a ca Vlădica Antim să piară, sigur voia Domnului este ca el să fie câștigat pururea pentru norodul grăitor de limbă română! Sudoarea frunții sale dat-a grai slujbelor!

MITROFAN: Așa-i! Trebuie să rămână veșnic în istoria ăstui neam, neam chinuit, neam blestemat a-și mazili binefăcătorii și a risipi agoniseala lor ce cu greu fost-a strânsă!

MIHAIL: Doresc din întraga inimă ca istoria să îl înscrie !

MITROFAN: Domnul cu mila Lui!

MIHAIL: Preasfințite dă-mi firmanul! Spui că e descheiat și fără pecete !?! Desigur, lată-l!

MIHAIL: (hotărât se ridică...) Voi scrie eu, Mihail Ștefan, apropiatul său ucenic și ipodiaton, voi scrie cum a fost, în duh de adevăr întreaga-i viață, și acest firman sta-va pururea în istorie drept strajă acestui chip de ierarh și Sfânt Martir, Mitropolitul Țării Românești, Antim Ivireanul!

MITROFAN: Îl vom pecetlui aici, în a sa Monastire a Tuturor Sfinților ce cu rânduiala Domnului chema-se-va peste ani **ANTIM**, după numele acestui Sfânt Mitropolit Martir acuzat aievea și a căruia viață a trebuit să o scriem în mod mincinos la Condica Sfântă!

MIHAIL: Da, aici! Aici spăla-vom mincinoasele înscrisuri, aici, unde a jertfit noapte și zi sudoare și rugăciune pentru a plini cuvântul Doamnei Marica ce a făgăduit Domnului Monastire pentru copii și bărbat. Să scriem, Preasfințite! Încă dintru început, de când se chema Andrei! Totul a

început acum mulți ani, (luminile se sting ușor...) prin 1674, într-un iarmaroc de pe Bosfor când Constandin Brâncoveanu făcut-a călătoria de după nuntire cu a sa soție, Marica, ce dimpreună cu Patriarhul Dositei al Ierusalimului fost-a în acel iarmaroc...

(Mihail se retrage lateral din cadru urmat de Vlădica Mitrofan și se așează la masa de scris luminat discret de lampa vlădiciei Mitrofan. Lumina se stinge încet pe personaje și se aprinde pe cadrul din actul al II-lea)

ACTUL AL II-LEA

Răscumpărarea

Cadru: 1674 Doamna Marica, proaspăt căsătorită, însoțind pe Constantin Brâncoveanu în Constantinopol se preumblă cu alaiul însoțită de Patriarhul Dositei al Ierusalimului și al său ucenic Mihail prin târgul de pe Bosfor (decor: tarabe, mulțime multă, târgoveți și negustori).

MARICA: Nespusă bucurie pentru puțină înstrăinare pe malurile Bosforului! (alaiul aproba în dezordine) De vreme ce Constandin a adăstat la Monastirea Sfântului Gheorghe, la Patriarhul Gherasim, pentru sfat și spovadă nu puteam să lăsăm așa zi frumoasă și caldă fără o mică plimbare! Nu-i așa domnițelor? (se răspunde în grup cu multe aprecieri) ...Așa-i! ...Da! Desigur domniță!

MARICA: Și avem puțină vreme poate de taifas la o baclava și la o cafea! Țarigradul este plin de mărunțișuri și marafeturi!

O DOMNIȚĂ: Țarigradul aiesta este tărâmul vechi de zile ce dintru începuturi fost-a lumina Răsăritului iar în zilele din urmă agiuns-a ghilotina Orientului!

MARICA: Grăitor poate fi doar cel ce viețuiește în aiaște locuri! Părintele Patriarh Dositeiu este preaîndreptățit a grăi cu vrere! Rugămu-ne a primi cuvânt de binecuvântare Despota!

DOSITEI: Hristos Domnul cu voi cu toți!... Țarigradul este un loc cu mult trecut, parte binecuvântat, și parte îngăduit de Dumnezeu pentru a se arăta slava Lui! Precum Cetatea Sfântă a Ierusalimului pre carele din mila lui Dumnezeu o păstorim duhovnicește, ce și astăzi în mare asediu păgânesc să află, așa și Țarigradul aiesta pâlpaie abia de sub obrocul păgânei semiluni! Pentru carele motiv și noi pribegim de ceva vreme pentru aflarea milei și dragostei iubitorilor de Hristos!

MARICA: Bucuria are spor și pentru însoțirea ce ne oferiți Preacuvioase părinte Macarie!

MACARIE: A Domnului fie-va slava!

MARICA: Cu multă lesnire am primit a însoți p-al meu Constandin știind că vine și pe la Preafericirea Voastră! Spus-a în multe rânduri că Monastirea

Halki este perla Țarigradului și dorim cu ardoare a milui-o și a lumina-o precum să cuvine unui așezământ al Maicii Domnului!

DOSITEI: Preafrumos grai auz dintr-a milei tale voie, Domniță Marica! Încă din fragedă pruncie de când bunicul tău, Antonie Vodă, te lumina cu preafrumoase sfaturi, dobândit-ai prin mijlocirea Maicii Domnului nu doar numele dară și dragostea față de Biserica Fiului ei și față de slujba și datina ce avem!

MARICA: Învățat-am să iubesc ceea ce moșii și strămoșii mei au apărut cu preț de sânge căci de nu stăteau strajă hotarelor tot apusul va fi fost un Bosfor nesfârșit! Dară și Preafericirea Voastră suferiți înstrăinare și pribegie din pricina aiestor câini turbați ce ne sfâșie sufletul spre a ne sufoca credința!

MACARIE: (făcând gesturi discrete să spună mai încet) Prin aste locuri streine adevărurile se spun tainic Domniță!

MARICA: Adevărul este Hristos! Domnul este luminarea mea și Mântuitorul meu, de cine mă voi teme? Domnul este Apărătorul vieții mele, de cine mă voi fricoșa?

DOSITEI: Dumnezeu să rânduiască în capul unghiului aste pietre de mult preț ale neamului românesc, Constandin și Marica Brâncoveanu, și Domnul să înalțe a Voastre picioare precum ale cerbului și peste cele înalte să vă puie!

MARICA: Sufletul mi-e plin de sfântă bucurie să stiu că Monastirea Maicii Domnului din Halki Vă are strajă și părinte duhovnicesc!

DOSITEI: Mila Domnului! Pribegim și ne rugăm precum David proorocul spune „Să să zidească Zidurile Ierusalimului”!

MARICA: Prețuim nespus monastirea și cu hotărâre am pecetluit a o înălța și lumina cu mare rânduială și tipică precum odinioară rânduiala Aghiei Sofia,... (oftând) inima frântă și tainic bătândă a Ortodoxiei, ce-și așteaptă sfânta tămăduire!

DOSITEI: Aici, aici străjuiaște de veacuri prealuminoasa mireasă a Bisericilor pentru care Iustinian Împăratul grăit-a oarecând: Învinsu-te-am Solomoane! Tainic gândesc că pentru aiașă mândrie Domnul i-a rânduit obroc!

MARICA: Când sufletul este plin de obidă și întrebări gândul trebuiaște să zboare cu nevăzute aripi cătră cele ale Domnului mai abitir decât întru ale omului!

DOSITEI: Amin! La Domnul... și la mila Lui! Gând curat și binecuvântat, domniță Marica!

MARICA: Despota, de bună samă am gândit să vin știindu-Vă omul lui Dumnezeu și aiest motiv făcut-a să doresc a spovedi și un vis ce chinuiaște al meu suflet încă din junețe!

DOSITEI: Dumnezeu să mă lumineze a îndruma drept pe frăția ta! Inima mea ascultă gata să ofere înțelegere și rugăciune de mijlocire!

(Din gesturi alaiul se arată interesat a afla...)

MARICA: Bun lucru! Doar dacă aş putea spune câte simt, ferit de auzul tu-

turor! Doar o spovadă este tainică și fără de ispite și urechi streine! Nu??? (Alaiul aprobând se îndepărtează îndemnat de Macarie murmurând pe la tarabe)

DOSITEI: Domnul să liniștească sufletul tău de junghierea ce-l macină! Spune soro, care-i isprava ce te preumblă?

MARICA: Visul! Un vis Despota, ce nu mă sloboadă și nu-mi dă pace cu toată vrerea a cărei tărie o cunosc numai lacrămile și rugile la Maica lui Dumnezeu!

DOSITEI: Un vis!? Doamne miluiește!

MARICA: Preaciudat vis! Face-se că sunt congiurată de prunci mulți!

DOSITEI: Mila de la Domnul! Este bine să ai cât de mulți!

MARICA: Face-se că am și fete și băieți! Unii, feciorii, sunt frumoși și prealuminoși având cununi aurii pre creștet!

DOSITEI: Doamne miluiește și mântuiește! Ce lucrare o avea Domnul cu aiest vis, doar El va ști! Eu ce pot spune cu aiest prisos de sfătuire, este să te rogi cu multă doxologie și tot Domnul tămădui-va gândul și visul cu a Sa lucrare sfântă!

MARICA: Amin!

DOSITEI: Până atunci înmulțind rugăciunea fă milă cu cel sărman și luptă pentru tot omul ce este în năcaz, cercetează pre cel bolnav, îmbracă pre cel gol și liberează pre cel legat cu obezi!

MARICA: Cerca-voi a plini aiest sfat, dulce precum mierea și preaplin de Duh Sfânt!

DOSITEI: Domnul a rânduit viața noastră și noi nu avem putere a înjuga pre cel sărman ci precum prin ranele Domnului noi toți ne-am liberat trebuiaște să fim robi doar ai Domnului! (rar) Nu și ai omului!

MARICA: Adevărat!

DOSITEI: Ce întunecă și mai tare aiest loc este că odinioară era un rai de lumină și lăcaș al dragostei iar acum este lăcaș al peșcheșurilor și al negoțurilor felurite! Câtă tristețe și amar îmi coprinde sufletul! Aievia zăresc pre Hristos răsturnând tarabele și certând nerozimea care din Grădina lui Dumnezeu făcut-au iarăși adunătură de tâlhari!

MARICA: Văd că la suferință și junghiere suntem mai degrabă semeni! Dară suferința este îngăduirea Domnului pentru a să arăta slava Sa! (făcând cruce) Cred și mărturisesc!

(Cuviosul Macarie revine cu alaiul lângă cei doi)

MARICA(schimbând intenționat subiectul discuției): Așa Preafericite! Și ziceți că sfințirea de la Halki va fi spre via bucurie a Creștinătății în marea asta de păgâtime! Pungile ce am dăruit sper să fie într-ajuns a să gâta totul!

DOSITEI: Așteptăm cu aleasă bucurie ridicarea noilor chilii cu talerii aduși drept danie prin a voastră milă și îndată ce va fi gata vom putea încon-

giura cu cântări și nestinsă rugăciune aiastă preafrumoasă monastire ce mă rog la Domnul să fie loc tainic de hodină al tuturor din neamul Brâncovenilor când veni-vor p-aste meleaguri ocrotite de Domnul! (făcând cruce) Pecetluiesc cu jurământ al meu gând!

MARICA: Cumpărat-am mai an într-o pomenire a bătrânului domnitor Antonie, și al meu bunic, locașul unde va fi trecut la Domnul după mazi-lire, aci la Țarigrad, lângă mahalaoa din Galata, și bucuria coprinde inima-mi să fi auzit mai ieri că biserica închinată Sfântului Neculai, ce am poruncit a fi pururea rugătoare într-o pomenire, este la turle!

DOSITEI: Cumințenia și ascultarea făcut-au lucrarea să se apropie de gătare! (făcând cruce) Slavă lui Dumnezeu pentru tot și toate!

(deodată zarvă mare... în târg apare un vânzător de sclavi ce cu strigăt mare își prezintă „marfa”)

HAKAN: Köleleer!!!... Köleleer!!!... Satilik Köleleer!!!

MARICA: Dar ce este zarva aiasta? Ce are de strigă aiest negustoriu?

DOSITEI: E miercuri, începe satışul, ...negoțul de sclavi în aiest târg! Mereu trec miercurea și cată să vândă ce răpesc prin jafuri și asupriri în întreg Orientul!

HAKAN: (apare în scenă) – Köleleer!!!... Köleleer!!!... Satilik Köleleer!!!

MARICA: Dar ce strigă? Ce spune?

MACARIE: Că are sclavi, ...sclavi de vânzare! Îi strâng din jafurile și răpirile ce săvârșesc familiilor cu stare de prin vecinătăți și prin amenințări adună punji, ...punji de galbeni pentru ca mai apoi să le risipească la fel de păcătos precum le-au agonisit! Aici se vând sclavi de mai toate rădăcinile și limbile!

HAKAN: (ajungând în dreptul alaiului) – Köleleer!!!... Köleleer!!!... Satilik Köleleer!!! (uitându-se la Marica) Lady köle satin aliyor?

MARICA: Spune-i preacuvioase că nu-l pricep ce îndrugă!

MACARIE: Turk bayan bilmiyor!

MARICA: Ce i-ai spus?

MACARIE: Că „Domnița nu cunoaște turcește!”

HAKAN: Putem vorbim pe limba ta! Hakan cunoaștem limbi multe! Allah cel Mare a făcut ca mărit Sultan să domnească peste multe limbi și credințe! Puteream Semiluna mare iaștem!

MARICA: Ce vrei? Spune limpede!

HAKAN: Putem da sclavi pentru curtem la Domniță! En layik! Cei mai buni, din neam ales, harnici la curtem! (se întoarce către piață și strigă iar) Köleleer!!!... Köleleer!!!... Satilik Köleleer!!!

MARICA: Preafericite Părinte, încă dintru începutul spovedaniei mele am înțeles că doar fapta bună poate îndura pre Dumnezeu a mă slobozi de al

meu cumplit vis ce nu îmi dă pace, și la auzul duhovnicescului vostru sfat de „a slobozi pre cei legați în obezi” inima-mi s-a vârtoșat la preabuna lucrare de mântuire!

DOSITEI: Gând bun, domniță! Gând mântuitor!

MARICA: Privesc la aiești robi și văz câtă apăsare, câtă tristețe, câtă deznădejde au coprins al lor suflet!

MACARIE: Libertatea... libertatea este pecetea Domnului Dumnezeu!

MARICA: Avem de știre că p-aici se străinează suflete de toate neamurile și credințele și gândesc dacă nu ar fi bine să liberăm vreun creștin și frate al nostru!

DOSITEI: Har și milă afla-vei pentru gândul de slobozire a unui suflet ce este chinuit de streinare nedreaptă!

MARICA: Cum să ispitim? Cum să aflăm care este creștin, Despota?

MACARIE: Doamne miluiește!

DOSITEI: Gândul îmi zboară la o cale! Striga-voi pre mai multe graiuri cătră Maica lui Dumnezeu și Domnul semn va da! Domnul păzește pre cei legați în obezi și va slobozi pre cel vrednic de mila Lui!

MARICA: Așa afla-vom fără zarvă mare cel ce este bucuros de a Domnului milă!

MACARIE: Rugăm pre Domnul Dumnezeu să ne fie-ntrajutorare și reazim tare!

MARICA: Amin!

DOSITEI (uitându-se către cer): Iperaghia Theotoke Soson imas!!!

MARICA (privind atentă gesturile lor): Iată, unul din robi face Sfântă Cruce!

DOSITEI: Theotokos Yardim – Beni!!! Al-umm ya rabb arham – lana !!!

MARICA: Preafericite, acelaș face Sfântă Cruce!

DOSITEI: Mai spun odată pre limba rumânească! Atâta conosc! Afla-vom negreșit!... Preasfântă Născătoare de Dumnezeu miluieaște-ne pre noi!!!

MARICA (îndreptând privirea către acel rob): Acelaș... acelaș... Despota, acelaș făcut-a a treia oară semnul Sfântei Cruci! Slavă lui Dumnezeu! Acum avem semn deslușit!

HAKAN: Eheee! Văzut vrut la tine cumpărat Köleler-rob, aiest iaștem scump... scump... scump!!! Aiest rob plimbat mult... priceput!!! Chemat Andrei nume său! Păstrat pentru pungi multe! Nu avut pungi pentru el! Scuuump! Scump!

MARICA: Cât ceri negustoriule?

HAKAN: Dat la noi un sută pungi taleri, iaștem margaritari de mare preț, sânge bun, neam bun, un sută pungi, chilipir, chilipir, cerut doi sute pungi, facut rabat, chilipir!

MARICA: O sută??? Am cerut doar unul, nu pre toți!!!

HAKAN: Sânge ales domniță! Sânge de preț! Nu, nu mai facut rabat!

MARICA: Cum facem, Preafericite? Trebuie să împlinesc gândul cel de slobozire! Inima-mi făgăduit-a Domnului!

DOSITEI: Domniță, dat-ai pungile cu taleri pentru Monastirea Halki!

MARICA: Da! Pentru refacerea chiliilor monastirii tale, acela este rostul lor!

MACARIE: Pentru gândul cel de suflet ziditor le punem în slujba dorinței inimii tale!

MARICA: Gând bun! Însă tot mai trebuiește! Avem vreo zece cu noi iar Preafericirea Voastră dăruieți cincizeci! Total șasezeci pungi! Cum? Ce facem? Hapsânul de negustor nu să înturnă! Cum isprăvim?

MACARIE: Îndura-se-va negustoriul!

MARICA: Negustoriule, propun șasezeci pungi! Este tot ce avem!

HAKAN: Nu dam! Rob estem priceput, lucrat lemn, sculptor, pictor, priceput, avut la palat al meu bătrân, caligraf, rob priceput, dacă nu dat o sută rob estem păstrat pentru noi! Hai! Mergem!

MARICA: Șasezeci pungi și a mea salbă cu mărgăritare! E neprețuită! (alaiul dezaproabă gândul prin grimase și încruntări)

O DOMNIȚĂ: Nu! Nu poate fi cu putință! Este de la boier Brâncoveanu dar de nuntire! Nu!!!

MARICA: Mă despățimesc cu drag! Omul trebuiește abitir să agonisească comoară în ceriuri iar aci pre pământ comoară să ne fie doar fapta cea bună!

DOSITEI: Gând curat domniță! Domnul să binecuvânteze fapta cea bună și cu bucurie să o sporească! Adevărată comoară la ceriu afla-veți!

MARICA: Ofer șase zeci pungi și salba mea!

HAKAN (dezlegând pe Andrei și aducându-l la Marica): Aferim Domniță!... Aferim! Primim salbă și pungi șase zeci!

MARICA: Slavă întru cei de Sus lui Dumnezeu!

HAKAN (se retrage din scenă îndepărtându-se bucuros în strigare): Hakan plecat la vândut restul! Köleleer!!! Köleleer!!! Satilik Köleleer!!!

MARICA: Bucuria coprinde inima-mi Despota, răzbit-am în gândul nostru, liberat-am cu orice preț suflet creștinesc și-mpovărat!

DOSITEI: Bucurie mare se face în ceriuri cu fiecare faptă bună a omului! Visul ce chinuiaște al vostru suflet da-v-ar slobozire prin liberarea ce împlinit-ați!

MARICA: Pentru agiutoriu ce repede ai gândit cătră liniștirea sufletului meu și pentru bucuria-mi din suflet Vi-l încredințez a-l avea ucenic, a-l școli și desăvârși!

DOSITEI: Mare bucurie avem! Obștea noastră s-a îmbogățit cu un astfel de suflet! O monastire vrednică nu este monastirea cu ziduri noi și mari ci monastirea cu obște desăvârșită și rugăciune nestinsă!

MARICA: Mare bucurie, să știu că un suflet chinuit de robie la stăpâni fără de Hristos venit-a într-a Hristosului Casă! Ce rânduială binecuvântat-a Domnul!?!

DOSITEI: Adevărat este cuvântul tău domniță, și ne hotărâm a-l lua și prețui pre acest rob ce cu mare preț fost-a dezrobit, golindu-să întru totu avuția

ce-am avut! Pungile cu talerii pentru drumeție, pungile dăruite Monastirei și desăvârșirea, salba de nuntire! Acum pricep deslușit că visul fost-a chin dar preschimbatu-s-a în binecuvântare!

MARICA(privind către Andrei): Spune tinere, ce împrejurare adusu-te-a prin aiest iarmaroc de sclavi? De unde ești? Ce neam ești?

ANDREI: Numele-mi este Andrei!

MARICA: Mare uimire! Vorbește românește!

ANDREI: Da! Văzut-am a soarelui lumină în Ivir din părinți Ioan și Maria, păstori de oi, și buni creștini! În satul meu natal, la Ude copilărit-am cu ai mei frați și râvnit-am rânduiala Casei Domnului iubind graiul ceasloavelor! Iubit am fost de-ai mei părinți ce-au pierit în jaful blestematelor de bande păgâne care au risipit avuția lor de-o viață! Au tăiat și din neamuri și întreg satul de păstori s-a risipit cu oi cu tot doar eu scăpând cu viață!

MARICA: Și pe unde te-ai preumblat?

ANDREI: Adăpostitu-m-au frații mei mai mari, ciobani și ei prin întinsul Samtskhe însă nu multă vreme a durat și bandele au revenit năvălind și în acel sătuc. Însă pentru a le lăsa oile și viețile pre mine m-au vândut sclav cu multe lăudări pre seama mea cum că le pot aduce mai mare rod decât turmele ce-ar lua de la ei!

MACARIE: Un alt Iosif din Eghipet! Domnul îi va rândui binecuvântare după atâta suferință și trădare!

ANDREI: Așa am sculptat fierul, lemnul și osul slefuind săbii și preșele prețioase bandelor de păgâni! Am fost supus a picta, a grava firmele lor păgâne și a caligrafia limba lor sucită! Și tot așa timp de șapte ani de sculptură, pictură și broderie! Însă după moartea stăpânului casei, Hakan, nepotul său, înegrind de invidie și disperare m-au alungat, spre a mea bucurie, din păgânescul Palat și am fost vândut prin grija Maicii Domnului milei voastre!

MARICA: Ești de-un neam cu noi? Preabine grăiești a noastră limbă!

ANDREI: Această preafrumoasă limbă am învățat de la părinții mei în satul Ude! Nu știu de unde au venit și unde s-au preumblat cu turmele că eu doar Udele cunosc iar pentru păstori de oi patria le este acolo unde turmele iubesc dulceața ierbii! Fost-au înstreinați o viață și gândesc că singurul pământean fără hotar și liber precum în Rai este păstoriul de oi! Păstori de oi sunt singurii pribegi care se pot bucura desăvârșit (arătând împrejurimile...) de acest așternut al picioarelor Domnului Dumnezeu!

MARICA: Grăiești preafrumos! Ai limba precum credința... armă tare și binecuvântată!

ANDREI: La Ude învățat-am mai multe graiuri însă o singură limbă au reușit a-mi răpi inima prin dulcea ei rostire! Este limba domniei tale, ...ce o simt precum ar fi a mea dintru începuturi!

MARICA: Preafrumos grăiești! Acum pricep și prețul pentru a te răscumpărare!

ANDREI: Mulțămesc, domniță! Mulțămesc, Preasfințite! Mulțămesc că ai dat mie slobozire și V-ai golit de parale și în chip mai presus de pricepere (privind către doamna Marica) domniță ți-ai oferit salba de nuntire pentru a mea grabnică liberare! Ce poruncești să fac de acum stăpână?

MARICA: Stăpână? Stăpână nu! Nu stăpână! Domnul fie lăudat pentru eliberarea ta! De acum ești în grija Preafericirii Sale, Dositei, Patriarhul Ierusalimului, ce cu mila lui Dumnezeu fi-va și părintele tău duhovnicesc! Lui să dai ascultare și pentru mântuirea tuturor să ne rugăm deopotrivă!

ANDREI: Să ne rugăm! Însă ce nume să pomenesc la Sfânta Liturghie pentru darul de mare preț?

MARICA: Sunt Marica Brâncoveanu, soția boierului Constandin din Țara Românească! Pomeniște numele cu al nostru neam de vii și adormiți înscris la Sfânta Monastire ce fi-va casa ta de-acum!

ANDREI: Amin, zic ție domniță, și las legământ fierbinte ca îndată ce vei avea trebuință de lucrarea mea să vin degrabă și să-ți fiu preaplecător slugitoriu!

DOSITEI: Domnul să pecetluiască cu pecetea dreptății și adevărului aiest legământ și să bucure sufletele noastre spre săvârșirea faptelor bune aducătoare de mântuire! Amin!

MARICA: Amin! Despota, Dumnezeu lucrat-a la plinirea gândului nostru! De-acum sunt împăcată că obștea Preafericirii Voastre câștigat-a un vrednic om ce prin mila lui Dumnezeu Vă va fi ucenic și fiu duhovnicesc! Lucrarea mea găsit-a limanul! Rămâneți în pace!

DOSITEI: Dumnezeu să vă însoțească pe drumul de întors către țară! Întru plecaciuni de mulțămire marelui boier Constandin pentru grija ce rânduiaște pentru noi vă îmbrățișăm sufletele cu rugaciuni către Domnul!

ACTUL AL III-LEA

Țara Românească

Cadru: septembrie 1716 la Mănăstirea Tuturor Sfinților din București Mitropolitul Antim al Țării Românești se sfătuiește cu ucenicii săi pentru cărțile ce trebuiesc tipărite (decor: casă țărănească sec. XVIII, tiparniță, teascuri, litere pe masă sfeșnice, lumânări și manuscrise; proiecție generală, lumini de ziua)

MIHAIL: Preasfințite, gândesc că aiest prisos de silabă trebuiaște scos din teasc făcând oareșcare atingere de literele de dinainte! Și mai presus de toate îngreuiază copriinderea desăvârșită a cuvântului! În manuscrisul de

acum șapte ani ce ați gătat la Târgoviște nu prea ați socotit pre aiesta!

ANTIM: Să văz! Aiaștă carte ce tocimim trebuiește a fi fără cusur! Gândesc mai înainte de toate că titlul trebuiește aninat de marginea filei adecă astfel! (îndoaie fila...)

UN UCENIC: Să înțeleg că doriți a pune capul textului imediat lângă frumoasele medalioane cu chipurile sfinților mântuite în peniță de Preasfinția Voastră!

ANTIM: Cred că este mai bine! Și așa se poate ceti mai slobod: Chipurile Vechiului și Noului Testament, adecă obrezele oamenilor celor vestiți ce să află în Sfânta Scriptură de Antim Mitropolit Țării Românești! Bine așa!

MIHAIL: Preabine Preasfințite! Cu aiaștă cărțulie agiungem la număr șasezeci și patru de titluri pre carele ați dat Bisearicei lui Hristos!

ANTIM: Cum să nu fie trebuință Mihaile? Este mare trebuință! Făgăduiam Maicii lui Dumnezeu că voi pune întreg darul Domnului pre carele l-am sporit în viața-mi pentru luminarea și mântuirea tuturor celor ce să roagă Dumnezeului Celui Adevărat!

MIHAIL: A Domnului fie slava, Celui ce a îngăduit a vă fi aproape, eu, nevrednicul ucenic!

ANTIM: În dar luat-am, în dar dau tot ce am! Așa aflat-am sfat preabun de la al meu părinte duhovnicesc Dositeiu! Săvârșit-am ani buni de ucenicie la Preafericirea Sa și fostu-mi-a bun protector și părinte după darul liberării ce am primit din mila lui Dumnezeu!

UN UCENIC: Domnul a rânduit bunul drum pentru al vostru suflet încercat încă de copil Preasfințite!

ANTIM: Părintele meu duhovnicesc fostu-mi-a și gir al primirii înghescului chip al călugăriei și cheazășia preabună a lui Andrei ce din mila Domnului primit-am a deveni ce și astăzi sunt: Antim, Antim cel din Iviria, Antim Ivireanul!

MIHAIL: Biserica câștigat-a tămâie cu bun miros prin darul Preasfinției Voastre!

ANTIM: Din mila Domnului, duhovnicescul meu părinte Dositeiu m-a școlit și a vegheat la a mea desăvârșire purtându-mă cu Sfinția Sa prin multe locuri sfinte, Sfânta Cetate a Ierusalimului, Țarigrad, Țările Române, carele după multe zile de îndeaproape slujire încredințatu-m-a Cuviosului Mitrofan tipograful ce a agiunsu din mila Domnului Vădică la Hușiu!

UN UCENIC: Desăvârșit-a darul ce aveți precum Preasfinția Voastră faceți cu noi, ucenicii Preasfinției Voastre!

ANTIM: Așa Vlădica Mitrofan de Hușiu descoperitu-mi-a tainele tiparului ce astăzi încredințez voaună!

UN UCENIC: Și așa agiuns-ați în pământul făcătorilor de bine domnitori Brâncoveni, Constandin și Marica!

ANTIM: Fost-a rânduiala Domnului, ce cu bucurie am urmat dimpreună cu felurite porunci la Palatul Brâncovenesc! Mai întâi ascultarea de dascăl la copii voievodului iar mai apoiu de meșter al tipografiei domnești de la București și igumăn la Monastirea Snagov unde am mutat și prima tiparniță!

MIHAIL: Mare binecuvântare am avut la Snagov Preasfințite, cunoscându-vă râvna încă de atunci din primele zile ale uceniciei ce cunosc la smerenia voastră!

ANTIM: Mila de la Domnul, ipodiacone!... Din cele cincisprezece cărți tipărite la Snagov avut-am bucuria a trimite la ai noștri frați întâiași carte de Liturghie cu caractere greco-arabe, un drum deschis creștinătății arabe chiar de cătră inima bătândă a Ortodoxiei, Țara Românească! Pentru tipografia cu caractere arabe de la Alep, patriarhul Athanasie Dabas să bucură și ne pomenește la rugăciuni!

MIHAIL: Bine venite și cărțile rumânești de slujbă trimise în întreaga Transilvanie la vreme de ispită!

ANTIM: Și ce ispită, Mihaile! Cum poate duhul catolic să se îngreueze cu astfel de înșelări și păcate grele? Spus-au mincinos că au făcut Sinoade la vrerea protopopilor ortodocși din Transilvania și mai întâi 38 iar mai apoi 54 de protopopi chipurile semnat-au unirea cu Roma! Care unire Mihaile? Vlădica Atanasie nu cunoaște să fi semnat așa ceva!

MIHAIL: Înșelare iezuită, Preasfințite Antime!

ANTIM: Protopopii nu au avut simțământul preoților ce păstoreau! Nu cred că s-au adunat vreodată, iar dacă se vor fi adunat au mărturisit pentru sine apostazia, nu și pentru preoții ce păstoreau! Abitir am zărit documentul întocmit și are semnături adăugate mincinos de la alte hotărâri!

MIHAIL: Presimțit-am!

ANTIM: Domnul va descoperi aiaștă mincinoasă unire și cu foc pârjoli-va sufletele ce junghiat-au inima Ortodoxiei! Rog pre Domnul să vădească pre toți cei ce intrigăresc!

MIHAIL: Slavă Domnului că nici intriga stârnită de frați la Snagov nu a oprit izvorul tipăriturilor!

ANTIM: Adevărat!... Pe lumea asta am venit cu nimic... și cu nimic plecăm! Nu am vrut igumenie la Snagov... s-a rânduie din voia Domnului! Am lăsat igumenia ca să arăt că nu sunt legat de nimic! Sunt bucuros că m-ai urmat!

MIHAIL: Domnul a binecuvântat ca în vremea pribegiei noastre, timp de patru ani și au mai văzut tiparul încai cincisprezece cărți, apoi chemat ați fost cătră virtutea și lucrarea arhieriei la Râmnic!

ANTIM: Toată rânduiala de la Dumnezeu este! Râmnicul fost-a bocoria inimii mele! Doar porunca preaînțeleptului meu părinte duhovnicesc Teodosie Mitropolitul putut-a despătimi dragostea ce i-am purtat timp de aproape trei ani !

MIHAIL: Și cărțile din tiparnița Govorei, nouă la număr, fost-au mângăierea slujbelor românești și grecești! Adevărată înflorire a culturii românești și îndemn peste veacuri de păstrare a valorilor ortodoxe!

ANTIM: Vrut-am ca viitorimea să nu osândească îndrăzneala ce a avut un strein în țara lor! Iubit-am bunăcuviința Casei Domnului și cu lucrare de loc ușoară izbutit-am a mântui slova liturghisitoare pre limba patriei așa cum cugetul spusu-mi-a dintotdeauna, simțindu-mă parcă a fi un vlah pribeag prin Ivir și reântors în patria-mi dragă!

MIHAIL: Sudoarea ce ați cercat pentru a patriei limbă, precum o piatră de mare preț, adusu-v-a în cununa de nestemate a mitropoliților Ungrovlahiei! Și precum oarecând din purtarea grijii dumnezeiești prea frumosul Iosif deși vândut de frați agiuns-a cununa Eghipetului, așa și Preasfinția Voastră prin vinderea fraților din Samtskhe, ismailitenilor, înstreinat ați fost de părinți și de țara dar agiuns-ați cununa Bisearicei Rumânesci!

ANTIM: Doar de la Bunul Dumnezeu fost-a mila și dragostea!

UN UCENIC: Ooo! Minune și dumnezeiască purtare de grijă și descoperire! Cum de multe ori cu cei robiți și legați s-au arătat slobozirea și descoperirea mântuirii a mulți!

ANTIM: Bucuria mă coprinde pentru că acum șase ani ai putut agiunge cu tiparnița lucrată în literă ivireană cu multă sudoare la Tiflis! Vachtang al șaselea voievod trimis-a jalbă de mulțămire și face rugăciune pentru mântuire!

MIHAIL: Nu se putea altfel! Preasfinția Voastră câștiga-va multă dragoste și plată la Domnul pentru luminarea slujbelor fraților iviri!

ANTIM: Dat-ați veste lui Gheorghe și cuviosului Dionisie a veni și a ajuta la aiaștă noauă carte a noastră?

MIHAIL: Ucenicul Gheorghe l-ați mânat de ieri a purta de grijă tiparniței monastirești de la Govora iar Eromonahul Dionisie este cu cele două sute trupuri de liturghiere prin Șcheai Brașovului și nu a gătat ascultarea ce ați dat.

ANTIM: Trebuiește să gătam cartea până la Sfântul Neculai! Simt că dacă mai întârziem și nu mântuim aiaștă carte va rămânea fără apolis! Să nu contenim a ruga pre Domnul pentru luminarea Sfintei și Dumnezeiești Besearici!

MIHAIL: Dar vă sunt preaplecăt ucenic! Cu timp și fără timp închina-voi a mea vreme întru mântuirea lucrului ce-am început!

ANTIM: Mihaile, preaiubite ucenic, de la chemarea mea la București liniștită adăstare într-a Hristosului pace cunoscut-a multă turburare și obidă!

MIHAIL: Domnul va aduce pace și bucurie pentru cel ce a adus dulceață slujbelor românești!

ANTIM: Venit-am în aiastă ascultare cu vrerea buzelor murinde ale blândului Mitropolit Teodosie, al meu binefăcătoriu și dohovnic! Decând dohovnicul tinereților mele, Macarie, trecut-a la Domnul în Halki, Teodosie Mitropolitul luat-m-a sub a sa duhovnicească protecție și așa văzutu-m-a crescând și lucrând! Tot el m-a arătat Voevodului pentru recunoașterea alegerii mele la Râmnic! Iar acum ai mei frați întru Domnul cântesc așăzarea unui ivirean pre scaunul mitropoliei!

UN UCENIC: Pomul plin cu roade să cercetează cu joardia Preasfințite!

ANTIM: Cercetatu-m-au mai acum trei ani chiar Vlădica Mitrofan, Mitropolitul de Nyssa și îndemnatu-m-au să mă retrag șoptindu-mi veninoase ziceri la urechea-mi!

MIHAIL: Au doară la el se ispovedea Vodă Constandin!

ANTIM: Scârbit de toate retrasu-m-am în Monastirea Aninoasa la Argeșiu și după o lună de privegheri unde am mai și sculptat nețcaiva uși și sfeșnice pentru besearica din Jupânești, trimis-am lui Vodă scrisoare și aflat-a de tot năduful meu! S-a încredințat că nu mă fac vinovat de nicio pără de aievea!

MIHAIL: Bucurie au coprins sufletu-mi să auz că Brâncoveanul făcut-a dreptate Preasfinției Voastre!

ANTIM: Da! Jălania Marichii! Marica, Marica a făcut mijlocire! Inima-mi a priceput și coprins cum că Vodă dorea să așeze mitropolit pre al său duhovnic și sfătuitor de taină!

MIHAIL: Doamna Marica, înțeleaptă și dreaptă!

ANTIM: Aș fi plecat demult, însă juruința ce am făcut la timpul dezrobirii mele nu pot trăda! Eu nu am venit cu vreo nevoie pre aiest pământ românesc! Nu-mi trebuiește nemica, nu am nevoie de niciun scaun de nicio vladicie, dorescu a mântui tiparnița ce-am făgăduit Mitropolitului Teodosie și Brâncoveanului!

UN UCENIC: Marica Doamna, sărmana! Mare durere este pierderea ce-a suferit!

ANTIM: Rugatu-m-am ca Domnul să o slobozească de visul chinuitor ce a cercat-o din tinerețile sale! Iată că visul cunoscut-a rânduiala lui Dumnezeu și astăzi fii săi alături de marele voievod Constandin dimpreună cu al său sfetnic Enache primit-au dumnezeiască cunună mucenicească din mâna lui Hristos!

MIHAIL: Vrednici mucenici ce au întărit credința, nădejdea și dragostea noastră a tuturor celor ce ne închinăm Preasfintei Treimi, Maicii lui Dumnezeu și Sfinților Lui!

UN UCENIC: Și rânduiala Bunului Dumnezeu făcut-a să veniți la a sa slujire în Țara Românească!

ANTIM: Da! Viața mi-a căpătat un alt drum de atunci și de la sculptatul de presele și săbii pentru păgâni rânduindu-mi-a Domnul a șlefui pentru

creștinii de pretutindeni altă sabie ce nu face curgere de sânge, ce nu aduce suferință ci binecuvântare, sabia Duhului, Cuvântul cel de Mântuire al lui Hristos Dumnezeu, Cuvânt ce prosternatu-l-a Domnul în tipar pentru luminarea tuturor creștinilor pre limba patriei lor!

MIHAIL: Pre lângă ceale optusprezece cărți tipărite acia la București să adaogă și aiasta cu chipurile și lucrarea personagiilor din Sfânta Scriptură! Aveți însumat șasezeci și patru! Și dacă mai socotim la fiecare carte sutele de trupuri dintr-acele ce sunt pre la besearici gândesc că Domnul Savaot găsit-a liră strașnic răsunătoare întru Preasfinția Voastră!

ANTIM: Fost-au ani buni de lucrare tipografică și cei trei sub oblăduirea lui Ștefan Vodă Cantacuzino! Săvârșit-am lucrare cu pace!

(se aud clopotele bătând...)

MIHAIL: Zburat-a vremea așa de repede cătră vecernie sau este un alt privilegiu de bat clopotele?

ANTIM: Este amiază abia! Vedeți ce se întâmplă! Ce semn o mai fi și aiasta?

UN UCENIC (întră grăbit): Preasfințite Părinte Mitropolit, arhimandritul Sofronie în grabă mare vestit-a venirea la monastirea noastră a unei diligențe conduse de Mitropolitul de Nyssa, Mitrofan! Pare-se că are grabă și dorește a vă vedea negreșit! Până rânduiți un răspuns, părintele Sofronie l-a condus la besearică pentru oficiosul tipic de primire cu evanghelia și cădelniți de tămâie cu bun miros!

ANTIM: Hm! Mitrofan zici!? Ultima vedere fost-a a-mi aduce vrerea lui Vodă Brâncoveanu spre a mă retrage din scaunul mitropolitan! Ce intrigă o mai fi purtând cu el și de data aiasta?

MIHAIL: Acum este duhovnicul și sfăduitorul noului domn, Nicolae Mavrocordat!

ANTIM: Schimbarea Domnilor, bucuria nebunilor!

UN UCENIC: Cum binecuvântați să purcedem?

ANTIM: Puneți-i mantia și așezați-l în strana arhierească să asiste la priveghere! Luați și omofor și epitrahil și cinstiți-l precum vlădica locului! Doar așa îi mai facem puțină voie a-și mai tămădui setea de aiate locuri și demnități!

MIHAIL: Preasfințite, să gătam ce am zorit întreaga-i zi!

ANTIM: Trimite ceata la ale lor! Este și maine o zi de la Domnul! Tare mă frământă gândul că Vlădica Mitrofan nu a venit cu pace!

MIHAIL: Îndatăși!

(Mihail îndeamnă pe toți ucenicii să părăsească încăperea și să se îndrepte la casele lor)

ANTIM: În opt ani de păstorire prin aieste locuri sufletu-mi nu a avut pacea dorită și întru multe tristeți adăstat-a! Dorit-am a face multe pentru aiest neam, sortit a-și mazili domnitorii și căpeteniile doar de dragul trădării!

MIHAIL: Preasfinția Voastră, prisosul de trupuri de anul trecut ale Litur-

ghierului și Bucoavnele ce-or mai fi rămas nerăspândite pre la bisearici porunciți a le trimite la Șcheii Brașovului și la Alba!

ANTIM: Da, este bine a pune untdelemn și mir pe rana fraților de preste Carpați! Lasă dară nițcaiva taleri și la Poiana iar la Alba rămâi până afli veste nouă de la mine!

MIHAIL: Așa voi face, Stăpâne!

ANTIM: Du vestea că avem în rugăciune pre toți cei ce suferă asuprire nedreaptă pentru Hristos și Evanghelia Sa!

MIHAIL: Amin!

ANTIM: Iară lui Gheorghe trimite la Govora aiaștă cârje vlădicească lucrată de mine pentru mângăierea sufletelor celor pre care i-am păstorit cu dragoste părintească! Dară trebuiește iute a face aiaștă! Deaceea ia cu tine pre părintele Dimitrie, cel hirotonit de Adormire și dând de știre protopopului așezați-l în Șchei!

MIHAIL: Domnul să vă aibă în paza cea sfântă, iară Maica Sa să vă îmbrățișeze lucrarea și râvna ce arătați poporului rumân!

ANTIM: Vrednice ucenic și al meu preaiubit ipodiaton, lupta cea dreaptă luptat-am, credința păzit-am și călătoria săvârșit-am!

MIHAIL: Voi fi cu băgare de samă iară de chemarea fi-va curândă îndatăși și revenirea mea gata a da ultima suflare pentru Preasfinția Voastră!

ANTIM: Să nu lunecăm cu firea spre lucrurile cele deșarte ale lumii, pentru că sunt toate trecătoare și mincinoase!

MIHAIL: Amin!

ANTIM: La plecare dă de veste arhimandritului Sofronie ca să cheame pre Vlădica Mitrofan la a noastră chilie! Vedeavom ce are de spus! Acum te du! Fă întocmai!

MIHAIL: Binecuvântați și iertați pre mine preaplecatu slujitoriu!

ANTIM: (binecuvântându-l pe cap...) Domnul să ne ierte, să ne miluiască cu pace și întru sănătate să ne rânduiască!

MIHAIL: Amin!

(Mihail se retrage și Antim aprinzând o lumânare nouă în sfeșnic se pune în genunchi la icoana Maicii Domnului)

ANTIM: Preasfântă Născătoare de Dumnezeu, în vremea năcazurilor meale nu mă lăsa pre mine nevrednicul! Altă scăpare afară de tine nu știu, Maica lui Dumnezeu! Păzește-mă sub Sfânt Acoperământul tău! (se întoarce către icoana Mântuitorului) Nădejdea mea este Tatăl, Scăparea mea este Fiul, Acoperământul meu este Duhul Sfânt, Treime Sfântă Slavă Ție! (îngenunchiază... scurtă pauză.). Doamne, Miluitorul și Mântuitorul meu, sufletu-mi este năcăjit de ispite iară trupul nu mă slobozăște, ...boala m-a aflat de la năcazurile sufletului meu! Nu poci alina podagra ce supără trupu-mi! Dureările nu găsăsc liman! ...Sufăr Doamne! ...Sufăr primeajdie și chin!... Agiunsu-m-

au spaimile morții! Trădarea fraților conosc din pruncia-mi! Simțesc sfârșitul mieu Doamne! Ai grijă de mine! Însă nu voia mea, a păcătosului, ci a Ta, Doamne! A Ta, Doamne! A Ta! Vrut-am a păciui Domnia cu Besearica! (împreunează palmele) Doar cele două palmi împreunate, Besearica și Domnia, fac rugăciunea desăvârșită a unui popor! Din pruncia-mi cătat-am pacea care este mai bună decât însăși dreptatea Doamne! Dă-mi tărie, Doamne, a trece valul năcazurilor mele! Constandin Voievodul, pre carele astăzi îl ai în cununa mucenicească Doamne, am lămurit. Și frate al meu s-a numit, pentru carele din jălania Marichii am înălțat aiaștă monastire, loc de hodină veașnică a mucenicescului său trup dimpreună cu întreaga ceată! Iară acum, Nicolae Mavrocordatul doresc a-l ști cu multă milă și pace pentru Besearică și doresc a-l sfătui curat pre a agiunge iubit și dorit de popor! (aude zgomot de vorbe și pași în anticameră... zice rar și apăsător...) Doamne, Dumnezeu mântuirii mele, facă-se voia Ta!

(apare Mitrofan cu sfială)

MITROFAN: Doamne, miluiește-ne pre noi! Binecuvântați, Preasfințiți Părinte Antime!

ANTIM: Bucurie îți doresc, Vlădica! Dar ce privilegiu te-ar aduce printr-al nostru așăzământ?

MITROFAN: Pacea lui Hristos să ne fie pururea reazim Vlădica și Hristos fi-va în mijlocul nostru! Vin ca de fiecare dată cu gânduri bune!

ANTIM: Precum trecut-aș dată?

MITROFAN: Trecut-aș?

ANTIM: Trecut-aș dată vrut-ai ce eu nu am putut plini! Și Vodă Constandin văzut-a la vremea rânduită de Domnul curățenia prieteniei mele ce-am purtat!

MITROFAN: Nădăjduiesc ca mila Domnului să ne mijlocească nițicăș vorbă și sfat dohovnicesc!

ANTIM: Ascult!

MITROFAN: Să nu lunecăm cu firea, Vlădica, în numele lui Hristos vreu ca după giunghierea ce-a cunoscut sufletu-mi, prin durerea pierderii unui chip precum fost-a Constandin Voevod Brâncoveanu, al meu fiu dohovnicesc și prieten sufletesc, să fim apropiați sufletește măcar că prietenia ce-am purtat dimpreună acestui chip mucenicesc ne poate fi unire și liman!

ANTIM: Necredința, Vlădica, spun ca la ispovadă, necredința în vorbele oamenilor ispitește al meu suflet după atâtea năcazuri și primejdii ce-au cercat inima-mi vreme de opt ani de când plinesc aiaștă ascultare poruncită de buzele murinde ale dohovnicescului meu părinte și mitropolit Teodosie!

MITROFAN: Vlădica, munca neștirbită și jertfelnicia ce-ai lucrat pentru Hristos te-au arătat vrednic de laudă istoriei și cinstire Bisericiei!

ANTIM: Făcut-am ce Domnul a îngăduit! Reazim fost-a Constandin Brâncoveanu și înțelegătoriu Ștefan Cantacuzinul, din a căror voie și agiutoriu mântuit-am aiești opt ani încăi optsprezece cărți în a noastră tiparniță și înălțat-am întru a Domnului slavă și sfinte lăcașuri pentru evlavia dreptmăritorilor creștini din întreaga suflare românească!

MITROFAN: Bunul Dumnezeu răsplăti-va cu mântuire, Vlădica!

ANTIM: N-am lipsit până acum, după puțința-mi, a învăța turma cea cu-vântătoare cele de folos și mântuitoare! Așijderea spre rădicarea, adaosul și podoaba sfintelor lăcașuri, multă pohtă și râvnă dumnezeiască am avut ca dintr-ale mele multe osteneli, din tipăritul cărților și din milosteniile îndurătorilor creștini, m-am învrednicit de am înălțat din temelie și aias-tă bisearică frumoasă acia în Monastirea Tuturor Sfinților cu nădejdea că trupurile Mucenicilor Sfinți Brâncoveni veni-vor și să vor hodini la sem-nul trâmbiței Domnului!

MITROFAN: Văzut-am! Zidit-ai și chilii destule pentru hodina acelora ce vor să aleagă viață sihăstrească în aiest sfânt locaș!

ANTIM: Din mila Domnului!

MITROFAN: Toți cunoaștem râvna ce arăți Bisearicei lui Hristos și aiest motiv fost-a și al meu căpătâi într-a veni la Preasfinția Ta cu sfat și bună vrere!

ANTIM: Mai nainte Vlădica trebuiaște socot a scoate din inimi ura și pizma și a ne spune adevărul unul cătră altul!

MITROFAN: Să nu ținem pizmă unul altuia!

ANTIM: Nici să ne vindem cu pâra unul pre altul, cu cruzime de inimă și nemilostivnicie și să nu ne păgubim și sărăcim sufletul unul altuia!

MITROFAN: Nu socot măcar a gândi aiasta!

ANTIM: Să lăsăm răutatea, râvnirea la ce-i al aproapelui, strâmbățile, urăciunea, vrajba, zavistia, și atuncia să ne rugăm!

MITROFAN: Mult amar culege sufletu-mi cu suferința ce te muncește!

ANTIM: Zis-a Domnul a nu deznădăjdui niciodată de Darul Său iară pacea și iertarea, dar de mare preț să numesc!

MITROFAN: Blagoslovește și iartă Preasfințite!

ANTIM: Domnul să ne ierte și întru pacea și binecuvântarea Sa să ne mântuiască!

MITROFAN: Amin!

ANTIM: Asadar, cu ce pociu a te ajuta Vlădica?

MITROFAN: De când Vodă Mavrocordat fost-a înștiințat de Preasfinția Ta că vin oștile austriece preste noi în Țara Rumânească cu gând de pustiire și vărsare de sânge pornitu-s-a mare ispită la Palat!

ANTIM: Așa-i! Am spus drept lui Vodă! Ucenicii trimis-au știre de preste munți!

MITROFAN: După cumplita veste, cum ai spus, îngrijorat Vodă pornit-a cu familia spre Giurgiu!

ANTIM: Cunosc preabine! Doară l-am urmat cu credință! Aflat-am însă de pe drum că oștile nu au venit și ne-am întors din cale! La venire am rămas vreo trei zile încurcat la Giurgiu cu ispovedanii și hirotonii prin eparchie!

MITROFAN: Întrebat dăunăzi florentinul Antonio Del Chiaro, spus-a lui Vodă despre fierberea ce Papa Climent arată din pricina agiutorului ce dați creștinilor ortodocși de peste munți! Dară despre un atac austriac nu a pomenit nimic, necunoscând aiest fapt! Pentru aiasta Vodă a turbat de înșelarea ce a avut și te-a acuzat de trădare și interes politicesc!

ANTIM: Trădare?! Despre ce trădare spui? A cui trădare? A celui ce s-a înșelat odată cu măria sa? A credinciosului mitropolit care pornit-a drum de ducere și de întoarcere odată cu măria sa? Nu pricep!

MITROFAN: Acuzatu-te-a de trădare și trimisu-m-a a te înștiința că degrabă te vrea la Palat pentru a da seamă! Pârile papei nu-l privesc, doar înșelarea ce-a avut cu plecarea fără noimă!

ANTIM: Papa să bage bine de samă că aieștia de peste munți ai noștrii frați în Hristos sunt! Mincinoasele sinoade de unire cu Roma nu privesc norodul pravoslavnic ce încă din sânul maicei lui rostește crezământul fără adaosul de aieva zis filiocve!

MITROFAN: Atenția trebuiaște sporită, Preasfințite! Oștirile austriace nu au pornit spre Țara Românească și Vodă priceput-a cum că vrei să îl alungi cu intrigi din țară iar mai pre urmă să cheami agiutoare pentru a înscăuna un domnitor pământean!

ANTIM: Despre atacul austriac nu este doar zicere! Semne sunt destule! Veni-vor într-o bună zi! Vodă nu s-a întrebat, au doară nu vor fi aflat că fuge preste Dunăre?

MITROFAN: Conoașteți chipul ce este secretariul Antonio del Chiaro !?!

ANTIM: Chip serios! Nu ar vesti ziceri aieva! Și conoaște bine ungherele habsburgice și ale Vaticanului iară pre papă l-a mai vizitat la ceasuri de tainică chindie!

MITROFAN: Diplomat desăvârșit!

ANTIM: Mai acum vreme spus-a că Papa gândește a uni toate armatele creștine și vrea să năvălească asupra Porții! (făcând cruce) Dă, Doamne! Agiuns-a la os asuprirea păgânească!

MITROFAN: Vai, Preasfințite, prin aieste locașuri adevărurile se spun tainic!

ANTIM: Hristos este Adevărul!... Halal țară creștină care își plătește libertatea cea îngădită de păgânătate! Iară amestecul Domniei creștine girată de păgânime apasă pe Biserică precum o altă coroană de spini pre creștetul lui Hristos!

MITROFAN: Vlădica! Aieste vorbe sunt cu sminteală! Biserica trebuiaște a sta la rugăciune când politichia se cârmește cu strein firman!

ANTIM: Aiest petic de pământ nu va avea prețuita liniștire până nu să va

dezrobi de jugul strein ce apasă greu pre umerii noști și pre sufletele noastre pline de suferință!

MITROFAN: Ah,... ustură la aozire iar mai ales la zicere!

ANTIM: Ducem luptă grea și nevăzută Vlădica! Veni-va cea din urmă vreme când, ferească Dumnezeu!, Poarta Otomană numi-va și Vlădici la cărma Bisearicii nu numai Domnitori streini pentru meleagurile vorbitoare de limbă rumânească! Atunci fi-va plângerea și scrâșnirea măsealelor!

MITROFAN: Slavă Domnului! Al nostru fiu duhovnicesc și prieten sufletesc, Nicolae Vodă Mavrocordat este un bun Domnitor și iubitoriu de Hristos!

ANTIM: Ne rugăm Domnului pentru aiasta! Mă rog să fie sincer și râvnitor al adevărului, doar atunci vedea-va curăția cu care îl cinstesc fără picătură de ascunziș!

MITROFAN: Pentru aiest lucru venit-am, a înștiința pe Preasfinția Ta de chemarea lui Vodă pentru a da socoteală la Palat!

ANTIM: Mergi și anunță că voi agiunge la Palat îndatăși ce termin canonul!

MITROFAN: (îmbrățișând pe Antim...) Cu iertare să îmi fie turburarea rugăciunei tale, Preasfințite!

ANTIM: Mila și darul lui Hristos să fie cu noi cu toți!

MITROFAN (se retrage...): Amin!

ANTIM: (revine la rugăciune în genunchi...) Doamne, Dumnezeul mântuirii mele, zioa strigat-am și noaptea înaintea Ta, să agiungă înaintea Ta rugăciunea mea, pleacă urechea Ta cătră ruga mea Doamne, că ai miei s-au rădicat împotriva mea și cei tari căuta sufletul meu, sufletul meu Doamne năcăjit de tristețe și trupu-mi istovit de boală, vrut-am Doamne a aduce pace în popor și numai Tu ști jălania mea Doamne, truda mea, nesomnul meu, și năcazul meu! Din pruncie cunoscut-am lațul robiei și cu durere mărturisesc că și astăzi simț cum acelaș laț roade sufletu-mi și trupu-mi încercat cu multe năpaste și primejdii! (apăsat, ...cu multă durere) Doamne, înscrie la Ceriuri truda mea și a mea jertfă pentru aiest popor binecuvântat!

(luminile se sting pe personaj și întreg cadrul)

ACTUL AL IV-LEA

La Vodă

Tabloul I

Cadru: septembrie 1716, Palatul lui Nicolae Vodă Mavrocordat, boierii se pregătesc alături de Vodă să primească pe Mitropolitul Antim Ivireanu în divan pentru judecată (decor – foială, mulțime de boieri așezați în jilțuri și tron împărătesc pe centru)

BOIER 1 (intrând se adresează altor boieri...): Sosit-a Mitropolitul? Vodă este pară și foc și zis-a să fie grabnic înștiințat la venirea-i pentru a da samă de spaima ce gustat-a cu ai săi copii pricină capcana întinsă acestuia cu fuga de aste zile! Sfada de la Călugăreni fost-a minciună și Vodă este turbat!

BOIER 2: Da! Nici pomeneală de vuietul austriac și a sale oștiri! Sigur, mitropolitul știe multe din aiașă falsă problemă ce trebuiaște socotită și bine cântărită!

BOIER 3: Zice-se că papa este furios pre amestecul ce are Mitropolitul Antim preste Carpați și pune habsburgul să cearte aiașă implicațiune folosind motive doar s-ar îndepărta aiest mitropolit care-i încurcă politicile papale!

BOIER 1: Și la Stambul e fierbere mare, Sultanul e pară și foc și va trimite să scurteze de cap pre cel ce stă potrivnic politicei sale! Ori pă domn, ori pă popă!

UN ALT BOIER: Terminați cu iscoada, boieri dumneavoastră! Vlădica Antim este omul lui Dumnezeu și nu ar face una ca aiașta! A știut a face bună casă și cu Vodă Brâncoveanu dar și cu usurpatoriul lui, Ștefan Cantacusinul! Credeți că un chip precum este Preasfinția Sa, un strein care a dat Besearicii Rumânești slova, graiul de slujbă pre limba patriei, și ține cu strășnicie canoanele ar face una ca aiașta? Io nu poci a crede! Nu aveți tea-mă de pedeapsa lui Dumnezeu?

(Domnitorul intră alături de Mitropolitul Mitrofan de Nyssa în mod gălă-gios și furibund în sala divanului... asistența încremenită...)

MAVROCORDAT: I-ai spus Preasfințite să vină? Unde este? Cândva era primul venit în sala divanului pre a spune cauza Bisearicii! Unde este acum?

MITROFAN: Vine negreșit! Avea de gătat canonul și nu-l putui opri de la rânduiala Bisearicii Domnului! Adus-am la cunoștința-i întocmai supă-rarea Măriei Tale!

BOIER 1: Bag samă că nu conoaște înălțimea unui Domn și mai cu samă un chip precum este Nicolae Vodă Mavrocordat!

MITROFAN: Va veni!

MAVROCORDAT: Să vină și să dea samă! Cum îndrăsnește!?! Nu are teamă că va fi osândit pentru urzelile sale? Auzi ce spune! Vin austrieii! Vise

popești! Nu voi ierta aiastfel de urzeli și viclenii! Furie gusta-va! Până atunci, boieri dumneavoastră, să dați domniei sama de birul ruptei ce ați cules de prin prostime!

BOIER 2: Măria Ta, al tău nou bir, rupta, nu este strâns și țărani răsculatu-s-au și fug în munți ori cu preț de sânge țin împotriviri la strângerea dărilor puse de Măria Ta!

MAVROCORDAT: Să plătească cu boul sau cu calul ori cu ce cornute are în ogradă! Ori să deie mai mult vin ori grâu pre sama ruptei! Împliniți întocmai!

BOIER 3: Măria Ta, plata vădrăritului este cam mare pentru cei ce agonisesc cu greu viile și abitir fac vinul cu lăcrămi și multă sodoare! Nu mai vorbim de pogonărit! Iară goștina noastră pe turmele de oi este obiditoare și mult greoaie! Trebuiaște scurtate măcar la jumate!

MAVROCORDAT (cu furie): Să băgați de samă! Aici nu este iarmaroc pre a tocmi cu domnitorul!

BOIER 3 (făcând plecăciuni...): Iertare, Măria Ta!

MAVROCORDAT: Ce vrei să spui boierule?... Nu ai cu ce plăti goștina? Tu? Tu, nu ai cu ce plăti?

BOIER 3 (făcând plecăciuni...): Iertare, Măria Ta!

MAVROCORDAT: V-ați îngrășat pielea pre sama prostimii iară acum dați de ceasul sărăciei?... Ce neobrăzare mai este și aiasta? Gusta-veți din furia noastră atât cât ceareți! Auzi neobrăzare! Supărarea-mi este pală de foc pentru cei ce scornesc minciuni și-mpotriviri!

(Mitropolitul Antim intră în sala divanului discret dar sobru în privirile tuturor)

ANTIM (plecând ușor capul, vorbește domol...): Bunul Dumnezeu să vă țină cu sănătate și viața să vă binecuvânteze!... Vlădica Mitrofan adus-a știință că vrei să mă vezi!... Venit-am!... Iată-mă!

MAVROCORDAT: Mă așteptam să vii mai repede, Preasfințite, însă tare greu mai moșmondrești la canonul ăla! Sau și dumneata, ca pre Bosfor, pornești tereremul când trebuiaște a nu fi tulburat de alte chemări!?

ANTIM: Rânduiala este rânduială, Măria Ta, și nu putem a o întoarce... căci cu grele blesteme este așăzată de Sfinții Părinți ai lui Dumnezeu! Iară nu crez că Măria Ta ai putea lua asupra-ți acestea încercând a ciunti cătuș de puțin dintr-ale Bisericii lui Hristos!

BOIER I (mai în șoaptă): Auzi! Blesteamă!

UN ALT BOIER (discret...): Nu boierule! Spune despre rânduială! Este bine ce spune!

MAVROCORDAT: Nu te-am chemat nici măcar pentru vreun sfat!

ANTIM: Biserica este mama aiestui pământ binecuvântat Măria Ta, și ori pe cine rânduiaște Domnul să îl stăpânească nu poate aduce vreo durere mamei sale, Biserica!

BOIER I (în șoaptă...): Câtă neobrăzare!

MAVROCORDAT: Prea multă îndrăzneală, Preasfințite! Chema-tu-te-am pentru a da sama de urzelile ce cauți a face prin aiaste locuri! Neadevăratele ziceri ce aduci la Palat par mai degrabă făcături politicești! (boierii aprobă lingușitor)

ANTIM: O științare nu este urzeală, Măria Ta! Iară dacă am dorit a te feri de pericole, (apăsător) ce sigur cândva întâmpla-se-vor, am făcut pentru prețuirea ce cu simțământ îți port!

MAVROCORDAT: Povești, Preasfințite! Povești! Povești!

ANTIM: O urzeală se ține cu viclene vorbe Măria Ta! Dară eu vorbesc cu multă dragoste și dorință de pace în inimile noastre, și martor nevăzut stă însuși Hristos Dumnezeu! (boierii cârtesc)

MAVROCORDAT: Da! Am văzut ce sinceritate și pace îmi aduci! La Călugăreni dăunăzi spus-ai că habsburgul caută să piardă cu foc totul, până la Dunăre! Și în loc să fie într-adevăr cum ai spus cules-am fără voia-mi spaimă de moarte eu și ai mei!

ANTIM: Așijderea și sufletul meu, Măria Ta! Așijderea și eu carele am pornit alături de Măria Ta precum un sfetnic credincios și sufletesc prieten!

BOIER I: Vrut-ai să îndepărtezi pre Vodă cu viclenie și să lucrezi venirea pre tron a vreunuia din sfatul tău politicesc! Înalta Poartă este trează de ure-achi! Te va pedepsi aspru! Te cere la Stambul la giudecată!

MAVROCORDAT (ridicând degetul la boier să tacă...): Ajunge! Nu-ți este îngăduit! (revine către Mitropolitul Antim) Ce ai de zis despre vicleniile și împotrivirile ce urzești?

ANTIM: Aiest lăcaș nu are sfat și scop mai mult decât pacea lui Dumnezeu și buna rânduială la a cărei chemare este direct cu răspundere Măria Ta! ...Și ce aş putea avea împotriva Măriei Tale, devreme ce cu bucurie prin porunca lui Dumnezeu te pomenesc în ecteniile slujbelor pentru sănătate și bună lucrare? Iară de alte acuze aduse de Măria Ta, sufletu-mi este liniștit și în pace!

MAVROCORDAT: Al tău poate! Al meu este junghiat Preasfințite de durerea trădării! Sultanul este pară și foc! Vei fi trimis a da socoteală acolo!

ANTIM: Să cuvine mai întâi să lăsăm răutatea și vrajba și atunci să vorbim, pentru că atunci pacea lui Hristos ne va afla inimile!

MAVROCORDAT: Cine te crezi să îmi vorbești mie aiastfel? Destul cu vicleniile! Au doară nu pricepi puterea-mi?

ANTIM: Câtă mai degrabă inima-mi, Măria Ta! Mintea trebuiaște a avea ascuțișul ei! Dară inima-mi este fără răutate și frică la auzul vorbelor Măriei Tale! Să nu ne trufim întru inimile noastre! De la Hristos suntem egali și frați prin darul credinței ce ne încălzește inima!

MAVROCORDAT: Măsură, Preasfințite! ...Dară cu pungile Brâncoveanului ce-ai făcut după cum se aude? După a noastră știință Marica Doamna dat-a pungi multe a clădii gropnița pentru ai săi răposai!

ANTIM: Întocmai cum ai spus! Noi am pus încă pe atât cât am primit și gândit-am să gătez frumoasa monastire, hramul Atotsfinților pre carele am împodobit cu frumoase podoabe în nădejdea aducerii martirilor ce primit-au botezul sângelui cu păgânească mână preste Bosfor!

MAVROCORDAT: Altă scorneală! Pe mine nu mă duci cu vorba! Vei da samă la Țarigrad! Patriarhul este cu știință despre aiastea și te așteaptă la giudecată! Nu văz cu ochi buni a ta viclenie! Acum încep a te cuprinde și conoaște!

ANTIM: Ba dimpotrivă, Măria Ta, s-ar părea că nu, nu mă cunoști!

MAVROCORDAT: Secretarul florentin Antonio Del Chiaro spune că papa este furios pre amestecul ce ai preste Carpați!

ANTIM: Trebuiește, Măria Ta! Sunt ai noștrii frați! Mă minunez cum un dreptmăritoriu domn ar putea gândi altfel! Domnul trebuiește a fi chezășia unui popor și reazimul credinței sale! Ai noștri frați suferă preste Carpați și sufletele le sunt nemângâiate! De nu vei fi păstrător de limbă și de credință blestemul te va agiunge... blestemul sângelui vărsat... blestemul de a nu mai fi p-aiest pământ!

MAVROCORDAT: Măsură, popo! Nu mă interesează! Dai samă singur de aiasta! Implicațiunile tale sunt dovezi clare ale trădărilor ce-mi porți!

ANTIM: Cel ce este nepăsătoriu pentru credința poporului ce stăpânește, acela neplăcut lui Dumnezeu se numește și trădătoriu de neam și țară este!

MAVROCORDAT (furios... se ridică din scaun): Cum adică, sunt nepăsător de poporiul meu?

ANTIM: Să iei sama, Măria Ta, că un stăpân trebuiește a fi sufletul poporiului ce stăpânește! Iară de cineva cerca-va lovirea credinței ortodoxe acela aprig și iute sprijinitoriu trebuiește a fi pentru apărarea credinței poporului său!

MAVROCORDAT: Te voi trimite la greu surghiun de mai trăncănești!

ANTIM: Ce părinte nu prețuiaște mai bine viața pruncilor decât a sa? Un Domn trebuiește a fi mai degrab un părinte și învățătoriu al poporului!

MAVROCORDAT: Am coprins destulă carte pe lângă Înalta Poartă! Pot școli cu multe!

ANTIM: Și ce să învețe poporul? De la Înalta Poartă care batjocorește credința ortodoxă și înjură de cruce, de lege, de cuminecătură, de morți, de lumânare, de suflet, de mormânt, de colivă, de prescuri, de ispovedanie, de botez, de cununie și de toate Tainele Sfintei lui Dumnezeu Bisearici? Asta să învețe poporiul?

MAVROCORDAT: Cu trăncănelile tale îmi pierd răbdarea!

ANTIM: Vei da samă, Măria Ta, de toate aiastea că ne ocărâm și ne batjocorim noi înșine legea! Care din păgâni face aiasta? Sau ce popor își măscărește legea precum vedem noi și suntem luați în răs de turci?

MAVROCORDAT: Adică ce dorești a spune?

ANTIM: Oare învățând aiastea nu ocărâm pre Dumnezeu și poruncile Lui?

Turcul ne-a făcut a nu mai respecta nimic din legea noastră! Cu asupririle sale batjocorătoare ținem bisericile ca pre niște grajduri și când mergem la dânsule în loc de a asculta slujbele și a ne ruga lui Dumnezeu să ne iarte păcatele, noi purtăm inele și cercele și râdem făcându-ne din ochi mai rău ca la cârciume! Asta vrea turcul pre a ne batjocorâ și a râde de noi!

MAVROCORDAT: Io sunt un bun creștin și dohovnicul poate-mi fi martor de grija ce port sufletului mergând la bisearică!

ANTIM: La bisearică! Acolo în pripă ne ispoveduim și ne cuminecăm și tot acolo în pripă iarăși ne apucăm de păcatele cele obicinuite și atâta ne bucurăm de ele și ne pare bine căci le facem ca și când mare avere am câștiga!

MAVROCORDAT: Surghiunul te va paște, popo!

ANTIM: Unii se ispovedesc de frica vreunei întâmplări iară alții de rușinea omenească însă la doi dohovnici (rumoare, ...divanul se miră la cine se referă ...Mitrofan iese nervos din scenă) unul la țară și altul la oraș, ...la cel de la țară spune pre ceale mari că prostu iartă cu neștiință, iară la cel de la oraș spune pre ceale mici care să îi ducă vestea de sfânt și neprihănit! Așa meșteșugim taina ispovedaniei!

MAVROCORDAT: Te voi trimite acolo unde vei înfrunța doar pietrele și țărâna, în Pustiul Sinaiului! La surghiun! Să vină gărzile! Luați-l!

(În acest timp Mitropolitul Antim este dezbrăcat de rasă și potcap și legat de gârzi și rostește un ultim cuvânt...)

ANTIM: lubește pământul ce stăpânești Măria Ta și nu mușca din carnea și munca fratelui tău, și nu-i bea sângele și sudoarea feței lui cu lăcomie și cu nesaț! Eu, Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești las cu ultim grai a să conoașce că iubit-am bunacuvința Casei Domnului și cu lucrare deloc ușoară izbutit-am a mântui slova liturghisitoare pre limba patriei așa cum cugetul spusu-mi-a dintotdeauna simțindu-mă parcă un vlah pribeag prin lvir și reîntors în patria-mi dragă! Cuvântul cel de mântuire al lui Hristos Dumnezeu prosternatu-l-am în tipar pentru luminarea tuturor dreptmăritorilor creștini, pre limba patriei lor! Lupta cea dreaptă luptat-am, credința păzit-am și călătoria săvârșit-am! Facă-se voia Domnului!

(Gărzile iau pe Mitropolitul Antim și îl scot din cadru; luminile se sting și se aprind lateral pe primul cadru al piesei unde Mitropolitul Mitrofan al Țării Românești notează la sfârșitul anului 1716 pe firmanul găsit neîncheiat, viața adevărată a Mitropolitului Antim Ivireanul dictată de ipodiaconul Mihail Ștefan; decor: masă sfeșnice, documente, proiecție pe cele două personaje...)

MITROFAN (scrie și pronunță ce scrie aproape silabic, ca pentru dictare...): Fost-a mai apoi luat de ismailteni și dus la Țarigrad la patriarh pentru a fi giudecat de Preaînalta Consistorie!

MIHAIL: Nu avem vro dovadă că ar fi agiuns! La noi știm cum este vorba țăranului: „Ce este în mână nu este minciună” așa că spunem cum fost-

a de-aci știut! (silabisit ca pentru dictare) Fost-au luat, (spus apăsător) de ai săi, și dat prin trădare ismailtenilor cari după ce l-au desbrăcat de rasă și potcap l-au legat ca pre rob și l-au dus afară din patrie spre Stambul ca mai apoi să fie dus la Muntele Sinai pre a petrece surghiun tot restul vieții la Monastirea Sfintei Ecaterina! (vorbit normal) Așa este mult mai într-adevăr și mai bine, Preasfințite!

MITROFAN: Așa-i!... Unile guri spun că mielul fost-a giunghiat și aruncat acolo în lacul Snagovului! Am trimes în taină iscoade și nu au aflat nicio dovadă! Starețul cu obștea de la monastirea vecinată nu au aflat nicio pricire!

MIHAIL (face cruce): Dar-ar Domnul Dumnezeu să să arate noauă curând cu arătare sfântă pre a-i găsi mucenicescul trup și a-l cinsti cum să cuvine!

(Vuiet și zgomot afară în curte, zarvă mare, țipete și urlete.)

MITROFAN: Ce-o fi tulburând lucrarea noastră? Ce să întâmplă în curte?

(Un călugăr alergând intră în odaie și înspăimântat strigă)

UN CĂLUGĂR (cu spaimă mare...): Baaa! Baaa! Baai! Bai mare, Preasfințite! Repede, repede fugi și anunță la Vodă! Bai mare! Doamne, apără-ne și ne miluiaște!

MITROFAN: Dar ce urlii ca un fără de minte, părinte? Dorești a-ți primi canon pentru nebuneala ce prinseși?

UN CĂLUGĂR: Vine habsburgul! Vine habsburgul! Un părinte călare venit-a din Țara Loviștei și văzut-a cum habsburgul vine cu oaste mare către Dunăre! Vin mii și mii către Dunăre!

MITROFAN (agitat): Alelei! Spus-a cândva cu dreptate Vlădica Antim că vor veni! Mihaile frate, merg să dau de veste lui Vodă Mavrocordat! Agiuns-a plinirea vremii precum întocmai cuvântul de odinioară al Mitropolitului Antim! Rămâi cu pază bună în aiest locaș al Vlădiciei Antim! Merg să anunț pre Vodă cu a sa familie! Părinte, să mergem la Vodă!

(Mitrofan părăsește agitat odaia și iese din scenă Mihail rămâne singur)

MIHAIL (rămas singur, monolog): Mergi, Preasfințite! Mergi! Eheeei! Adevărat spune Dumnezeuiescul Ioan la Scriptură că „păstorul tocmit cu arginți nu-l doare sufletul de oi căci este plătit și când vine lupul fuge și lasă oile de izbeliște!” Măcar s-au încredințat de adevărul zis de Vlădica Antim Ivireanul al nostru Sfânt și Mucenicesc Părinte! (se așează în locul lui Mitrofan la masa de scris și înmoind pana în cerneală scrie și citește cu voce tare) „Rob a fost de june și tot rob a fost să treacă la Domnul! Semnat, Mihail Ștefan, ucenicul tipograf al Mitropolitului Antim și al său ipodi-acon!!! (ridică privirea din document și gândește cu voce tare) Ce viață! Câtă mâhnire va fi avut acest suflet știind că norodul căruia a primenit carte și pentru care a dezlegat limba ceasloavelor l-a osândit la pieire! Ce jale va fi fost pe inima-i să știe că tocmai ai săi frați îl vând și atunci, când va fi fost june având doar 16 ani dar și acum, când agiuns-a lumina slo-

velor liturghisitoare! (se ridică de pe scaun) Să mai văz odată firmanul!... (Mihail rostește declamat) Vistieria de daruri, ca un pom răsădit lângă izvoarele apelor și trimis al lui Dumnezeu din îndepărtata Ivirie în pământul românesc, Antim Ivireanul s-a dăruit cu toată ființa slujirii Bisericii și neamului românesc. Înmulțind talantul dăruit de Dumnezeu și arătându-se ca un neînfricat apărător al dreptei credințe Antim Ivireanul a stat mărturie tare și pavază statornică împotriva necredincioșilor. Rugător către Dumnezeu pentru mântuirea păstoriților săi, luminatul și neobositul ierarh Antim a slujit Biserica noastră ca monah, egumen, episcop, și mitropolit, întru toate făcându-se tuturor pildă. Învățător al dreptei cinstiri de Dumnezeu, laudă a arhierilor Țării Românești, podoabă a cărturarilor și dulce grăitor al înțelepciunii dumnezeiești în frumosul grai românesc s-a arătat părintele nostru mitropolit Antim în bogata și rodnică sa activitate de tipograf, scriitor, creator de artă, predicator, slujitor și mare păstor de suflete. În toiul acestor înălțătoare lucrări, în urma unor uneltiri pizmuitoare, Mitropolitul Antim Ivireanul a fost scos din scaunul vlădicesc, silit să ia calea martiriului. Pentru statornicia lui în dreapta credință, a îndurat mari necazuri și chinuri și chiar moarte mucenicească pentru Hristos. Trupul său ciopârțit de necredincioșii păzitori turci a fost aruncat în apele Tungiei, un afluent al Mariței, care i-au purtat lacrimile și sângele mucenicesc spre țărmurile împărăției nemuritoare și veșnice a lui Dumnezeu! (face cruce) Sfinte Ierarhe și Mucenice Antim, roagă-te lui Dumnezeu pentru noi!

Taboul al II-lea

(Un sobor de preoți apare printre personaje și unul dintre aceștia citește solemn tomosul de canonizare)

UN PREOT: Preaiubitului cler și dreptcredincioșilor creștini din cuprinsul Patriarhiei Române, har, milă și pace de la Dumnezeu, Părintele Luminilor, iar de la noi, patriarhicești binecuvântări! Sfânta Biserică dintru început i-a avut întru aleasă cinstire pe Sfinții Apostoli și pe Mucenici. După cuviință i-a așezat în ceata sfinților și pe ierarhii care au strălucit prin viețuirea lor cea după Dumnezeu.

Din rândul acestora, Sfântul Sinod al Bisericii noastre dreptmăritoare a găsit cu cale să ridice la cinstea cuvenită și să rânduiască în ceata Sfinților și pe Părintele nostru Ierarh și martir Antim Ivireanul. Părintele nostru Ierarh Antim Ivireanul, socotit fiind în ceata sfinților ca mărturisitor și martir pentru dreapta credință în evlavia credincioșilor, încă din clipa săvârșirii sale martirice și următorii fiind noi obiceiului sinodal, prin chemarea în ajutorul nostru a Puterii Celui Prea Înalt în Treime închinat,

Hotărâm:

Ca începând cu acest curgător an al mântuirii 1992, Părintele nostru ierarh Antim, mitropolit al Țării Românești, să se numere în ceata sfinților și să se cinstească după toată rânduiala bisericească, fiind înscris în Calendarul bisericii noastre în sinaxar și minee ca „Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul” în ziua de 27 septembrie.

De asemenea, mai rânduim ca viața, slujba și icoana Sfântului să se tipărească și să fie primite cu evlavie de către dreptmăritorii creștini. Icoana purtând chipul Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul să fie așezată în biserici la loc potrivit cetii sale, iar de se vor zidi biserici noi, acestea să-și poată lua hramul acestui Sfânt. Și pentru ca să sporească evlavia credincioșilor cetății să adauge și hramul Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul. Întru deplina statornicie a celor pe care le-am rânduit întru această zi în chip sinodal și canonic, am întocmit și întărim cu semnăturile noastre acest Tomos de canonizare a Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul pe care îl aducem la cunoștința credincioșilor și a păstorilor Bisericii Ortodoxe Române (face cruce) Sfinte Ierarhe și Mucenice Antim Ivireanul, roagă-te lui Dumnezeu pentru noi!

TOATE PERSONAJELE PIESEI: Sfinte Ierarhe și Mucenice Antim Ivireanul, roagă-te lui Dumnezeu pentru noi!

Muzica: Troparul Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul.

Psalmul Zorilor

Când zorile din neguri să smulg și-n zări s-aruncă;
 Când viers s-aprinde-n braniști; și turme sburdă-n luncă;
 Când roua e pe flori;
 Atuncea... către Tine... Putere fără țarmuri,
 Și-nalță mii de glasuri, din mii și mii de vremuri.
 Cântarea lor din zori.

Episcopul
Vartolomeu Stănescu

I.
 Săteanu-și face Cruce; și pleacă-apoi la muncă;
 Te cântă codrii -n freamăt; zefiri Te cântă-n luncă
 Deși-s fără cuvânt.
 Și vietăți din valuri; și raze în joc pe lacuri;
 Și flori țesute în plaiuri; și zile toarse-n veacuri
 Își cântă imnul sfânt:
 C-ai izvorât din haos, și timp, și spaț, și lume;
 Și legi care s-avântă pe drumuri fără nume,
 Din nepătrunse zări.
 Luceferi din adâncuri, pe ape în larg de maluri,
 Își cern vâpăi de raze în ropoturi de valuri,
 Pe-aceleași depărtări.
 Mistuitoare taine, făpturile frământă! ...
 Dar n-au minți să-nțeleagă; și nici inimi n-au să simtă,
 Deși străbat cărări!...

II.
 Și... totuș, marea saltă de atâtea drag de stele!
 Și soarele s-aprinde de drag de vioarele;
 De codrii și cântări!
 Iubirea-i revărsat-o, într-a mișcării lege!
 Și-n cumpăna vecii, doar omul Te-nțelege.
 Căci poartă chipul Tău.
 În tainele zidirii, icoana Ta-i răsare,
 Și-n tot ce mișcă în spațiu și scânteie sub soare
 I-apari Tu... Dumnezeu.

III.
 O! Doamne! ... Tu zidit-ai iubirea și mișcarea;
 Și zilele, și spațiul, și mila și îndurarea.
 Uimindu-ne pe noi! ...
 Revarsă-ne deci pacea, din pacea Ta adâncă,
 Să ne iubim, Stăpâne; Și spor s-avem la muncă.
 Să fim fără nevoi.

Lângă Mare

I.

Soarele, din murga zilei, păr de aur varsă-n valuri;
Iar pustiul mării geme în pustiul de pe maluri.
Veșnic clocote-n talazuri și murmură-n șopt de spume.
Viersul „Celui care zise” ...și-ncepu să fie lume.
Mare... glas și ochiu de valuri! ...cunoscut-ai tu vrodată,
Cât fior și câtă vrajă varsă noaptea înstelată??
Când luceferii-ncutrer, din adâncuri fără țarmuri,
În adâncul tău își scaldă chipul lor, de mii de vremuri?
Cunoscut-ai tu vrodată, câte vâsle și catarguri,
Bătând căi fără de urme, clătinară-a tale larguri?!
O! De-ai fi ochiu cu viață, către funduri, către stele
Tot privind, ai ști tu numai toate tainele din ele.
Dar pe fund te clatini rece! ...Și când rece bați în maluri,
Rece spintecă tăcerea glasul tău din mii de valuri...

Deci mă-ntreb, de ce adesea, cugetul la tine-mi lunec?!?
De ce-n golul tău de viață, ritmul vieții mi-l destunec?!

Cât de dulce mă răsfăță ale tale zări albastre,
Când de zori s-aprind pe luciu purpuriile pilastre!...
Și cât farmec poartă-n valuri trista ta singurătate,
Când străluciul dimineții luminișul tău străbate!...
Cine poate să picteze smalțul presărat în pale,
Plutitor în mii de stropuri, peste mii de brațe goale?...
Și amurgul dela larguri, cine poate să-l descrie,
Când încet... încet... adoarme, peste-ntinderea-ți pustie?

Simt în fine, suflet rece, palpând scântei de viață
De când Hronos mișcă lumea prin lumini, abis și ceață;
Și...-ndrăgit d-o re-nviere, mi-aș da-ndemn poate să cânt;
Când mugirile-ți din valuri, când vuirile-ți din vânt;

II.

Ce să cânt în lumea vremii?! ...Să cânt farmecul din luncă?
Dar aici e robul zilei, rupt de lipsă și de muncă!
Un dezmoștenit nemernic, animal, care vorbește
Toți l-înjugă fără milă; și tot biciu-n el izbește.
El, nemernicul din veacuri; el păstrează neam și limbă.
Totul s-a schimbat în lume. Soarta lui nu se mai schimbă!...

Trist e freamătul de codri, trist murmurul de izvoare;
Tristă-i lunca ce să scaldă numa-n lacrimi și sudoare.

Unde-s strunele vrăjite să despic Cerul cu cânturi,
Să sec plânsetul din plaiuri și suspinele din vânturi!!
Să pătrund prin naltul slăvii pân-la Cel ce stăpânește
Și să-ntreb Dumnezeirea, până când îl pedepsește?
Până când îl uită-n neguri, El Puterea Creatoare.
El, ce ferecă-n lumină tot pustiul de pe mare.
E o crimă că-al lui sânge crește florile-n câmpie? ...
Ah! mă-năbuș! Du-mă-ngrabă „Lângă Mare” fantezie.

Cerul însă nu-i de vină. Ne-a dat inimi minți și gură,
Ș-a pus frâu și-nțelepciune peste toate cu măsură.
Dar –, când marea-și ține legea; și-i sublimă-n vechiu-i rost,
Noi, orbiți în legea noastră, dăm smintelei adăpost;
Ș-acolo unde să zbate viul cald în lege sfântă,
Numai patima să mișcă și durerea să frământă.
[...]

IV.

D-aș putea să-mi legăn traiul, lunecând pe valul mării,
Lume! Lume, val de patimi, ce curând te-aș da uitării!!!...
Nu-mi mai plac d-a tale plaiuri, nici cântări, nici joc de lună.
Azi cavalul mă sfâșie, când la stâne doina-i sună.
Doină, doină, glas de doruri; ți-am pătruns de-acuma cântul
E un gemet de durere, ce cutremură pământul
Și a Cerului mânie, îndura-va el vreodată?
Doamne! ...fie-ți milă-atuncea de astă lume blestemată,
Ce să istovește-n patimi și s-adoarme-n vis feeric,
Când pe mii de vieți d-un sânge doarme grosul întuneric.
Nu da crimă pentru crimă, ci dreptate și-ndurare,
Tu, ce ferici în lumină tot pustiul de pe mare.
Fă ca luncile și codrii să se-ngâne-n farmec iară,
Că-i păcat să sune lira a pustiu, și-n astă țară.

V.

Iar eu... ..., de m-avânt... .. mă iartă!
Cine e-nțelept când plânge?
Ce-s de vină eu, când scris-am,
Nu de lacrimi, ci cu sânge?

Golgota

Își varsă seara peste zări sărutul ei de pace!
Și-n val de rumene văpăi amurgul să desface;
Iar vraja-i cade în fâșii și pâlpâe pe culmi.

... ..

Încet, ...pe-ntinsul nopții reci... luceferi ies din ceață
Învăpăind nemărginiri din golul lor de viață;
Iar din arcatele cărări încremenite-n veacuri,
Aceaș lună bate-n lunci și scânteie pe lacuri.

I.

E primăvară. La Iudei e-n plin acum Nisan;
Sunt Paștile-n Ierusalim... ..Și-n fiecare an,
Cetatea regelui David vuește-acum de gloate
Din Nord, din Sud, din Răsărit și-Apusuri adunate,
Bătrâni curbați, cu ninse bărbi; femei cu mândre plete
Bărbați purtându-și brațul gol, sfoși flăcăi și fete
Venit-au de prin fund de zări, în mii de caravane
Și cât dă văzul orizont, i-un tremur de turbane.

... ..

Prelung, din culmi de pe Sion, aprins acum răsună
Chimvale, surle, alăuți și harfele din strună.
Sunt psalmodii... scânteii de duh, ce din credință curg,
Cum curg miresmele din flori sub raza din amurg.
În tainicul fior vărsat din aste clipe sfinte
Își rețreăște-un vechiu popor aducerile-aminte.
Sunt Paștile-n Ierusalim... ..Și -n orizont de sulii,
Plutesc văpăi de lumânări și scânteiri de sulii.
Porunca mândrului Kesar și-a lui Iahve slăvire
În zările tristei cetăți, să zbat în strălucire... ..

Încep litanii; și smerit noroadele să-nchină,
Iar bolta templului măreț să zmălțue-n lumină.
De la Altar din nori de fum, încet spre cer se sue.
Sunt Paștile în Ierusalim; și-n aste clipe sfinte
Își rețreăște-un vechiu popor aducerile-aminte.

II.

Dar ce vuește-acum?... -n-amurg, la margini de cetate?!...

Și ce talazuri izbucnesc din mii și mii de gloate?!...

E jertfa-n plin a lui Hristos, ce-o face omenirii.

E chinul pătimirii Lui; e flacăra iubirii.

E-acel destin chinuitor, urzit și prins de veacuri

Din care scapără virtuți, tămăduiri și leacuri.

E farul care varsă dungi deapururi de lumină

La care lumea chiar de-atunci să pleacă și să-nchină,

Pe care duhul pierzător în veci nu-l poate stinge.

E acel hrisov etern și sfânt pecetluit cu sânge.

Și-a căror slove de lumini în veci nu s-or mai stinge

Ci vor spori din veac în veac, zidind desăvârșirea

Și pacea lumii pe pământ și-n ceruri nemurirea.

*Creații lirice ale episcopului Vartolomeu Stănescu al Râmnicului,
din volumul Produsuri sufletești și realități verificate,
Editura Tipografia „Cozia” a Sfintei Episcopii, Râmnicu Vâlcea, 1934,
pp. 436-445.*

